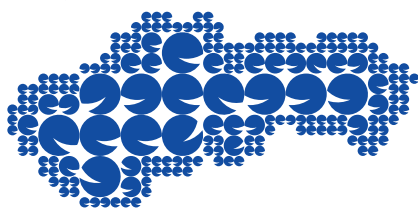

SLOVENSKÁ REČ

82 • 2017 • 3

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

Slovenská reč, časopis pre výskum slovenského jazyka. Založený v roku 1932.
Vydáva Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

Slovak Language, Journal for the Slovak Language Research. Founded in 1932.
Published by Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences in Bratislava

Hlavný redaktor/Editor-in-Chief: prof. PhDr. Slavomír Ondrejiovič, DrSc.
Výkonné redaktorky/Managing Editors: Mgr. Nicol Janočková, PhD., Mgr. Júlia Behýlová
Redakcia anglických textov/English Language Editor: Mgr. Júlia Behýlová

Redakčná rada/Editorial Board:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc. (Bratislava), PhDr. Klára Buzássyová, CSc. (Bratislava),
prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc. (Bratislava), prof.
PhDr. Ľubomír Ďurovič, DrSc. (Lund – Švédsko), prof. PhDr. Ján Findra, DrSc. (Banská Bystrica),
dr. sc. Siniša Habijanec, PhD. (Bratislava), prof. dr. Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), PhDr.
Milan Harvalík, Ph.D. (Praha – Česká republika), doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), prof.
PaedDr. Ľubomír Kralčák, PhD. (Nitra), Associate Prof. Mark Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky –
USA), PhDr. Milan Majtán, DrSc. (Bratislava), doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava),
doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD. (Prešov), prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. (Bratislava), doc.
Mgr. Martin Pukanec, PhD. (Nitra), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Daniela
Slančová, CSc. (Prešov), Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD. (Bratislava)

Technický redaktor/Technical Editor: Mgr. Vladimír Radík

Návrh a grafické spracovanie obálky/Design of the journal cover:
Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD., Mgr. Martina Cebacauerová, PhD.

Periodicita/Periodicity:
vychádza 3-krát ročne/published 3 times per year

Adresa redakcie/Editorial Address:
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava, Slovenská republika
tel.: +421 2 5443 1761, +421 2 5443 1762, e-mail: slovenska.rec@gmail.com

**Elektronická verzia časopisu je dostupná na internetovej adrese/The electronic version of
the journal is available at:**
<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

**Slovenská reč je citovaná v databázach/The Slovak Language is indexed by the following
databases:**

Bibliografia Językoznawstwa Slawistycznego (iSybislaw), EBSCO Discovery Service, European
Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Linguistic Bibliography
Online (Brill), Linguistics & Language Behavior Abstract – LLBA (ProQuest), Naviga (Softweco),
Scopus (Elsevier), Summon (Serials Solutions/ProQuest), The Central European Journal of Social
Sciences and Humanities (CEJSH), WorldCat (OCLC)

SCImago Journal Rank (SJR) 2016: 0,100
Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2016: 0,679
CiteScore 2016: 0,06

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia/print)
EV 3695/09
ISSN 1338-4279 (online)
IČO vydavateľa 00167 088

OBSAH/CONTENTS SR 3/2017

ŠTÚDIE A ČLÁNKY/STUDIES AND ARTICLES

- 221 – 232 **Sémanticky rezonantné atribúcie prvej, druhej a tretej prenominálnej zóny (2. časť)**
Semantically Resonant Attributions of the First, Second and Third Prenominal Zones (Part II)
Jana Sokolová
- 233 – 248 **Kolektívny monológ a jeho deiktické aspekty v súkromnej a náboženskej komunikačnej sfére**
Collective Monologue and its Deictic Aspects in the Private and Religious Communication
Martina Bodnárová
- 249 – 255 **Slovenská právna terminológia v trnavských meštianskych závetoch prvej polovice 19. storočia**
Slovak Legal Terminology in Testaments Written by Citizens of Trnava from the First Half of the 19th Century
Peter Gergel

DISKUSIE A ROZHLADY/DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 256 – 263 **Obec Oslany a katastrálne územie Osl'any alebo štandardizácia verzus štandardizácia (2. časť)**
The Municipality Oslany and the Cadastral Area Osl'any or Standardization versus Standardization (Part II)
Iveta Valentová
- 264 – 281 **Sonda do života krajanov v Španielsku**
Probe into the Life of Slovak Compatriots in Spain
Monika Barancová – Jana Bírová
- 282 – 295 **Plurálové podoby s cudzou gramatickou koncovkou -s v slovenčine**
Plural Forms with the Loan -s Ending in Slovak
Patrik Petráš

SPRÁVY/REPORTS

- 296 – 302 **Jubilejná 20. slovenská onomastická konferencia**
20th Jubilee Slovak Onomastic Conference
Iveta Valentová
- 303 – 313 **Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2016**
Activity Report of Ľudovít Štúr Institute of Linguistics SAS for the year 2016
Slavomír Ondrejovič

RECENZIE/REVIEWS

314–316 **Nová, modernejšia učebnica štylistiky**

HORVÁTH, Miloš: Štylistika súčasného slovenského jazyka

New, More Modern Textbook of Stylistics

HORVÁTH, Miloš: Stylistics of Contemporary Slovak

Ján Bosák

317–320 **Najnovší príspevok o slovenskom diferencovanom xenodiskurze**

FARAGULOVÁ, Alena: Cudzosť, jazyk, Slováci

New Contribution to the Slovak Differentiated Xenodiscourse

FARAGULOVÁ, Alena: Strangeness, Language, Slovaks

Perla Bartalošová

KRONIKA/CHRONICLE

321–323 **Zdravica profesorovi Jánovi Kačalovi**

Greetings to Professor Ján Kačala

Juraj Glovňa

323–327 **Profesor Ivor Ripka osemdesiatročný**

Professor Ivor Ripka Celebrates his 80th Anniversary

Miloslav Smatana

327–330 **K päťdesiatinám Jaromíra Krška**

On the Occasion of Jaromír Krško's 50th Birthday

Vladimír Patráš

330–331 **Odišla Jarmila Šikrová**

In Memoriam: Jarmila Šikrová

Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY/MISCELLANEA AND INTERVIEWS

332–346 **Hľadanie významovej blízkosti slov nemá ďaleko k hľadaniu blízkosti medzi ľuďmi. Rozhovor s Máriou Pisárčikovou**

Searching for the Semantic Relation among Words is Not So Far from Seeking

Close Connections among People. Interview with Mária Pisárčiková

Jana Wachtarczyková

347 **ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA/BIBLIOGRAPHER'S NOTES**

Júlia Behýlová

348–350 **OBSAH ROČNÍKA 82, 2017**

Content of the Volume 82, 2017

Júlia Behýlová

SÉMANTICKY REZONANTNÉ ATRIBÚCIE PRVEJ, DRUHEJ A TRETEJ PRENOMINÁLNEJ ZÓNY¹ (2. časť)

Jana Sokolová

*Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra, e-mail: jsokolova@ukf.sk*

SOKOLOVÁ, Jana: Semantically Resonant Attributions of the First, Second and Third Prenominal Zones (Part II). *Slovak Language*, 2017, Vol. 82, No 3, pp. 221–232.

Abstract: The study focuses on the functional combinatorics of the congruent attributions from the viewpoint of the universal-pragmatic theory of naturalness and the principle of cognitive economy. It deals with the procedural aspect of attributions which reflect a close connection between the syntactic and lexical level of language and interplay of the short and long term memory. Relying on the data of the Slovak National Corpus, the aim of the article is to (1) identify the factors which determine the substantive basis of a construction on the level of preference and recurrence, (2) specify semantically resonant attributions of the first, second and third prenominal zones, (3) explain the conflict between a restrictive function of the attribute and an expansive core of the developing attribution possibly caused by a constant balancing between the necessity of semantic (and grammar) compatibility and possibilities of pragmatic emphasis. The epistemic value of the article is its attempt to discuss particular ways by which its findings can be applied to other conceptual domains. It also aims at using its many exemplifications in further generalizations.

Key words: attribution, congruency, variety, emphasis, recurrence, semantic resonance, prenominal zone

4. ATRIBÚTY DRUHEJ A TRETEJ PRENOMINÁLNEJ ZÓNY

Každá viacpočetná atribúcia tvorí kombinačné kontinuum, v ktorom lineárnosť ovplyvňuje sukcesívnosť a vice versa. Viacstupňové atribúcie sú záležitosťou komunikácie a mnohé vznikajú ad hoc. Sémantickou motiváciou ich vzniku je potreba **diferenciácie**, pragmatickou motiváciou ich vzniku zase potreba **akcentácie**. To znamená, že formu útvaru určujú obe funkcie – aj sémantická, aj pragmatická.

V druhej prenominálnej zóne sú adjektíva a adjektíváliá s **rozlišovacou** funkciou², porov. *pôvodný agentúrny text* je *agentúrny text*, ktorý je *pôvodný*. Rozlišovacie kritérium je abstrakciou schopnosti rozlišovať, schopnosti, ktorá je pozorovateľ-

¹ Spojenie *prenominálna zóna* tu označuje pozíciu pred podstatným menom.

² Druhým členom v postupnom prívlastku je prívlastok, „ktorý podrobnejšie diferencuje (špecifikuje) vzťah udaný prvým prívlastkom. Menuje sa **diferencujúci prívlastok**“ (Oravec – Bajžiková, 1982, s. 139).

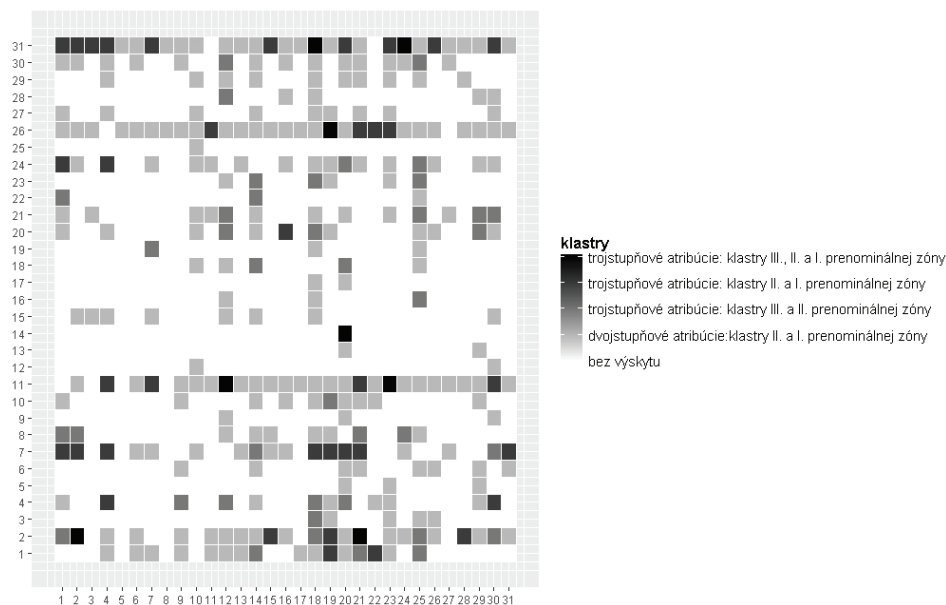
ná a súvisí so schopnosťou chápať, rozumieť. Rozlišovacie kritérium je entita a súčasne aj reprezentácia spôsobu použitia (porov. Šefránek, 2005, s. 183 – 185).

Pre poznanie sémantických potencialít adjektív a adjektíválií sa výraznou oporou stalo zistenie, že aj v druhej prenomínálnej zóne sa opakovane realizujú atribúty všetkých 31 klastrov. Vzájomnú sémantickú interakciu faktorov ukazuje matica 1: horizontálne údaje (na osi x) sú faktory druhej prenomínálnej zóny, vertikálne dáta (na osi y) ukazujú faktory prvej prenomínálnej zóny. Sú zoradené podľa poradia realizovaných kombinačných typov. Priesečník riadku a stĺpca (bunka) predstavuje atribúciu, ktorej hodnoty premenných sú dané príslušnými súradnicami na osiach x a y . Miera pravdepodobnosti ich spoločného výskytu R je daná súčinom:

$$R = x \times y$$

To znamená, že počet latentných endogénnych premenných druhej prenomínálnej zóny je 961. Podľa dokladov Slovenského národného korpusu (SNK)^[1] bolo detegovaných **309** uzlov realizovaných dvojstupňových atribúcií (porov. prílohu 2)³.

Matica 1 Konfigurácie dvojstupňových atribúcií

³ Akceptujú sa aj atribúty z toho istého klastra rezultujúce (a) v prívlastkoch, v ktorých vzťah špecifikácie je realizovaný bez spojok (asyndeticky), porov. *silný kontroverzný t.*, *mystický kresťanský t.*, *novozákonné biblické t.*, *všelijaké iné t.*, *bohoslužobné liturgické t.*, *umelecký literárny t.*; (b) vo vzniku zložených adjektív, v ktorých vzťah špecifikácie je ortograficky signalizovaný spojovníkom, porov. *slovensko-ruský t.*, *administratívno-právny t.*, *literárno-umelecký t.*, *náučno-inštruktážny t.*, *populárno-náučný t.* a pod.

Ako vidieť z údajov matice, najbližšie k báze (porov. horizontálne údaje) majú faktory typov (klaster 31), účelu (klaster 26), komunikátu (klaster 11), jazykovo-etnosignifikatívny (klaster 2) a faktor druhej príslušnosti (klaster 7). Korešponduje to s konštatovaním, že v I. pásme prívlastkov stoja prívlastky vyjadrujúce vecnovýznamové vzťahy (Oravec – Bajžíková, 1982, s. 139). Ak ich porovnáme so sémanticky rezonantnými atribúciami prvej prenominálnej zóny, vidíme potvrdenie úspešnosti troch faktorov: druhej príslušnosti, účelu a jazykovo-etnosignifikatívneho. Tieto faktory vykazujú vyššiu kognitívnu motivovanosť; parafrázujú slová G. Lakoffa (2006, s. 522), čím viac je vlastnosť konštrukcie motivovaná, tým lepšie funguje ako Gestalt.

K **sémanticky rezonantným** atribúciám druhej prenominálnej zóny (porov. vertikálne údaje) patria faktory **poradia** (klaster 18): *d'alšie nové t., nasledovný francúzsky t., d'alší kumránsky t., d'alšie objavné t., posledné autobiografické t., d'alší vládny t., prvý kompletný t., nasledujúce knižné t., d'alší normatívny t., posledný citovaný t., d'alší podobný t., d'alšie sekundárne t., nasledujúce Slobodove t., posledné publikované t., d'alšie rozličné t., nasledujúci strojopisný t., d'alší rituálny t., d'alšie hotové t., d'alší samostatný t., druhý rozsiahly t., prvý základný t., d'alšie poetické t.; neurčitosti* (klaster 14): *nejaký nový t., akýsi indický t., akýkoľvek komplikovaný t., nejaký vysvetľujúci t., niektoré budhistické t., niektoré cirkevné t., niektoré čiastkové t., niektoré novinové t., nejaký oficiálny t., niektoré predchádzajúce t., nejaký spoločný t., niektoré publikované t., hocijaký skutočný t., nejaký iný t., akékoľvek popularizačné t., nejaký finálny t., nejaký rozsiahly t., niektoré kľúčové t., nejaké divadelné t.; prislúchania* (klaster 20): *Kunderov starší t., Bulgakovov kultový t., Feketeho príležitostný t., svoje parodizujúce t., Hippokratove anatomické t., ich jediný t., jeho úplný t., Tolstého čítankový t., Dylanove neuchopiteľné t., jeho niektoré t., Hrušovského podobný t., Krčméryho posledný t., Sidorove publikované t., Gavlovičov veršovaný t., Budhove posvätné t., svoje krátke t., Peroutkov neznámy t., Firknerove administratívne t.; súhrnu* (klaster 25): *všetky staré t., žiadny anglický t., všetky kumránske t., žiadny dopĺňujúci t., všetky školské t., všetky knižné t., všetky uvedené t., všetky ostatné t., všetky sekundárne t., všetky Slobodove t., všetky publikované t., všetky existujúce t., žiadny iný t., všetky šifrové t., všetky posvätné t., žiadny rozsiahlejší t., všetky základné t., žiaden reklamný t.; mnohosti* (klaster 12): *početné staré t., viaceré slovenské t., mnohé kultové t., mnohé cirkevné t., mnohé časopisecké t., viaceré normatívne t., oba spomenuté t., viaceré predchádzajúce t., viaceré Feldekove t., mnohé preložené t., viaceré odlišné t., masové modlitebné t., oba samostatné t., viaceré krátke t., viaceré konkrétne t., mnohé administratívne t.*

V tretej prenominálnej zóne sú adjektíva a adjektívália s **ohraničujúcou** funkciou. Miera pravdepodobnosti ich spoločného výskytu R je daná súčinom:

$$R = x \times y \times z$$

Za predpokladu realizácie všetkých 31 faktorov počet latentných endogénnych premenných atribúcií s treťou prenominálnou zónou je 29 791. Reálne bolo so slovom *text* detegovaných len **81** uzlov trojstupňových atribúcií (porov. prílohu 3). Ich nízka početnosť je ukazovateľom toho, že forma útvaru limituje možnosti jeho použitia.

Najbližšie k báze majú faktory: časový (*niektoré zabudnuté staršie t.*), jazykovo-etnosignifikatívny (*prvý súvislý slovenský t.*), hodnotiaci (*žiadne špeciálne inteligentné t.*), druhovej príslušnosti (*klasické čínske filozofické t.*), pôvodu (*Škultétyho rukopisný nepôvodný t.*), prislúchania (*všetky príslušné Slobodove t.*), spôsobu spracovania (*prvé humoristické veršované t.*), typov (*najnovšie európske divadelné t.*).

K **sémanticky rezonantným** atribúciám tretej prenominálnej zóny patria faktory **súhrnu** (klaster 25): *žiadne špeciálne inteligentné t., žiadne konkrétne literárne t., všetky príslušné Slobodove t., všetky iné posvätné t., nijaký uverejnený slovenský t., každý písaný rozhlasový t., všetky staršie písané t., žiaden konkrétny jeden t., všetky veľké mystické t., všetky tri biblické t., všetky slovenské vedecké t.; poradia* (klaster 18): *prvý germánsky literárny t., prvý albánsky literárny t., prvé humoristické veršované t., posledné Lettsove divadelné t., prvé zachované české t., prvý súvislý slovenský t., prvý vážnejší autorský t., prvé veľké písomné t., prvé dôverné literárne t., prvý autentický gnostický t., prvé osvietenské náučné t.; časový* (klaster 1): *staršie stredoveké kresťanské t., staroveké čínske filozofické t., moderný slovenský lyrický t., najnovšie európske divadelné t., aktuálny oficiálny legislatívny t., nové pôvodné autorské t., najstaršie dochované posvätné t., najstarší zachovaný kresťanský t., nové vysokoškolské učebné t.; mnohosti* (klaster 12): *niekoľkostostranový suchý právny t., viaceré zviazané antické t., dva kódované biblické t., mnohé biblické klasické t., viaceré kľúčové biblické t., viaceré paralelné slovenské t., dva jeho staršie t., tri Barthove životopisné t.; prislúchania* (klaster 20): *náš dnešný biblický t., jeho skvelé nadčasové t., Škultétyho rukopisný nepôvodný t., Nostradamov originálny francúzsky t., Šrankov posledný polemický t., svoje obľúbené biblické t., jeho posledné literárne t.*

Neprítomnosť 11 faktorov, t. j. 35,48 % (topografického, častosti, debovej vlastnosti, inštitucionálnosti, komunikátu, možnosti, normatívnosti, odkazovania, podobnosti, účelu a ukončenia), posudzujeme ako zdanlivo signifikantnú, keďže sa potvrdila ich realizácia s inými substantívami⁴.

⁴ Porov. *slovenský najvyšší ústavný činiteľ, slovenské kľúčové peňažné ústavy; európske jezuitské medziprovinčné skupiny; cirkevná základná umelecká škola; spomínané nevyplatené finančné prostriedky; spomínané herecké pamäťové bunky; podobné nevyhnutné finančné výdavky* a pod.

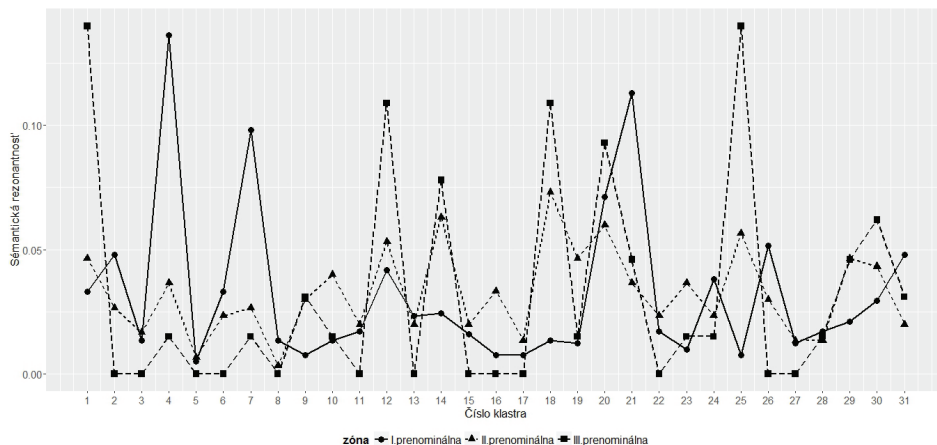
Tabuľka 1 Atribúcie prvej, druhej a tretej prenominálnej zóny

Číslo klastra	Faktor	I. prenominálna zóna		II. prenominálna zóna		III. prenominálna zóna	
		n_j	sémantická rezonantnosť	n_j	sémantická rezonantnosť	n_j	sémantická rezonantnosť
1	časový	27	0,032	14	0,045	9	0,111
2	jazykovo-etnosignifikatívny	39	0,046	9	0,029	2	0,024
3	topografický	11	0,013	4	0,012	—	—
4	hodnotiaci	111	0,132	12	0,038	2	0,024
5	častosti	4	0,004	2	0,006	—	—
6	dejovej vlastnosti	27	0,032	7	0,022	—	—
7	druhovej príslušnosti	80	0,095	8	0,025	1	0,012
8	inštitucionálnosti	11	0,013	2	0,006	—	—
9	jednotlivosti	6	0,007	9	0,029	3	0,037
10	komplexnosti	11	0,013	12	0,038	1	0,012
11	komunikátu	14	0,016	6	0,019	—	—
12	mnohosti	34	0,040	17	0,055	8	0,098
13	možnosti	19	0,022	5	0,016	—	—
14	neurčitosti	20	0,023	19	0,061	7	0,086
15	normatívnosti	13	0,015	6	0,019	—	—
16	odkazovania	6	0,007	10	0,032	—	—
17	podobnosti	6	0,007	4	0,012	—	—
18	poradia	11	0,013	22	0,071	10	0,123
19	pôvodu	10	0,011	14	0,045	2	0,024
20	prislúchania	58	0,069	19	0,061	7	0,086
21	realizovanej činnosti	92	0,110	13	0,042	4	0,049
22	reálnosti	14	0,016	5	0,016	1	0,012
23	rozdielnosti	8	0,009	14	0,045	1	0,012
24	spôsobu spracovania	31	0,037	7	0,022	2	0,024
25	súhrnu	6	0,007	18	0,058	11	0,135
26	účelu	42	0,050	8	0,025	—	—
27	ukončenia	10	0,011	5	0,016	—	—
28	umiestnenia	14	0,016	5	0,016	1	0,012
29	vonkajších charakteristík	17	0,020	13	0,042	4	0,049
30	vymedzenia	24	0,028	14	0,045	4	0,049
31	typov	39	0,046	6	0,019	1	0,012

Ako vidieť, z atribútov druhej a tretej prenominálnej zóny väčšinu tvoria parametrické výrazy. Svojou prevahou vypovedajú o pragmatickej úspešnosti idey množstva, súhrnu a poradia. Porovnanie hodnôt sémantickej rezonancie vo všetkých troch prenominálnych zónach dokladuje graf 1. Ukazuje vyššie preferenčné rozdiely

sémantickej rezonantnosti v prvej a tretej prenomínálnej zóne a rovnomernejšiu sémantickú ukotvenosť dvojstupňových atribúcií.

Graf 1 Sémantická rezonantnosť klastrov prvej, druhej a tretej prenomínálnej zóny

Viacstupňové atribúcie predstavujú väčšie sémantické konfigurácie (sémantémy). Sémantémy sú zväzky semém, ktoré sa vzájomne ovplyvňujú. V prípade kongruentných atribúcií sa v nich presadzuje pravidlo vzájomného pôsobenia významov, nazývané tiež netriviálne sémantické pravidlo (porov. Apresian, 2005), keďže vyžadujú simultánne uplatnenie viacerých pravidiel – sémantického pravidla kompatibility lexikálnych významov a zároveň sémantického pravidla kongruencie gramatických významov.

Z pohľadu vetnej stavby kongruentné atribúcie fungujú ako jeden vetný člen, pričom preferovanou pozíciou je funkcia predmetu (porov. doklady 1 – 5):

- *Tento útržok pergamentu je najstarší zachovaný kresťanský text.* (1)
- *Rock and roll nepotrebuje žiadne špeciálne inteligentné texty.* (2)
- *13. kapitola nám podáva jeden z mnohých biblických klasických textov o tom, že musíme mať inú, novú kultúru (v. 11 – 14).* (3)
- *Nateraz máme k dispozícii stredoveké latinské právnické texty, definície z modernej fyziky a excerptu publicistických textov.* (4)
- *Nové pôvodné autorské texty sme evidovali v bábkovom divadle v Košiciach, Nitre a v Žiline.* (5)

Z rytmico-sémantického hľadiska sa viacstupňová atribúcia poníma aj ako kolón, t. j. taký úsek výpovede, na ktorom sa realizujú dôraz a melódia. Túto skutočnosť potvrdzuje J. Horecký (2001, s. 47) konštatovaním: „ako jeden kolón sa hodno-

tia nielen rozvité pomenovania alebo iné rozvité atributívne útvary, ale aj rozsiahlejšie útvary s rozvitým zhodným, ale aj nezhodným prívlastkom“.

W. Chafe (1994) ich posudzuje ako *intonačné jednotky* (intonation units), ktoré predstavujú maximálny objem jednorazovej informácie udržateľnej v pamäti človeka⁵. Sú aktivované vo vedomí hovoriaceho a prehovorom aj vo vedomí počúvajúceho.

Keďže extenzívnosť je v protiklade s princípom ekonómie jazyka, zmysel kumulovania prívlastkov treba hľadať v pragmatických dôvodoch. Princíp ekonómie sa uplatňuje v zjednodušení mentálnej práce. Predpokladáme, že viacstupňové atribúcie fungujú na princípe **rekurencie**, a teda sú dôkazom tendencie po kognitívnej ekonómii – vyššia polyfunkčnosť znamená nižšie mentálne náklady (porov. Dolník, 2010, s. 95).

Nazdávame sa, že v prípade viacstupňových atribúcií sa realizujú tri možné spôsoby rozvíjania: (1) antepozične aditívny, (2) intrapozične aditívny a (3) prienikovo-integračný.

(1) Konštrukčnú bázu, východisko pre ďalšiu determináciu tvorí v jazyku už realizované atributívno-substantívne spojenie (napr. *právny text*), pred ktoré sa pridáva nový atribút. Linearita tu pripomína tematicko-rematické radenie komponentov, v ktorom sa dôraz kladie na novú, „prístupujúcu“ lexému. O aditívnom antepozičnom spôsobe tvorenia dvojstupňovej atribúcie svedčí napr. skutočnosť, že niektoré atribúty boli zaznamenané len na pozícii druhej prenominálnej zóny, porov. *aktivačný učebný t.*, *Budhove posvätné t.*, *Descartov autobiografický t.*, *fanchaliovské slovenské t.*, *flexibilný didaktický t.*, *izraelské liturgické t.*, *každodenné liturgické t.*, *minojský lineárny t.*, *nebanálne poetické t.*, *nedostatkové dobré t.*, *nedotknuteľný posvätný t.*, *neodmysliteľný sprievodný t.*, *neprekonateľný slovenský t.*, *nerelevantný biblický t.*, *niekoľkostranový právny t.*, *novonájdene staré t.*, *ódicté básnické t.*, *polyfunkčný učebný t.*, *povestný anonymný t.*, *prekonané staré t.*, *rozpadnuté posvätné t.*, *samopašný anonymný t.*, *sebavedomý autorský t.*, *sovietsky cenzurovaný t.*, *striktný náučný t.*, *uhladené právne t.*, *úplnejší dokumentárny t.*, *viacznačný biblický t.*

Antepozičná adícia s akcentačnou intenciou sa uplatňuje v trojstupňovej atribúcii, napr. v spojení *Šrankov posledný polemicý text* je dôraz kladený na fakt autora (Šrankov), kým v spojení *posledný Šrankov polemicý text*, resp. *posledný polemicý Šrankov text* by bol na fakte poradia (*posledný*). Kombinatorika komponentov umožňuje atribúcie aj s rozdielnymi konštrukčnými bázami, porov. *Šrankov posledný polemicý text*, *posledný Šrankov polemicý text*, *posledný polemicý Šrankov text*⁶.

⁵ Priemernú dĺžku informačnej jednotky v angličtine tvoria 4 slová.

⁶ Ďalšie spojenia *Šrankov polemicý posledný t.*, *polemicý Šrankov posledný t.*, *polemicý posledný Šrankov t.* sú sporné z dôvodu neprirodzenosti.

(2) Konštrukčnú bázu, východisko pre ďalšiu determináciu tvorí dvojstupňová atribúcia, do ktorej sa vkladá nový atribút. Použitie „vstupujúcej“ lexémy je motivované potvrdením akcentačnej intencie prvého komponentu a zároveň potrebou ďalšej špecifikácie, rozlíšenia, atributívneho spojenia, porov. *všetky písané texty* → *všetky (staršie, slovenské, kumránske, najlepšie, príležitostné, dopĺňujúce, autorské, agentúrne, súvislé, biblické, štvorstranové, čitateľné, oficiálne, uvedené, podobné, predchádzajúce, svoje, existujúce, iné, úvodné, krátke, klasické) písané texty*. Procedúrou tohto typu možno objasniť vznik spojení *mnohé biblické klasické t., prvé humoristické veršované t., Škultétyho rukopisný nepôvodný t.*, v ktorých použitie adjektíva na druhej pozícii vyznieva neprirodzene. V aditívnom intrapozíčnom spôsobe ide o prípad rozštiepenia pomenovacieho útvaru, ktorý je v lingvistike známy aj v iných súvislostiach, porov. rozštiepená onomaziologická báza, rozštiepená frazéma a pod. Uplatňuje sa zrejme v prípadoch, keď sa na iniciálovej pozícii potvrdzuje lexéma z klastra súhrnu, komplexnosti alebo neurčitosti (porov. prílohu 3).

(3) Východisko tvoria dve dvojstupňové atribúcie s identickým atribútom na finálnej pozícii v jednom spojení (*staroveké čínske texty*) a iniciálovej pozícii v druhom spojení (*čínske filozofické texty*). Ich spojením vzniká atribúcia *staroveké čínske filozofické texty*. Identická lexéma sa stáva miestom prekrytia – uzlom, v ktorom sa navrstvujú dva klastrové uzly. V prospech postupu hovorí skutočnosť, že z 81 typov atribúcií tretej prenomínálnej zóny až v 51 prípadoch sa simultánne realizujú uzly dvoch klastrových typov⁷.

5. ZÁVER

Používanie adjektív a adjektíválií v prvej, druhej a tretej prenomínálnej zóne má funkčné opodstatnenie, ktoré je podporované aj kognitívno-jazykovými, aj komunikačnými skutočnosťami. Počet atribútov zužuje extenziu bázo­vého pomenovania a reflektuje pomenúvacie a evaluačné postoje nositeľov jazyka, ktoré sú motivované potrebou rozlišovania. Zo samotnej podstaty rozvíjajúcej atribúcie totiž vyplýva preferovanie rôznosti, keďže preferovanie identity v jazyku „gestoruje“ zmnožená atribúcia.

Anteponovanie zhodných atribútov je v slovenčine nepríznakové, a preto z hľadiska univerzálnopragmatickej teórie prirodzenosti viacstupňové atribúcie vyznievajú ako prirodzené. Predstavujú konštrukcie, ktoré umožňujú typologické vlastnosti jazyka a v ktorých sa uplatňuje princíp prirodzenej kompozicionality významov lexém a gramém. Reflektujú úzku prepojenosť syntaktickej a lexikálnej roviny jazyka (napr. lexikalizáciu kolokácií typu *vysokoškolské učebné texty*) a súhrnu krátkodobej a dlhodobej pamäti.

⁷ Doklady dvojstupňových a trojstupňových atribúcií sú reprezentantmi možností klastrových konfigurácií. Rovnaký sémantický pôdorys ako *staroveké čínske filozofické texty* (čas + etnosignifikatívnosť + typ) má aj doložené spojenie *moderný slovenský lyrický text*.

V slovenčine sú preferované atribúcie prvej a druhej prenominálnej zóny. Poradie komponentov je v nich vcelku konvenčné, je založené na tesnejšej alebo voľnejšej súvislosti s bazovým substantívom. Viacstupňové atribúcie majú výrazne klesajúcu úspešnosť. Tvrdenie, že slovosled atribútov je v nich prísne viazaný a každý druh atribútov má svoj „slovosledný rang“ (Ďurovič, 2000, s. 355), sa potvrdilo len čiastočne. Materiál SNK ukázal, že v tretej prenominálnej zóne sa kongruentné adjektíva a adjektíviá kombinujú podstatne voľnejšie. Zdôvodnenia teda treba hľadať vo funkčných a sémantických, nie gramatických (slovnodruhových a syntaktických) ohraničeníach. Je to tak aj preto, že používatelia jazyka sa riadia zmyslom celku, nie partikularitou jednotlivín (v ktorej časti motivujú zmysel celého výrazu). Syntagmatika viacstupňovej atribúcie je zastrešená aj sémantikou, ktorá sa koncentruje na diferenciáciu, aj pragmatikou, zameranou na akcentáciu.

V prípade viacstupňových atribúcií najbližšie k báze majú spravidla atribúty z klastrov grupujúcich adjektíva s nociónálnou sémantikou a vymedzenými referenčnými oblasťami. Mnohé majú vlastnosti lexikalizovaných a typických spojení, ktoré sa stabilizovali v sémantickej pamäti ako jeden útvar, t. j. fungujú ako Gestalt. Adjektíviá vzhľadom na svoj referenčne nevyhranený identifikačný potenciál sa preferenčne uplatňujú v tretej prenominálnej zóne.

Atribúcie druhej a tretej prenominálnej zóny pôsobia na princípe rekurencie. Sú projekciami „know-how“ procedurálnej pamäti a vychádzajú z už existujúcich štruktúrnych a obsahových realizácií prvkov (prvkom môže byť aj celá konštrukcia) a vzťahov v sémantickej pamäti. Reflektujú akomodačný princíp účelového prispôsobovania jazyka funkciám. Kombinatorika v dvoj- a trojstupňových atribúciách ukazuje na vzťahy založené nielen na potenciálnej komplementarite, ale aj potenciálnej konkurencii. V atribúciách tretej prenominálnej zóny sme identifikovali tri možné spôsoby rozvíjania: antepozične aditívny, intrapozične aditívny a prienikovo-integračný.

Doklady SNK ukázali, že v prvej prenominálnej zóne dominujú faktory, ktoré významové centrum atribúcie cielene preferenčne určujú, a to z hľadiska hodnotenia, realizovanej činnosti, druhovej príslušnosti, prislúchania, účelu a jazykovo-etnosenigmativného. Viacstupňové atribúcie odrážajú pragmatickú exponovanosť atribútov na škále medzi ich reštriktívnou a rozvíjacou funkciou. Z piatich sémanticky rezonantných atribúcií sa v druhej a tretej prenominálnej zóne zhodne realizujú štyri faktory, a to faktor súhrnu, mnohosti, poradia a prislúchania. Nazdávame sa, že konflikt medzi reštriktívnou funkciou atribútu a expanzívnu podstatou rozvíjacej atribúcie je riešený limitovaním počtu atribútov⁸ a pragmaticky selektovanou reku-

⁸ Príklad, ktorý uvádza učebnica – *všetky tie naše prvé výhodné hospodárske zmluvy* –, má evidentne povahu umelo utvorenej konštrukcie. Keďže *zmluva* označuje typ textového komunikátu, aj v tomto prípade vieme detegovať uplatnenie vymedzených faktorov, porov. súhrn + odkazovanie + prislúchanie + poradie + hodnotenie + typ.

renciou ich kombinatoriky. Viacstupňové atribúcie potvrdzujú, že v jazyku na jednej strane funkcia určuje formu útvaru a na druhej strane forma útvaru limituje možnosti jeho použitia. Afinita rozvíjajúcich komponentov je tak neustálym vyrovnávaním medzi nutnosťou sémantickej (a gramatickej) kompatibility a možnosťami pragmatickej dôraznosti. Potvrdzuje kognitívnu hodnotu analógií a je dôkazom prítomnosti kognitívnej ekonómie. Neuveriteľná rozmanitosť atributívnych konštrukcií napovedá, že treba rátať aj s javom, ktorý sa v kognitívnom smere konštrukčnej gramatiky nazýva *puzzling lexical (dis)preferences* (Hoffmann – Trousdale, 2013).

Literatúra

- APRESIAN, Jurij Derenikovič: O semantičeskich pravilach. In: Bolgarskaja rusistika, 2005, č. 3 – 4, s. 3 – 11.
- DOLNÍK, Juraj: Synchronna dynamika morfológie. In: Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. J. Dolník. Bratislava: Veda 2010, s. 66 – 96.
- ĎUROVIČ, Lubomír: Vágnosť ako zadanie? (O slovenských vzťahových adjektívach a slovenskej NP). In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 348 – 357.
- HOFFMANN, Thomas – TROUSDALE, Graeme: The Oxford Handbook of Construction Grammar. Oxford: Oxford University Press 2013. 606 s.
- HORECKÝ, Ján: Kultivovanie slovenčiny. Princípy a kritériá. Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti. 4. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2001. 52 s.
- CHAFE, Wallace: Discourse, Consciousness, and Time. The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing. Chicago: University of Chicago Press 1994. 327 s.
- LAKOFF, George: Konstrukce *s there*. In: Ženy, oheň a nebezpečné věci. Co kategorie vypovídají o naší mysli. Praha: Triáda 2006, s. 446 – 567.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 272 s.
- ŠEFRÁNEK, Ján: Významy neexistujú. In: Jazyk a kognícia. Eds. J. Rybár – V. Kvasnička – I. Farkaš. Bratislava: Kalligram 2005, s. 145 – 187.

Internetové zdroje

- [1] Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný na: <https://korpus.juls.savba.sk>.

Príloha 2

Atribúcie druhej prenominálnej zóny

Doklady: **(1) časový faktor:** *starý sumerský t., nové kvalitné t., pradávne budhistické t., staré cirkevné t., najstarší kompletný t., súčasné novinové t., najnovšie Durasovej t., nový inscenovaný t., najstarší zachovaný t., dnešné tlačené t., starobylé posvätné t., súčasný výsledný t., najstaršie tradičné t., súčasný reklamný t.*; **(2) jazykovo-etnosignifikatívny faktor:** *anglicko-slovenský t., slovenské esejistické t., anglický akademický t., grécke biblické t., sanskrtský kanonický t., čínske ideografické t., cudzojazyčné sprievodné t., čínske klasické t., nemecké právne t.*; **(3) topografický faktor:** *tibetské kanonické t., so-*

vietsky cenzurovaný t., byzantské liturgické t., európske legislatívne t.; **(4) hodnotiaci faktor:** úžasný starý t., vzácny židovský t., silný kontroverzný t., dôležité kresťanské t., dobrý lepoporelový t., ľahký povinný t., kontroverzný Shakespeareov t., ťažkopádny hieroglyfický t., najlepší finálny t., pekné krátke t., kvalitné klasické t., seriózny právnický t.; **(5) faktor častosti:** každodenné liturgické t., najfrekvencovanejší rozhlasový t.; **(6) faktor dejovej vlastnosti:** fascinujúci starý t., sprostredkujúci slovenský t., chýbajúce autobiografické t., chýbajúci biblický t., dopĺňajúci učebný t., opotrebované klasické t., vybrúsený poetický t.; **(7) faktor druhej príslušnosti:** evanjeliový vianočný t., mystický kresťanský t., faktografický novinový t., budhistické kanonické t., autorské sekundárne t., minojský lineárny t., editorský sprievodný t., autorské monologické t.; **(8) faktor inštitucionálnosti:** vysokoškolské učebné t., školský literárny t.; **(9) faktor jednotlivosti:** jeden jediný t., jediné nové t., jediný anglický t., jednotlivé marginálne t., jednotlivé dopĺňajúce t., jediný úplný t., jednotlivé knižné t., jednotlivé učebné t., jednotlivé konkrétne t., jednotlivé kritické t.; **(10) faktor komplexnosti:** celý naratívny t., ucelený knižný t., celý jeden t., celý predchádzajúci t., kompletný Pavlov t., celý publikovaný t., súvislý tlačový t., celý zvyšný t., kompletný učebný t., celý výsledný t., celý rozsiahly t., úplnejší dokumentárny t.; **(11) faktor komunikátu:** biblické nedeľné t., starozákonný židovský t., novozákonné biblické t., časopisecký publikovaný t., novinový tlačový t., biblické posvätné t.; **(12) faktor mnohosti:** početné staré t., viaceré slovenské t., mnohé kultové t., mnohé cirkevné t., mnohé časopisecké t., viaceré normatívne t., oba spomenuté t., viaceré predchádzajúce t., viaceré Feldekove t., mnohé preložené t., viaceré odlišné t., masové modlitebné t., oba samostatné t., viaceré krátke t., viaceré konkrétne t., mnohé administratívne t.; **(13) faktor možnosti:** nezrozumiteľný starý t., neuchopiteľný anglický t., nečitateľný rukopisný t., čitateľný experimentálny t., akceptovateľný literárny t.; **(14) faktor neurčitosti:** nejaký nový t., akýsi indický t., akýkoľvek komplikovaný t., nejaký vysvetľujúci t., niektoré budhistické t., niektoré cirkevné t., niektoré čiastkové t., niektoré nové t., rovnaké liturgické t., niektoré predchádzajúce t., nejaký spoločný t., niektoré publikované t., hocijaký skutočný t., nejaký iný t., akékoľvek popularizačné t., nejaký finálny t., nejaký rozsiahly t., niektoré kľúčové t., nejaké divadelné t.; **(15) faktor normatívnosti:** oficiálny francúzsky t., kanonizovaný katolícky t., normatívne cirkevné t., kánonický učebnicový t., štandardný sprievodný t., normatívny právny t.; **(16) faktor odkazovania:** spomenutý francúzsky t., citovaný autobiografický t., spomínaný neúplný t., uvedené biblické t., citovaný Orwellov t., spomínaný samizdatový t., daný učebný t., spomenutý ústredný t., daný konkrétny t., príslušné právne t.; **(17) faktor podobnosti:** podobné dobové t., identické učebnicové t., rovnaké liturgické t., podobný náučný t.; **(18) faktor poradia:** ďalšie nové t., nasledovný francúzsky t., ďalší kumránsky t., ďalšie objavné t., posledné autobiografické t., ďalší vládny t., prvý kompletný t., nasledujúce knižné t., ďalší normatívny t., posledný citovaný t., ďalší podobný t., ďalšie sekundárne t., nasledujúce Slobodove t., posledné publikované t., ďalšie rozličné t., nasledujúci strojopisný t., ďalší rituálny t., ďalšie hotové t., ďalší samostatný t., druhý rozsiahly t., prvý základný t., ďalšie poetické t.; **(19) faktor pôvodu:** pôvodný starý t., pôvodný aramejský t., pôvodný byzantský t., vlastné oslavné t., autentické detské t., pôvodný agentúrny t., pôvodný úplný t., pôvodný časopisecký t., pôvodný Bajzov t., vlastný iný t., originálny hovorený t., autentické sprievodné t., vlastné otvorené t., pôvodné divadelné t.; **(20) faktor prislúchania:** Kunderov starší t., Bulgakovov kultový t., Feketeho príležitostný t., svoje parodizujúce t., Hippokratove anatomické t., ich jediný t., jeho úplný t., Tolstého čítankový t., Dylanove neuchopiteľné t., jeho niektoré t., Hrušovského podobný t., Krčméryho posledný t., Sidorove publikované t., Gavlovičov veršovaný t., Budhove posvätné t., svoje krátke t., Peroutkov neznámy t., Firknerove administratívne t.; **(21) faktor realizovanej činnosti:** odsúhlasený nový t., preložené inonárodné t., priložený vysvetľujúci t., zhudobnený glosátorský t., neschválené cirkevné t., preložený kompletný t., vybraný čítankový t., pripravovaný písaný t., preložený sprievodný t., vybraný otvorený t., publikované krátke t., vybraný konkrétny t., prijímané legislatívne t.; **(22) faktor reálnosti:** jestvujúci starý t., neexistujúci výnimočný t., existujúce čiastkové t., existujúci ústavný t., existujúci učebný t.; **(23) faktor rozdielnosti:** rozličné dobové t., rozličné egyptské t., iný kumránsky t., iný cenný t., rôzne príležitostné t., iné biblické t., rozličné publikované t., všelijaké iné t., rôzne samizdatové t., rôzne liturgické t., odlišný otvorený t., rôzne krátke t., druhý základný t., všelijaké právnické t.; **(24) faktor spôsobu spracovania:** hieroglyfický egyptský t., hovorené detské t., tlačový akademický t., tlačový novinový t., verbálne sprievodné t., in-

scenované klasické t., veršovaný humoristický t.; **(25) faktor súhrnu:** všetky staré t., žiadny anglický t., všetky kumránske t., žiadny doplnujúci t., všetky školské t., všetky knižné t., všetky uvedené t., všetky ostatné t., všetky sekundárne t., všetky Slobodove t., všetky publikované t., všetky existujúce t., žiadny iný t., všetky šifrované t., všetky posvätné t., žiadny rozsiahlejší t., všetky základné t., žiaden reklamný t.; **(26) faktor účelu:** sakrálny indický t., spomienkový zahraničný t., doplnkový vysvetľujúci t., posvätné vedske t., experimentálny Macsovszkého t., sprievodný písaný t., bohoslužobné liturgické t., pracovný divadelný t.; **(27) faktor ukončenia:** definitívny autorský t., otvorený biblický t., výsledný preložený t., hotové tradičné t., hotové reklamné t.; **(28) faktor umiestnenia:** paralelný anglický t., ústredný biblický t., úvodný sprievodný t., samostatné krátke t., autonómny humoristický t.; **(29) faktor vonkajších charakteristík:** dlhý čínsky t., polstranový triviálny t., krátky príležitostný t., krátky inšpirujúci t., dlhší ucelený t., rozsiahly knižný t., najmenší čitateľný t., krátky spoločný t., rozsiahly dialogizovaný t., dlhé hieroglyfické t., rozsiahlejší propagačný t., drobné samostatné t., súvislý náučný t.; **(30) faktor vymedzenia:** samotný arabský t., normálny inteligentný t., konkrétny autorský t., každý jednotlivý t., vhodné učebnicové t., každý jeden t., základný normatívny t., adekvátne Erbenove t., osobitné preložené t., tradičný tlačený t., základné sakrálné t., samotný konečný t., klasický záložkový t., špeciálne rozhlasové t.; **(31) faktor typov:** administratívne slovenské t., prozaický vysvetľujúci t., umelecký autorský t., publicistické novinové t., publicistický popularizačný t., umelecký literárny t.

Príloha 3

Atribúcie tretej prenomínálnej zóny

Doklady: **(1) časový faktor:** staršie stredoveké kresťanské t., staroveké čínske filozofické t., moderný slovenský lyrický t., najnovšie európske divadelné t., aktuálny oficiálny legislatívny t., nové pôvodné autorské t., najstaršie dochované posvätné t., najstarší zachovaný kresťanský t., nové vysokoškolské učebné t.; **(2) jazykovo-etnosignifikatívny faktor:** maďarsko-nemecko-slovenský t., anglický akademický vedecký t.; **(4) hodnotiaci faktor:** vhodné zaplatené reklamné t., zaujímavé zahraničné literárne t., dôležitý pôvodný slovenský t.; **(7) faktor druhovej príslušnosti:** mystické pôvodné staré t.; **(9) faktor jednotlivosti:** jediný záväzný cirkevnoslovenský t., každý iný vecný t., konkrétny autoritatívny vedecký t.; **(10) faktor komplexnosti:** celé pôvodné sprievodné t.; **(12) faktor mnohosti:** niekoľkostostranový suchý právny t., viaceré zviazané antické t., dva kódované biblické t., mnohé biblické klasické t., viaceré kľúčové biblické t., viaceré paralelné slovenské t., dva jeho staršie t., tri Barthove životopisné texty; **(14) faktor neurčitosti:** nejaký nový literárny t., niektoré starozákonné biblické t., niektoré ďalšie právne t., nejaký vlastný krátky t., niektoré zabudnuté staršie t., niektorý iný biblický t., akýkoľvek iný divadelný t.; **(18) faktor poradia:** prvý germánsky literárny t., prvý albánsky literárny t., prvé humoristické veršované t., posledné Lettsove divadelné t., prvé zachované české t., prvý súvislý slovenský t., prvý vážnejší autorský t., prvé veľké písomné t., prvé dôverné literárne t., prvý autentický gnostický t., prvé osvietenské náučné t.; **(19) faktor pôvodu:** vlastný primárny literárny t.; **(20) faktor prislúchania:** náš dnešný biblický t., jeho skvelé nadčasové t., Škultétyho rukopisný nepôvodný t., Nostradamov originálny francúzsky t., Šrankov posledný polemický t., svoje obľúbené biblické t., jeho posledné literárne t.; **(21) faktor realizovanej činnosti:** odmenené nové divadelné t., vybrané rímske literárne t., rozmnožené vysokoškolské učebné t., vybrané viaceré biblické t.; **(22) faktor reálnosti:** zachovaný pôvodný grécky t.; **(23) faktor rozdielnosti:** rôzne vedske posvätné t.; **(24) faktor spôsobu spracovania:** veršované poeticko-naratívne t., elektronický vysokoškolský t.; **(25) faktor súhrnu:** žiadne špeciálne inteligentné t., žiadne konkrétne literárne t., všetky príslušné Slobodove t., všetky iné posvätné t., nijaký uverejnený slovenský t., každý písaný rozhlasový t., všetky staršie písané t., žiaden konkrétny jeden t., všetky veľké mystické t., všetky tri biblické t., všetky slovenské vedecké t.; **(28) faktor umiestnenia:** paralelný pôvodný grécky t.; **(29) faktor vonkajších charakteristík:** rozsiahly barokový literárny t., dlhý zašifrovaný slovenský t., obsiahle Almodóvarove autorské t., útle adaptované rozprávkové t.; **(30) faktor vymedzenia:** klasické rímske právne t., klasické čínske filozofické t., základné kresťanské grécke t.; **(31) faktor typov:** epické starodávne biblické t.

KOLEKTÍVNY MONOLÓG A JEHO DEIKTICKÉ ASPEKTY V SÚKROMNEJ A NÁBOŽENSKEJ KOMUNIKAČNEJ SFÉRE¹

Martina Bodnárová

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov, e-mail: martina.bodnarova@unipo.sk

BODNÁROVÁ, Martina: Collective Monologue and its Deictic Aspects in the Private and Religious Communication. *Slovak Language*, 2017, Vol. 82, No 3, pp. 233–248.

Abstract: The paper focuses on the texts from the profane (private) and the sacral (religious) sphere, which are realized through the asymmetric form of the so-called collective monologue. These are ordinary spontaneous dialogues (the preferred term is collective monologized dialogue) and religious testimonies (the preferred term is collective monologue). First of all, the theoretical aspects of the phenomenon are presented. The attention is drawn also to its realization, as well as to similarities and differences in both types of the texts. The third part of the study deals with the functioning of the various nominal and verbal means of expression of the personal deixis that occurred in both texts examined. We propose to establish the category of collective expedient because there is the tendency towards shifting from the second person singular to the third person singular. This tendency is interpreted as a significant aspect of a collective monologue, especially in the texts on marriage testimonies, with the attribute of the official communication, through the narrative and expository style and the necessity or the need to thematise the intimate aspects of the ordinary married life in the official communication context and the public media space.

Key words: ordinary spontaneous dialogues, collective monologue, collective monologized dialogue, communication sphere, personal deixis, testimony

1. TEORETICKÉ ASPEKTY KOLEKTÍVNEHO MONOLÓGU

Súkromná a náboženská komunikačná sféra sú už dlhodobejšie ústrednými témami našich výskumov (Bodnárová, 2012, 2013a, b, 2014, 2015a, b, 2016 a i.). Doteraz sme ich však reflektovali spravidla oddelene. V tejto štúdií by sme chceli upozorniť na jeden z priesečníkov oboch sfér a tým je problematika kolektívneho monológu.

Opozícii *dialóg – monológ* sa podrobnejšie venoval J. Mukařovský (1948). Presvedčivo argumentoval, že niet ostrých hraníc medzi oboma fenoménmi, ich vzťah je dynamický a premenlivý a odporúčal skôr než o nejakých vyhranených formách, útvaroch či komunikátoch hovoriť radšej len o *dialogickosti* a *monologickosti* ako o kvalitách, ktoré sa v konkrétnom texte prelínajú v rôznych podobách a porpciách.

¹ Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky VEGA č. 1/0099/16 *Personálna a sociálna deíxa v slovenčine (človek v jazyku, jazyk o človeku)* (vedúca grantu prof. PaedDr. Jana Kesselová, CSc., Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove).

Diferenciačnú hranicu medzi dialógom a dialogickosťou vedie aj S. Čmejková (2002, s. 27), keď *dialóg* chápe ako vonkajšiu formu jazykového prejavu charakterizovanú explicitným striedaním hovoriacich, a *dialogickosť* ako potenciálnu tendenciu k striedaniu dvoch alebo viacerých významových kontextov vnútri rečového prejavu. S. Čmejková teda vníma *dialóg* skôr ako externý fenomén týkajúci sa formy a *dialogickosť* ako interný fenomén vzťahujúci sa na obsahovú stránku prejavu. Slovenskí lingvisti (predovšetkým Mistrík, 1985; Findra, 2004) pod *dialogickosťou* rozumejú vlastne len to, že hovorový štýl sa najtypickejšie realizuje v podobe dialógu. S. Čmejková uplatňuje Bachtinovu koncepciu (porov. Bachtin, 1980) a *dialogickosť* chápe skôr širšie, no predovšetkým inak. V intenciách Mukařovského, Bachtinovho a jej chápania sa *dialóg* ako reálne (externé) striedanie najmenej dvoch hovoriacich vyznačuje primárne *dialogickosťou* ako potenciálnym (interným) striedaním najmenej dvoch významových kontextov, ale (zriedkavejšie) môže sa v ňom prejaviť aj *monologickosť* (chápaná ako udržiavanie jediného významového kontextu, a to aj napriek externému, formálnemu striedaniu komunikantov), čo bolo už niekoľkokrát reflektované napr. u J. Mukařovského (1948) pojmom *monologický* či *monologizovaný dialóg* alebo u J. Kesselovej (2001) pojmom *kolektívny monológ*. Voči tomuto fenoménu sa zvykne – oveľa častejšie – ako opozícia vymedzovať komunikát, ktorý je „externe“ monológom, no „interne“ dialógom, čo znamená, že sa v ňom prejavuje striedanie viacerých významových kontextov. Niektorí autori to reflektujú pojmom *dialogizovaný vnútorný monológ* (napr. Mistrík, 1985), pričom majú na mysli vlastne písané texty, predovšetkým umelecké. J. Kesselová (2001) uvažuje o opísanom fenoméne v súvislosti s detským dialógom, používajúc pritom pojem *monológ v skupine*. Jav, keď sa niektorá replika dialógu formálne rozrastie do rozmerov podobných monológu písaných textov, sa vyskytuje pomerne často aj v dialógu dospelých a naša typológia (pozri Bodnárová, 2012) ho zachytáva pojmom *individuálny monológ*, resp. *individuálny monologizovaný dialóg*.

2. KOLEKTÍVNY MONOLÓG V KONTEXTE SÚKROMNEJ KOMUNIKAČNEJ SFÉRY

Fenomén kolektívneho monológu či kolektívneho monologizovaného dialógu chápeme ako jeden z typov spontánneho neinštitucionálneho dialógu dospelých. V rámci našej typológie (Bodnárová, 2012) ho vyčleňujeme na štvrtej z piatich úrovní klasifikácie. Ústredným klasifikačným kritériom je tu **informačný spád** (jednostranný – striedavý) a **komunikačná vyváženosť** (symetria – asymetria). Uvažujeme na jednej strane o typoch *rozhovor-interview* a *monologizovaný dialóg*, ktorý možno ďalej špecifikovať ako *individuálny* a *kolektívny* (tieto typy sú asymetrické s jednostranným informačným spádom), a na strane druhej o typoch *rozhovor-zábava* a *spoločenská konverzácia* (vyznačujú sa symetriou a striedavým informačným spádom).

Asymetria prítomná v *monologizovanom dialógu* sa dá charakterizovať ako formálno-obsahová. Má dvojakú podobu: buď jednej forme zodpovedá viacero obsahov, teda forma je nerozčlenená, ale obsah rozčlenený (*individuálny monologizovaný dialóg*); alebo naopak, formálnej rozčlenenosti zodpovedá obsahová nerozčlenenosť, jednotnosť, akoby sa na viacero foriem vzťahoval jeden obsah (*kolektívny monologizovaný dialóg*).

Termín *kolektívny monologizovaný dialóg* v kontexte súkromnej komunikačnej sféry používame v takom zmysle ako J. Kesselová (pracujúca s pojmom *kolektívny monológ*) v rámci typológie dialogických komunikátov detí (Kesselová, 2001, s. 31), prirodzene, s modifikáciou niektorých bodov jej charakteristiky.

J. Mukařovský (1948, s. 152) sa o exponovanom fenoméne zmieňuje takto: „Zvláštní druh monologisace nastává tehdy, dostoupí-li konsenzus rozmlouvajících osob takové míry, že úplně zmizí mnohonásobnost kontextu, nutná pro dialog; tehdy se mění dialog jako celek v monolog střídavě pronášený.“

Na rozdiel od detského dialógu je *kolektívny monologizovaný dialóg* v dialógu dospelých veľmi zriedkavým a príznakovým typom. Skromný materiál², ktorý sme na výskum tohto typu mali k dispozícii, ukazuje, že dôležitým predpokladom jeho vzniku je spoločná skúsenosť alebo spoločná či blízka poznatková báza komunikantov. Napr. v jednom dialógu je to spoločná skúsenosť, zážitok z rodinnej zakáľačky, ktorej podstatou bolo niekoľkonásobné zabíjanie ošípanej (tu by sa vzhľadom na intenzívnu prítomnosť naratívnej expanzie témy dalo uvažovať o hybridnom type *naratívny kolektívny monologizovaný dialóg*; pozri ukážku nižšie). V inom dialógu zasa stojí v pozadí spoločná, resp. blízka poznatková báza komunikantov, teda že každému z nich je viac alebo menej známy zázrak, ktorý sa stal na príhovor pápeža Jána Pavla II. Podkladom ďalšieho dialógu je rekonštrukcia spomienok dvoch náhodných cestujúcich na spoločne známy priestor obce Lučivná, na jeho realie a obyvateľov. V kolektívnom monologizovanom dialógu teda ide v prvom rade o reprodukciu spoločného a komunikantom známeho textu, poznatku alebo skúsenosti.

Ďalej sa tu stierajú hranice medzi „pásmami“ jednotlivých komunikantov, pretože „všetci komunikanti svojimi replikami prispievajú k výstavbe jedného súvislého monotematického textu“ (Kesselová, 2001, s. 31). Častým postupom je „dopĺňanie výpovede z repliky predchádzajúceho komunikanta“, teda „jedna vý-

² Tento materiál bol časťou korpusu pozostávajúceho celkovo zo 100 dialógov. K dispozícii sme mali magnetofónové nahrávky a prepisy alebo len prepisy autentických rozhovorov z bežného každodenného života z prostredia východného Slovenska (Prešov, Trebišov, Michalovce, Košice, Vranov nad Topľou, Sečovce, Poprad, Levoča, Krompachy, Kežmarok, Spišská Nová Ves, Bardejov, Snina, Sobrance a Medzilaborce), jeho jednotlivé oblasti však nie sú v našom materiáli zastúpené rovnomerne z dôvodu náhodného výberu komunikantov. Rozhovory sa odohrávali tak v súkromnom, ako aj vo verejnom prostredí; boli to prevažne rozhovory dvoch, ale aj troch účastníkov a skupinové rozhovory. Účastníci rozhovorov patrili k rôznym vekovým kategóriám a boli reprezentantmi rozmanitých sociálnych rolí. Celkovo v zachytených dialógoch alternovalo zhruba 260 rôznych účastníkov.

poved' sa rozkladá do viacerých replík“ (ibid.). Repliky bývajú krátke a plynulo, dynamicky na seba nadväzujú. Uvedené charakteristiky možno pozorovať v nasledujúcej ukážke³ 4:

(1) JA: *jedna strana oši'panej bula už opa'lenu → a ešte furd žila ↓ / opa'lenu oškra'bana ↓* <MI: *hej*> *a ešte stale*

MI: <**skok do reči**> *začalo to ZAčalo to tým / že: →*

JA: *a stre'lenu bola dobre → a VYkrvacala---*

MI: *že ja som ju chytil →*

FE: <**skok do reči**> *mala dve rany do mozgu: stre'lene → / @ja: nesmiem rozpravať vlasne ↓* <JA: **smiech**> *možem ↑ že: strelil dva: dva rany do mozgu mala →*

(...)

MI: *do..doplňujem že asi citila svoj koniec lebo domaceho*

JA: <**skok do reči**> *ve..velmi ťažko sa lučila-----*

MI: *hej ↓ domaceho gazdu: @:*

FE: <**smiech**>

MI: *proste → zapchavala hlavu ↓ nemohli: nemohol som ju chytiť'----*

BR: *ešte predtým jak ste ju strelil'li ↑*

MI: *pro'sim ↑*

JA: *strelil mi ju →*

BR: *ale tak ty si ju nemoh chytiť' jak ste strelil'li ↑*

FE: *oco ju strelil ↓ kl'akla ↓ PODrezal → VYkrvacala ↓ pri--*

MI: *asi po asi po piatich pokusoch sa mi ju podarilo chytiť' za ňufák → / hej ↑* <MA: @hm> *tak oco prišiel hned' → STRELil ju: aj: sa posadila → lenže tak NEtradične sa posadila ↓*

<**Zmes hlasov**>

FE: *koľkokrat sa to stalo take veci ↓ a:le ----- keby si tu bol ta by si videl ↓*

BR: ----- *čo ste ju naha'ňali po celom dvore-----*

<**Zmes hlasov**>

MI: *no ↓ / ale pokračujeme o tom jak @ toto ↓ / proste bola pichnuta: aj krvacala: →*

³ Rozhovory sme zapisovali podľa štandardných pravopisných princípov, fonetickú transkripciu sme použili iba ojedinále, napr. v prípade osobitne vyslovených cudzích, prevzatých a nárečových slov alebo ak sa výslovnosť slova odlišovala od štandardu (napr. *nevedeli, olivač, Talijansko*). Na označenie intonačného priebehu repliky alebo jej časti sme použili značky ↑ pre antikadenciu, ↓ pre konkluzívnu kadenciu a → pre semikadenciu. Krátku pauzu označujeme /, dlhú //, hezitálny zvuk @, dôraz veľkými písmenami, enfázu a predĺženie hlások dvojbodkou, prízvuk apostrofom (ak sa realizuje inde než na prvej slabike). Do zátvoriek () umiestňujeme hlásky a slová, ktoré sú málo zrozumiteľné a len potenciálne dešifrovateľné. Úplne nezrozumiteľné pasáže označujeme ----. Rôzne komentáre týkajúce sa parajazykových alebo extrajazykových charakteristík situácie a komunikácie umiestňujeme do zátvoriek < >. Takéto zátvorky využívame aj v prípade, že je replika aktuálneho hovoriaceho náhle a krátko prerušená iným komunikantom – jeho verbálny prejav tu uvádzame tučným písmom.

⁴ V ukážkach sú použité skratky krstného mena a/alebo priezviska komunikantov (napr. MI, FE, MB).

JA: ano↓

MI: *a nejavila dajake: vyznamnejšie znamky ži'vota*↓ *zme ju vyvliekli vonku a čo d'alej*↓

FE: *akurat vy'chadzal*-----

MA: <smiech>

<Zmes hlasov>

MI: *TYpicke priznaky boli: to: Franta*↓ *pozo'roval my zme ju za..za----* (u)držali za nohy→ *a stále klipkala*↓ *a CHRčala furd*↓ *DYchala:→ sem tam z nohami pohla→ ale DYchala riadne a: Očami klipkala*↓

FE: *pejc razy: tot toto ny: oco dal horak gu jak fš žeby zme-----a nič nepoma'halo*↓

MA: *a ste ju ne'mohli do'bo:dat' na smrť*↑

FE: *h do'bodat'*↓

JA: *dali sme jej ešte ranu: <váhanie>*

FE: *ranu is'toty*↓

JA: *is'toty:→*

FE: *do mozgu druhu*↓

BR: *prešla (až) do mozgu*↑

JA: *mala trošku*-----

FE: *triler*↓ / *co s tym*↑ *co: toto ny:↑ co to----*

(...)

MI: *dva boli typicke priznaky že stale DYchala→ a: žmurkala očami*↓ *to take nepriro'dzene bolo*↓

JA: *a aj: <FE: žmur'kala no*↓> *kyvala z no'hami*↓

MA: <smiech>

MI: *a už polovica bola opalena→ a ešte stále kyvala nohami: <smiech>*↓

FE: *a čumela na nas*↓

Kolektívny monologizovaný dialóg býva teda monotematický. Monotematickosť sa v ňom realizuje dvojakým spôsobom:

- a) rozvíja sa téma,
- b) v centre pozornosti sú názory komunikantov vychádzajúce zo subjektívnej interpretácie spoločnej skúsenosti, poznatkovej bázy a pod. (porov. Kesselová, 2001, s. 31).

3. KOLEKTÍVNY MONOLÓG V KONTEXTE NÁBOŽENSKEJ KOMUNIKAČNEJ SFÉRY

Formu či prvky kolektívneho monológu sme v rámci náboženskej komunikačnej sféry identifikovali v prípade žánru svedectvo. Svedectvo chápeme a vymedzujeme ako primárne ústny monologický náboženský žáner (autobiografického charakteru) tematizujúci duchovnú skúsenosť veriaceho človeka. Táto téma, ktorá môže

mať rôzne špecifikácie (podrobnejšie o tom pozri Bodnárová, 2015a, 2016), sa v texte svedectva rozvíja prostredníctvom rozprávacieho a výkladovo-úvahového slohového postupu. Ku konštitutívnym vlastnostiam svedeckých textov patrí subjektivnosť, intímnosť, existenciálnosť, prvok zázračnosti a výrazný persuzívny rozmer.

S kolektívnym monológom sa stretávame najmä v prípade tzv. mediálnych svedectiev, teda svedectiev šírených prostredníctvom masmédií, a takmer výlučne pri tematickom type svedectva o povolani. Mediálne svedectvá sa vyskytujú v hovorenej (rádio Lumen: rubrika *Boh v mojom živote*, TV LUX: rubriky *Stojí to za to!* – svedectvá manželov, *Vlastná cesta* – svedectvá kňazov a rehoľníkov) aj písanej forme (časopisy *Víťazný život*, *Miriam*, *Posol*, *Viera a život* a i.). Tieto texty využívajú prostriedky (najmä písanej) publicistiky, badať tu interakciu náboženského a publicistického štýlu. Nemajú už len monologickú formu, ale bývajú aj dialogizované. Ak moderátor svojimi spravidla neotázkovými výpoveďami dopĺňa detaily svedkovho príbehu, s ktorými je zjavne vopred oboznámený, mohli by sme hovoriť o *svedectve-kolektívnom monológu*. Takéto prípady však bývajú veľmi zriedkavé. Oveľa častejšie používajú formu kolektívneho monológu svedectvá o povolani, presnejšie svedectvá manželov.

Svedectvá o povolani špecifikujeme ako **svedectvá o duchovnom povolaní** a **svedectvá o povolaní k manželstvu**. Hlavnou funkciou svedectiev o duchovnom povolaní je potvrdenie hodnoty celibátu; v prípade svedectiev o povolaní k manželstvu je to potvrdenie hodnoty manželstva a rodiny.

Svedectvá o povolani k manželstvu sú na Slovensku dominantne šírené prostredníctvom TV LUX a relácie *Stojí to za to!*, sekundárne napr. prostredníctvom relácie rádia Lumen *Byť šťastnou rodinou dnes*, prostredníctvom časopisu *Víťazný život*, internetovej stránky www.angelus.sk^[1] (tu sa však tento tematický typ vyskytuje len vo forme individuálneho monológu) a i.; výnimočne v rámci relácie TV LUX *Svedectvo* (svedectvo manželov Pecúchovcov) či na stránke www.mojakomunita.sk^[2] (*Boh, ktorý plní sľuby* – svedectvo manželov Lorenčíkovcov).

Spoločným prvkom svedectiev o povolani k manželstvu, ktoré možno nájsť v archíve relácie *Stojí to za to!*^[3], je, že tematizácia konverzie, čo patrí ku kľúčovým atribútom žánru svedectvo, tu má minimálny priestor; dominantnými sa stávajú témy ako zoznámenie sa, spoločné chodenie, sobáš, narodenie detí (príznačná je mnohodednosť) a akcentuje sa fáza realizácie či priebehu manželského života, konkrétne spoločné aktivity manželov, často založené na duchovnej báze (napr. evanjelizačná činnosť), a najmä manželské problémy a spôsoby ich riešenia „v spolupráci s“ Bohom alebo prostredníctvom Božej intervencie (napr. žiarlivosť, finančné problémy, problémy s komunikáciou, problémy s počatím detí, choroby detí, choroba jedného z manželov).

Signifikantnou formou prezentácie týchto svedectiev je kolektívny monológ, keď sa manželia v rozprávaní striedajú a takto spolu skladajú jeden príbeh svedec-

tva. Z vyššie uvedených charakteristík kolektívneho monológu sa tu zachováva monotematickosť a spoločné rozvíjanie témy. „Dopĺňanie výpovede z repliky predchádzajúceho komunikanta“ (Kesselová, 2001, s. 31), čiže rozkladanie jednej výpovede do viacerých replík, je však obmedzené⁵:

MANŽELKA: ...*a keď už nám chýbalo možno posledných stotisíc*↑ *korún tak už sme boli takí z toho smutní že nebudeme mať dostatok dostatočnú čiastku ne..nezískame*↑ *tak do toho nám zavolať jeden známy zo Žiliny*↑ **<obráti sa hornou časťou tela a pohľadom na manžela>**

MANŽEL: *zavolať nám známi s ktorými sme prežili nejaký krátky čas nejakej duchovnej obnovy a zvláštne bolo to že ja som bol už taký zrezignovaný že sa nám nepodari zohnať tú čiastku do daného termínu keď sme mali tie peniaze zložiť na kúpu*↑ *A stalo sa to že tí ľudia nám zavolať a hovorili do telefónu počuli sme že kupujete dom @ chceli by sme vás podporiť...*
(svedectvo manželov Marettovcov).

Mení sa aj dĺžka replík manželov – už nebývajú krátke a plynulo, dynamicky na seba nenadväzujú; skôr sa rozširujú a takmer každá replika každého z manželov nadobúda rozmery individuálneho monológu. Moderátor v relácii absentuje. Viac-menej súvislý monologický prejav manželov je prerušovaný iba zábermi na ich spoločné rodinné fotografie alebo zábermi z ich súčasného bežného rodinného života. Hudobná kulisa, počas verbálneho prejavu manželov pritlmená, sa pri exponovaní týchto záberov spravidla zvýrazní.

Relácia rádia Lumen *Byť šťastnou rodinou dnes*^[4] by sa tiež dala chápať ako prezentácia svedectiev o manželskom povolaní. Z hľadiska formy však tieto svedectvá pôsobia ako kríženie kolektívneho monológu s rozhovorom-interview. Kolektívny monológ sa uplatňuje v prípade, že sa plynule striedajú dlhšie repliky manžela a manželky. Keď sú v popredí zásahy moderátora a jeho otázkové repliky, svedectvo sa formálne podobá skôr rozhovoru-interview. Špecifikom oproti manželským svedectvám z iných zdrojov je to, že sú tu integrované aj výpovede detí, a to najmä na podnet moderátora.

Písané svedectvá o manželstve v časopise *Vítazný život*^[5] majú trochu iný charakter – jednak výsledná podoba týchto textov je ovplyvnená zásahom redaktora, jednak výpovede manželov sú od seba oddelené, pričom v každej má svoje miesto spravidla najprv konverzia expedienta, až potom priebeh manželského života. Atribúty kolektívneho monológu sú takto výrazne oslabené.

Osihotené písané internetové svedectvo manželov Lorenčíkovcov má podobný charakter: prvú časť tvorí samostatná výpoveď manželky, druhú časť výpoveď manžela, pričom obe z rôznych strán prezentujú pohľad na to isté – na fázu pred uzavretím manželstva, na spoločné zoznámenie a chodenie. Za týmito časťami nasleduje

⁵ Hovorené svedectvá sme zapisovali rovnakým spôsobom ako bežné spontánne dialógy (pozri vyššie).

ešte tretia samostatná časť, ktorej expedientmi sú zjavne obaja manželskí partneri spoločne (výlučnosť gramatických foriem 1. osoby plurálu), mieru intervencie každého z nich do textu prakticky nie je možné odhaliť. Spoločne tematizujú problémy s počatím detí a to, ako sa táto okolnosť Božím zásahom zmenila.

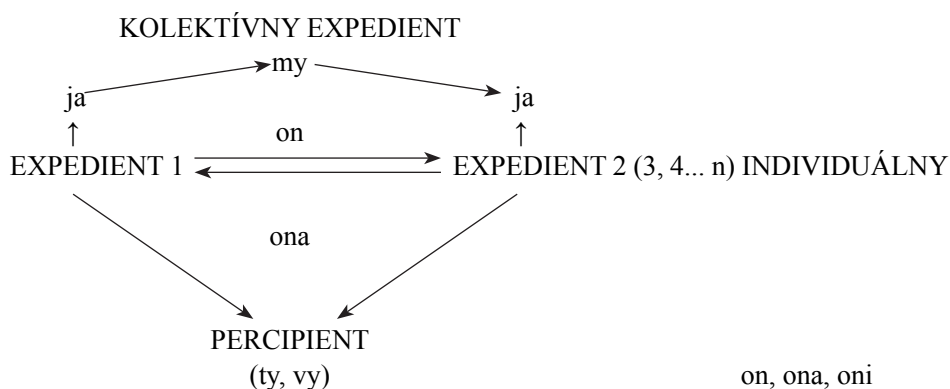
Svedectvo manželov Pecúchovcov^[6] sa zblíži s prípadmi svedectiev z relácie *Stojí to za to!*. Verejnosť a súkromnosť, intímnosť sa tu však kríži, resp. je v napätí, na rozdiel od manželských svedectiev v relácii *Stojí to za to!*, kde sa pár nachádza v prostredí televízneho štúdia, v tomto prípade manželia vypovedajú svoje svedectvo, sediac na gauči vo vlastnej obývačke a ustavične majú na zreteli anonymného kolektívneho adresáta.

Raritou v danom kontexte je knižné svedectvo manželov Vujičićovcov, ktoré vyšlo v slovenskom preklade pod názvom *Láska bez hraníc* (2016). Obaja manželia figurujú už na obálke ako spoluautori, avšak ich spoluautorstvo má iný charakter, než je to v prípade iných knižných svedectiev prislúchajúcich k odlišným tematickým typom (napr. *Nebo nie je výmysel*, 2011 – svedectvo o posmrtnom živote napísané v spoluautorstve T. Burpa, otca dieťaťa, ktoré je ústrednou postavou knihy, a novinárky L. Vincentovej; *90 minút v nebi*, 2011 – svedectvo o posmrtnom živote napísané v spoluautorstve D. Pipera a C. Murphyho; býva príznačné, že knižné svedectvá vznikajú v spoluautorstve svedka a novinára alebo profesionálneho spisovateľa, pričom hranica medzi jedným a druhým produktom sa v texte stiera, nie je jasné, ktorá časť textu je čej autorskej proveniencie). V knihe *Láska bez hraníc* sa striedajú monologické pasáže manžela Nicka s pasážami manželky Kanae, resp. manželov monológ predstavuje nepríznakové pozadie (aj na základe jeho rétorickej a spisovateľskej domény) a manželkin skôr príznakové popredie. Manžel jej výpovede zvyčajne explicitne uvádza svojim komentárom: „Už ste sa zoznámili s mojou minulosťou, ale aby ste mohli skutočne pochopiť úžasné možnosti lásky bez hraníc, ktorá sa zrkadlí v našom manželstve, mali by ste poznať aj Kanaein príbeh. Takže teraz jej prenechám slovo s vedomím, že budete v dobrej spoločnosti – dokonca si myslím, že v tej najlepšej!“ (2016, s. 36). Vlastný text manželky signalizuje okrem explicitného komentára a prirodzene odlišných deiktických prvkov (napr. kategória menného rodu) najmä iný typ písma.

4. DEIKTICKÉ ASPEKTY KOLEKTÍVNEHO MONOLÓGU

Personálnu a sociálnu deixu chápeme v tom zmysle ako M. Hirschová (2006). Čiže *personálna deixa* vzťahuje výpoveď k účastníkom komunikácie a tiež odlišuje účastníkov a ne-účastníkov komunikácie. *Sociálna deixa* znamená referovanie k osobám, špecificky podmienené sociálnymi rolami komunikantov, v užšom zmysle referovanie modifikované pravidlami rečovej etikety. Oba typy deixy sa môžu realizovať oslovením alebo referenciou, ktorá môže byť nominálna aj verbálna (porov. Slančová – Slančová, 2010, 2014).

Zdá sa, že všeobecnou tendenciou kolektívneho monológu, čo je markantné predovšetkým pri svedectvách, je fluktuácia všetkých slovesných a zámenných osôb okrem 2. osoby singuláru, odkazujúcej na komunikačného partnera prítomného v danej komunikačnej situácii a podieľajúceho sa na tvorbe spoločného textu. To konkrétne znamená, že 1. osoba sg. označuje aktuálneho hovoriaceho; 1. osoba pl. je väčšinou inkluzívna a označuje dvoch, príp. viacerých expedientov, teda aktuálneho expedienta a ďalších komunikantov, akoby „spoluexpedientov“, ktorí vzájomným striedaním skladajú, produkujú jeden text – navrhujeme hovoriť o kategórii *kolektívneho expedienta*; 2. osoba sg., ak sa používa, označuje individuálneho percipienta, ktorý v danej komunikačnej situácii nepreberá úlohu expedienta; 2. osoba pl. je vyhradená kolektívnemu (anonymnému) percipientovi; 3. osoba sg. a pl. nepríznaково označujú osoby neprítomné v komunikačnej situácii (vo svedectve najmä deti, ďalších rodinných príslušníkov, ale aj rôznych iných ľudí relevantných v rámci produkovania textu a napokon Boha či iné osoby zo sféry *sacrum*). Schematicky by sa to dalo znázorniť približne takto:

Kolektívny monológ teda obohacuje komunikačnú situáciu o nový rozmer, a to o vzťah v rámci kategórie kolektívneho expedienta, teda medzi „spoluexpedientmi“ (viacerými individuálnymi expedientmi), kde sa nepoužíva 2. osoba sg., ale namiesto nej sa siahajú po 3. osobe sg. Z hľadiska personálnej deixy sa referovanie o fyzicky prítomnom komunikačnom partnerovi v 3. osobe v zásade hodnotí negatívne: „[...] referování k osobám výrazy *on, ona, oni* v jejich přítomnosti se považuje za nevhodné, resp. má jistý odstín pejorativnosti – mluvčí buďto odmítá jméno vyslovit, nebo se „neobtěžuje“ zjistit si vlastní jméno osoby, k níž referuje“ (Hirschová, 2013, s. 101). V manželských svedectvách, najmä z relácie *Stojí to za to!*, ktoré boli kľúčovým materiálom našej výskumnej analýzy, sa vyskytovali buď prípady, že v rámci úvodného aktu autoprezentácie manžel predstavil seba aj manželku vlast-

ným menom (*sme manželia Mojtovcí Peter a Monika...*, *sme manželia Imriškovci Róbert a Mária...*) a neskôr v texte o sebe partneri referovali striedavo menami (proprami alebo apelatívami) a zámenami 3. osoby; alebo prípady bez aktu autoprezentácie, kde hovoriaci už len rovno alternačne využívali menný a zámenný spôsob referencie. Napriek tomu, že tu teda nejde o čisto zámennú referenciu v 3. osobe vo vzťahu k bezprostredne prítomnému komunikantovi, „spoluexpedientovi“, badať v tomto postupe istú príznakovosť. V kolektívnom monológu tento posun v kategórii osoby, od 2. osoby sg. k 3. osobe sg., nadobúda povahu špecifickej stratégie – komunikačný partner ako „spoluexpedient“ sa z roly komunikanta presúva do roly aktéra príbehu, tematizuje sa. Zároveň sa však, prirodzene, medzi „spoluexpedientmi“ zvyšuje sociálna vzdialenosť, čo v prípade svedectva koreluje jednak s oficiálnosťou a verejnosťou komunikačnej situácie, jednak s realizáciou naratívno-explikačnej expanzie témy. Uvedieme niekoľko príkladov opísaných skutočností:

1. osoba sg.:

(2) JA: *strelil mi ju*→

Ide o repliku z ukážky č. 1, kde kolektívnym expedientom sú traja bratia (MI, JA, FE); v tomto prípade jeden z nich referuje individuálne o sebe.

(3) a: *prvykrát som sa stretol s: s novým spôsobom PRE mňa novým spôsobom modlitby*↑ *modlitbou modlitby piesňou chvál*↑ a: *taktiež som sa tam cítil veľmi prijaty*↑ a *stretol som no... pre mňa nových ľudí*→ *ktorí hľadali to čo ja*↓ *hľadali Boha*.

Ide o časť manželovej repliky zo svedectva manželov Pecúchovcov.

Prvou osobou singuláru sa často začínajú repliky jednotlivých manželských partnerov, čím sa akcentuje ich individuálna perspektíva, pohľad či skúsenosť v rámci spoločnej skúsenosti, ktorú vo svedectve tematizujú (napr. o problémoch počas tehotenstva bude asi kompetentnejšie rozprávať manželka než manžel). Monotematickosť sa teda vo svedectve realizuje jednak ako rozvíjanie jednej témy a jednak ako prezentácia dvoch perspektív, dvoch pohľadov, ktoré sú v komplementárnom vzťahu, na to isté. Sémantika pohľadu, perspektívy je markantná z výpovedí ako: *keď mám povedať tak za seba...*; *z môjho hľadiska čo som ja v tom období čerpal...*; *... to bola taká láska na prvý pohľad z mojej strany*... Niekedy tú druhú, komplementárnu perspektívu iniciuje už aktuálny hovoriaci: *...Stanka môže povedať o uzdravení Krištofa*. Inokedy pri exponovaní vlastnej individuálnej perspektívy dochádza k istej retardácii v rozvíjaní témy, ktorá býva rozvíjaná na základe chronologického princípu: *ja by som sa chcela vrátiť ešte k tým deťom*.

1. osoba pl.:

(4) JA: *dali sme jej ešte ranu: <váhanie>*

FE: *ranu is'toty*↓

JA: *is'toty*:→

FE: *do mozgu druhu*↓

Séria replík z ukážky č. 1, ktoré ilustrujú kooperáciu (fyzickú aj verbálnu) v prípade kolektívneho expedienta.

(5) MANŽELKA: ...*si* tak **pomáhame** že *bud' jeden odíde načerpa alebo na svetú omšu druhý zasa doma s deťmi že naozaj tak vnímam tu jednotu že keď **sme** tak **duchovní** že *si* naozaj tak **pomáhame**...*

Replika manželky pochádzajúca zo svedectva manželov Daudovcov.

V manželských svedectvách sa často využíva zámenná konštrukcia „my s XY“ (my s Tonkom *sme boli v jednote; my s manželkou*), ktorá keďže je prostriedkom emocionálneho zvýraznenia príslušnosti expedienta k druhej (blízkej) osobe (porov. Kesselová, 2003), funguje popri iných prostriedkoch tiež ako nástroj na zmiernenie sociálnej dištancie evokovanej 3. osobou.

2. osoba pl.:

(6) ...*chcem(e) **vas** povzbudiť aby **ste aj vy odovzdali** svoje životy Ježišovi aby→ aby: **ste mu dali** ŠANcu lebo on **vas** miluje→ // tak ako nas↓*

Ide o časť záverečnej repliky manželky zo svedectva manželov Pecúchovcov, ktorí sa 2. osobou pl. obracajú na kolektívneho anonymného percipienta vo výpovedi s komunikačnou funkciou povzbudenia, čo je významné pre záverečné fázy svedectiev všeobecne.

3. osoba sg. namiesto 2. osoby sg.:

(7) FE: *oco ju strelil↓ klakla↓ PODrezal→ VYkrvacala↓ pri--*

(8) MI: *TÝpicke priznaky boli: to: **Franta**↓ pozo 'roval my zme ju za...za---- (u)držali za nohy→ a stále klipkala↓*

Obe repliky sú vyňaté z ukážky č. 1. Expedienti (JA, FE, MI) referujú o sebe navzájom percipientom (BR, MA) prostredníctvom 3. osoby a menných prostriedkov, ktoré evokujú 3. osobu: *oco* je familiárne pomenovanie jedného z bratov, ktoré evidentne odráža optiku percipienta (JA je otcom percipienta BR); *Franta* je familiárne pomenovanie „spoluexpedienta“ FE – expedient MI by mohol použiť aj referenciu v 2. osobe: *TÝpicke priznaky boli: to: **Franta**↓ pozo 'roval...*

(9) MANŽELKA: *potom **sme** sa tak akože tak @ celkom padli do oka že mne sa **Mirko** páčil **on bol** taky velmi taky starostlivy taký velmi taký dobry muž↑ no tak ma oslovil↑ a potom **sme** sa chceli ešte raz stretnúť že na: @ ďalšiu akože na silvestrovsku zábavu a tak akože sa tak kdesi prejsť a ta:k→*

MANŽEL: *ja som hej↑ ja som žil viac-menej takym takym humorom a a vtipkovaním a a: **moja manželka** vyrastala tak v takej možno živšej kresťanskej rodine... ja už som vnímal že že ja sa už tak strhávam tym svetom troška a a tie veci (o ktorých sa chcela **ona** baviť) boli pre mňa absolutne cudzie↓ a:→*

Uvedené repliky patria manželom Daudovcom, ktorí v nich referujú o sebe prostredníctvom zámen 3. osoby a prostredníctvom nominálnych výrazov implikujúcich takisto 3. osobu (*moja manželka, Mirko*). Deminutívna alebo hypokoristická

podoba rodného mena manželského partnera (napr. *Žanetka, Stanko, Terka, Helenka, Katka, Jožko, Peťo*) či substantivizované apelatívne pomenovanie (*moja, moja milovaná*), príp. propriálne s posesívom (*moja Gabika, moja Deni*) prispievajú k zmierneniu sociálnej dištancie vytvorenej sústavným používaním 3. osoby namiesto 2. osoby, no nie všetci manželia ju využívajú, viacerí posilňujú oficiálnosť svojho kolektívneho monológu voľbou oficiálnej podoby vlastného mena partnera (*Mária, Peter*), príp. spojením tejto podoby s apelatívom *manžel/manželka* (*manžel Peter*). Mnohé manželské páry sa pri hovorených svedectvách opísanú verbálnu sociálnu dištanciu usilujú zmierniť a súčasne udržať kontakt so „spoluexpedientom“ prostredníctvom nonverbálnych prostriedkov s povahou deiktík – mimikou, zvlášť pohľadom, a haptikou (držia sa za ruky alebo sa rukou dotýkajú nohy partnera sediaceho tesne vedľa).

Z exponovanej tendencie k posunu v kategórii osoby vybočuje svedectvo manželov Zelíkovcov z relácie *Stojí to za to!*. Toto svedectvo sa už na prvý pohľad odlišuje od ostatných svojou odľahčenejšou tonalitou a vyššou mierou spontánnosti napriek oficiálnosti komunikačnej situácie. Začiatok svedectva v podstate zodpovedá ustálenej schéme, podľa ktorej sa realizuje akt autoprezentácie (*Sme manželia Zelikovci z Trenčína↑ ja som Vlado↑ moja manželka je Gabika↑ @ sme spolu tridsaťdva roko:v najstarší syn ma tridsaťjedna rokov najmladší devätnásť máme štyri deti↑*), ktorý je výlučne v kompetencii manžela. Veľmi skoro však hlavná komunikačná aktivita prechádza na stranu manželky (súvisí to s ďalším raritným aspektom tohto svedectva, a to, že manžel je neveriaci, teda v danom kontexte nie je „kompetentným“ expedientom výpovede o veciach súvisiacich s vierou a Bohom). Napriek tomu do jej monologických replík manžel často veľmi spontánne zasiahne a vzápätí dochádza medzi manželmi k výmene niekoľkých krátkych a evidentne vopred nepripravených replík, ktoré sa svojou povahou blížia k spontánnym dialogickým interakciám. Celé svedectvo sa teda začína rozvíjať v intenciách všeobecnej tendencie posunu od 2. osoby k 3. osobe, no pomerne rýchlo a rovnako spontánne dochádza k návratu na platformu autentickej 2. osoby:

(10) MANŽELKA: *a Vlado hovorí že keď ma zbadal že vedel hneď teda ten prvý deň že / toto by tak asi mohlo byť↑ a ja som o ňom povedala niečo veľmi negatívne zase na rozdiel od neho→ <smiech>*

MANŽEL: *ja som to mal veľmi ťažké pretože Gabika bola NAJlepšia študentka no alebo medzi tých najlepších patrila.. ja som bol NAJhorší študent v tej triede↑ @: NEbol som športový typ proste ja som t'a nemal ČÍM zaujať a HLA.. niečím som t'a nakoniec zaujal že↑ niečo tam bolo... čo...*

Manželskí „spoluexpedienti“ už reflektujú nielen adresáta – keďže práve primárna zameranosť naňho podmieňuje používanie 3. osoby pri referencii o prítomnom manželskom partnerovi –, ale aj seba navzájom. Takto sa súčasne celá komuni-

kačná situácia s parametrami oficiálnosti intimizuje. Partneri pôsobia, akoby sa spoločne, spontánne a autenticky pred očami diváka rozpamätávali na skúsenosť, ktorú reprodukovujú; akoby si pripomínali spoločnú históriu, ktorej aktérmi boli, aj pre seba, už nielen pre percipienta:

(11) MANŽELKA: ...*lenže mesiac pred svadbou všetko nakúpene rozposlané pozvánky <smiech> hostia vedeli: už sa kupovali svadobné dary*→ a: *ja som chytila paniku mesiac pred svadbou som si uvedomila*↑ čo PRE mňa znamená život s Bohom↑ *A ja si hovorim*→

MANŽEL: *do Takeho rizika nejdeš*↓

MANŽELKA: *to je veľké riziko*↓ *Vlado: Vlado toho Boha niekde tak nema zadefinovaného ja NE*ôžem *is do do: do vzťahu s ním NA celý život do vzťahu NA celý život*↓ *toto ja NE*dám↓ *to NE*zvládnem↓ *to neviem do čoho vlastne idem*↓ *ten bol veľmi smutný*↑ *som prišla*→

MANŽEL: *počkaj (a) odviezli ťa* <MANŽELKA: *no to bolo*> *do pre...*

MANŽELKA: *ja som potom prišla domov a som to povedala rodičom*↓ *a moji rodičia sa chytili za hlavu <smiech> a začali: začali na mňa veľmi ako teda NA*liehať (...)

MANŽEL: *ano @ tiež som to nemal jednoduché moji rodičia povedali že som HAN*dra <MANŽELKA: *smiech*> *so mnou si robí tá m.. budúca nevesta č..čo chce...*

<MANŽELKA: *snúbenica*> *snúbenica bol som VY*hodený *z bytu musel som si nájsť nový byt*↑ *a..a chodil som si právať k k svokre budúcej že*↑ <MANŽELKA: *smiech*> *právala prádlo m..tvoja mama*↓ *mne take všelijake veci vznikali zaujímave*↑

MANŽELKA: *áno áno*↓ *no a jak si chodil za mnou do tej nemocnice... ja som si to tak všetko rozmyšľala že aký si ty DO*bry človek čo som *tí* to ja spravila a som *ť*a spoločensky *ZN*emožnila...

Prvky takéhoto postupu sme zachytili ešte v dvoch svedectvách, tam však predstavuje skôr vzácnu výnimku:

MANŽELKA: *tak manželstvo som ešte chcela poveda:ť že ako to na začiatku bolo ťažké*↑ *tak teraz naozaj svojho manžela*→ @: *koľko sme spolu tatino*↑ *trinás rokov trinásty rok bude:*↑ *svojho manžela naozaj / ešte viac ľúbim ako ako na začiatku*↓ (svedectvo manželov Málíkovcov).

MANŽELKA: ...*boli sme na dovolenke*↑ a: *požičali sme si auto*↓ *a deťom sa veľmi páčilo toto auto tak deti sa začali modliť o auto*↓ a: *už vedeli presne aké chceme tak sa za to modlili a: do roka Peťko*↑ *do roka nám vymodlili deti také auto*↓ (svedectvo manželov Marettovcov).

V oboch výpovediach sa manželky obracajú na svojich manželov so žiadosťou o doplnenie informácie, ktorá im momentálne unikla, resp. požadujú od nich uistenie či potvrdenie, že informácia, ktorú zvažujú, je správna. Tieto ich repliky sú zaujímavé aj tým, že sa v nich používa hypokoristická forma oslovenia manžela, ktorá

jasne signalizuje zmenu dikcie a prepnutie registra – z oficiálneho na intímny. Bez prepnutia registra sa v jednom prípade obracia manželka na manžela vo výpovedi s identickou komunikačnou funkciou prostredníctvom dôvetku v kombinácii s vizuálnym kontaktom: *...to bolo naozaj veľmi tvrde pre nas↓ / ALE že↑ neostali sme bez pomoci*. Svedectvo, ktorého súčasťou je táto replika, sa však celkovo nesie vo veľmi oficiálnom tóne bez výraznejších verbálnych prostriedkov kontaktovosti, manželia používajú iba 1. osobu sg. a pl.

Prostriedky personálnej deixy obsahuje aj frekventovaná intrapozíčná alebo antepozíčná parentéza typu „ako XY povedal“, pričom pozíciu XY obsadzuje vlastné meno manželského partnera, príp. apelatívum *manžel(ka)*:

(12) *...tak ten čas ktorý sme trávili s Jankom v nemocnici: ↑ bol → ako Pet'o povedal takými najsilnejšími duchovnými cvičeniami v našom živote↓...*

(13) *...vlastne zostávame v tom →tak ako to bolo na začiatku že @ vydáme zo seba čo vieme→ ako Monika povedala v tomto sme @ limitovaní ↑ nevydáme zo seba viac ako v sebe máme ↑ a to ostatné už je skutočne len v Božích rukách...*

(14) MANŽELKA: *ako Tonko povedal tak to štvrte dieťaťko u nas bol taky vyrazny medznik v našom živote...*

Uvedené parentézy z funkčného hľadiska (porov. Ivanová, 2011, 2016) hodnotíme ako transtextové, keďže nimi aktuálny hovoriaci odkazuje na niektorú z predchádzajúcich monologických replík „spoluxpedienta“. Častejšie pomocou tejto parentézy cituje či parafrázuje manželka svojho manžela, čím jednak posilňuje jeho status, jednak sa týmto spôsobom udržiava a manifestuje ich vzájomná manželská súdržnosť, ale aj súdržnosť textová a napokon i kontakt medzi nimi ako „spoluxpedientmi“ – hoci tu iba v 3. osobe. Preto by sme túto parentézu nazvali aj kontaktovou. V príklade (14) slúži anteponovaná parentéza aj ako stimul pre ďalšie rozvinutie témy.

4. ZÁVER

Predmetom tejto štúdie boli komunikáty z profánnej (súkromnej) a sakrálnej (náboženskej) sféry, ktoré sa realizujú asymetrickou formou tzv. kolektívneho monológu. Prvý typ, spontánne dialogické komunikáty, sa vyznačuje parametrami: ústnosť, nepripravenosť, súkromnosť, neoficiálnosť. Druhý typ, náboženské svedectvá, zasa charakterizujú skôr parametre: čiastočne ústnosť, čiastočne písanosť; (čiastočná) pripravenosť, verejnosť, oficiálnosť. Uvedené parametre vplyvajú aj na podobu kolektívneho monológu. Presnejšie, v úvode sme exponovali dva terminologické varianty sledovaného fenoménu – *kolektívny monológ* a *kolektívny monologizovaný dialóg*. Po analýze oboch typov komunikátov sa nazdáva, že v prípade spontánnych dialógov je vhodnejšie používať pojem *kolektívny monologizovaný dialóg*, a to najmä pre krátkosť a rýchle striedanie replík komunikantov, ktorí skladajú jeden

spoločný text; v prípade svedectiev sa ukazuje ako vyhovujúcejší pojem *kolektívny monológ*, predovšetkým z dôvodu monologického charakteru jednotlivých replík komunikantov – manželov, ktoré sa striedajú pomalšie, pozvoľna a predstavujú samostatnejšie, autonómnejšie celky – napriek tomu, že samy osebe nie sú kompletne, sú iba časťou jedného spoločného textu. Ak predpokladom vzniku kolektívneho monológu je, ako tvrdí J. Mukařovský (1948), vysoká miera konsenzu medzi hovoriacimi, potom jeho výskyt vo výpovediach manželských partnerov nie je prekvapujúcou kuriozitou, ale skôr očakávanou realitou.

Vyššie vymenované parametre vplývajú aj na používanie deiktických prostriedkov v skúmaných komunikátoch. V rámci kolektívneho monológu/kolektívneho monologizovaného dialógu sa konštituuje kategória, ktorú sme nazvali *kolektívny expedient*. Na rovine deixy sa prezentuje globálne 1. osobou pl. a individuálne tak, že dochádza k posunu v slovesnej a zámennej osobe smerom od 2. osoby sg. k 3. osobe sg. Táto tendencia je typická pre texty svedectiev; v spontánnom dialógu sme ju síce zaznamenali takisto, avšak vzhľadom na nateraz nedostatočné množstvo materiálu sa v tomto prípade zdráhame formulovať nejaké jednoznačné závery. Zostávame skôr pri hypotéze, že uvedená tendencia sa môže vyskytovať aj pri kolektívnom monologizovanom dialógu v neoficiálnej komunikačnej situácii. Napríklad v jednej dialogickej interakcii z nášho súboru nahrávok sa dve študentky samy pre seba rozprávajú či rozpomätávajú na spoločný zájazd do Benátok a Lúrd. Ak hovorí jedna o druhej, používa 2. osobu sg.; zdá sa však veľmi pravdepodobné, že ak by toto rozpomínanie realizovali v prítomnosti nejakej ďalšej osoby, ktorá sa zájazdu nezúčastnila, referovali by o sebe v 3. osobe. Čo sa týka svedectiev, zväčšenie sociálnej dištancie, ktoré prináša používanie 3. osoby pri referencii o prítomnom „spoluexpedientovi“, je podmienené najmä oficiálnosťou komunikačnej situácie, realizáciou naratívno-explikatívnej expanzie témy a nutnosťou či potrebou tematizovať intímne aspekty spoločného manželského života v oficiálnom komunikačnom kontexte a verejnom mediálnom priestore.

Literatúra

- BACHTIN, Michail Michajlovič: Román jako dialog. Praha: Odeon 1980. 479 s.
- BODNÁROVÁ, Martina: K problematike typológie dialógu dospelých. In: Zborník zo 7. študentskej vedeckej konferencie. Ed. M. Chovanec. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2012, s. 786 – 807.
- BODNÁROVÁ, Martina: Neinštitucionálny dialóg dospelých v slovenčine (sociolingvistická a komunikačno-pragmatická analýza materiálu východoslovenskej proveniencie). [Dizertačná práca]. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013a. 215 s.
- BODNÁROVÁ, Martina: Terminologická reflexia komunikácie v súkromnej sfére vo vzťahu k hovorovému štýlu a jemu blízkym javom – niekoľko úvah a poznámok. In: Slovenská reč, 2013b, roč. 78, č. 3 – 4, s. 174 – 186.

- BODNÁROVÁ, Martina: „Neokradneme štat my, štat okradne nas.“ Zámeno *my* v neinštitucionálnom dialógu dospelých na východnom Slovensku. In: *Registre jazyka a jazykovedy I. Na počesť Daniely Slančovej*. Eds. J. Kesselová – M. Imrichová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2014, s. 190 – 198.
- BODNÁROVÁ, Martina: K problematike typológie svedectva ako žánru náboženskej komunikácie. In: *Synchrónne a diachrónne kontexty jazykovej komunikácie. Zborník z 9. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej v Banskej Bystrici 17. – 18. 9. 2015*. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: 2015a (v tlači).
- BODNÁROVÁ, Martina: Osobné zámená v texte svedectva ako žánru náboženskej komunikácie. In: *XXIV. kolokvium mladých jazykovedcov*. Praha: 2015b (v tlači).
- BODNÁROVÁ, Martina: Svedectvo ako prostriedok novej evanjelizácie z pohľadu lingvistiky. In: *Theologos: teologická revue*, 2016, roč. 18, č. 2, s. 157 – 176.
- BURPO, Todd – VINCENT, Lynn: *Nebo nie je výmysel*. Bratislava: Tatran 2011. 184 s.
- ČMEJRKOVÁ, Světa: Identita slova a prolínání hlasů v dialogu, konverzaci a institucionální komunikaci. In: *Slovo a slovesnost*, 2002, roč. 63, č. 1, s. 26 – 41.
- FINDRA, Ján: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta 2004. 232 s.
- HIRSCHOVÁ, Milada: *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého 2006. 243 s.
- HIRSCHOVÁ, Milada: *Pragmatika v češtině*. 2., dopl. vyd. Praha: Karolinum 2013. 336 s.
- HOFFMANNOVÁ, Jana: Fatická funkce jazyka, konverzace a její žánry. In: *Slovo a slovesnost*, 1996, roč. 57, č. 3, s. 191 – 205.
- IVANOVÁ, Martina: *Syntax slovenského jazyka*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 249 s.
- IVANOVÁ, Martina: *Syntax slovenského jazyka*. 2., uprav. a dopl. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2016. 283 s.
- KESSELOVÁ, Jana: *Lingvistické štúdie o komunikácii detí*. Prešov: Náuka 2001. 136 s.
- KESSELOVÁ, Jana: *Morfológia v komunikácii detí*. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová 2003. 149 s.
- MISTRÍK, Jozef: *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 584 s.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Kapitoly z české poetiky. Díl první. Obecné věci básnictví*. Praha: Svoboda 1948, s. 129 – 153.
- PIPER, Don – MURPHY, Cecil: *90 minút v nebi*. Stará Ľubovňa: Kumran 2011. 176 s.
- SLANČOVÁ, Daniela – SLANČOVÁ, Terézia: Sociálna deíxa v trénerskom registri. In: *Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie. Zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. – 24. 9. 2009 v Banskej Bystrici*. Ed. J. Klincková. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2010, s. 510 – 523.
- SLANČOVÁ, Daniela – SLANČOVÁ, Terézia: *Reč pohybu, autority a súdržnosti*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta športu 2014. 282 s.
- VUJIČIĆ, Nick – VUJIČIĆ, Kanae: *Láska bez hraníc*. Bratislava: Citadella 2016. 252 s.

Internetové zdroje

- [1] <http://www.angelus.sk/svedectva>
- [2] http://aktuality.mojakomunita.sk/web/guest/rozhovory/-/blogs/boh-ktory-plni-sluby?p_p_auth=eIh3yHmP
- [3] <http://www.tvlux.sk/archiv/listing/&sort=new&type=relacia&id=197&iPage=2>
- [4] <http://www.lumen.sk/archiv.html?page=1>
- [5] <http://www.slovozivota.sk/index.php/sk/citaj-clanok/119-vitazny-zivot-pdf-archiv>
- [6] <http://www.tvlux.sk/archiv/play/8628>

SLOVENSKÁ PRÁVNÁ TERMINOLÓGIA V TRNAVSKÝCH MEŠTIANSKÝCH ZÁVETOCH PRVEJ POLOVICE 19. STOROČIA

Peter Gergel

*Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Račianska 59, 813 34 Bratislava, e-mail: peter.gergel@uniba.sk*

GERGEL, Peter: Slovak Legal Terminology in Testaments Written by Citizens of Trnava from the First Half of the 19th Century. *Slovak Language*, 2017, Vol. 82, No 3, pp. 249–255.

Abstract: This article offers an analysis of legal terminology obtained from testaments written by citizens of Trnava in the first half of the 19th century. The research based on 100 testaments reveals the formation of Slovak legal terminology. The aim of this paper is to provide an analysis of the lexical-semantic field of vocabulary, of the interlingual interference and the systematization of legal terms by terminological approach. The usage of synonyms, which is typical for the development of specific (legal) terminology, was a common feature of testaments in the past. It is possible to say that the Slovak legal terminology in the analyzed testaments has apartly regional character.

Key words: legal text, synonym, legal term, terminology, terminological approach

V predmetnom príspevku sa budeme podrobnejšie zaoberať právnou terminológiou v trnavských meštianskych závetoch prvej polovice 19. storočia. Keďže závet patria k právnym listinám, sú zároveň aj cenným originálnym zdrojom poznania dobovej dedičskoprávnej terminológie. Výskum v tejto oblasti považujeme za dôležitý aj napriek tomu, že sa závet ako súkromnoprávne dokumenty vyznačujú menšou mierou frekvencie, resp. menšou variabilitou právnych pojmov v porovnaní napr. s legislatívnym textom či právnym vedeckým traktátom¹. Terminologickú analýzu sme uskutočnili na vzorke 100 trnavských meštianskych závetov nachádzajúcich sa v Štátnom archíve Bratislava, pobočka Trnava². Na základe príslušnosti listinných materiálov súvisiacich s úkonmi *mortis causa* (alebo v slovenskom prostredí častejšie používanými úkonmi *posledného poriadku*) k listinám súkromnoprávneho charakteru³ predpokladáme vyššiu mieru synonymie v používanej terminológii⁴. Na

¹ V tejto súvislosti pripomeňme, že pre nami analyzované obdobie chýbala hmotnoprávna legislatíva na báze zákonnej kodifikácie (napr. občianskeho zákonníka, ktorého časťou je aj dedičské právo), ale mesto Trnava a jej obyvatelia sa testovali prostredníctvom *zákl. čl. XXVII/1715 o závetoch* (1715. évi XXVII. törvénycikk a végrendeletekről)^[1].

² Jednotlivé závet sú v archíve označené signatúrami, ktoré budeme rešpektovať aj v predkladanej štúdiu, t. j. pri citáciách uvedieme vždy signatúru konkrétneho závetu.

³ K úkonom *mortis causa* okrem závetov radíme aj kodície, čiže doplnky, a manželské a dedičské zmluvy, darovanie *mortis causa* (pozri bližšie Švecová, 2010, s. 21 – 50).

⁴ R. Kuchar (1998, s. 21) pri analýze kritérií termínov vo vzťahu k slovenskému právnemu jazyku poukazuje na fakt, že ustálenosť a nehybnosť bola pre staršiu slovenčinu neznámym pojmom. Naopak, pre staršiu slovenskú právnú terminológiu bola podľa neho typická pestrosť a synonymia.

tento predpoklad nás okrem iného oprávňuje aj fakt, že vydavateľmi závetov boli jednotlivci, a to konkrétne v našom výskume občania slobodného kráľovského mesta Trnava. Na základe výskumov v oblasti staršej slovenskej právnej terminológie (Kuchar, 1982, 1998) predpokladáme, že testátori vedeli presne terminologicky rozlíšiť jednotlivé druhy majetku vyskytujúce sa v testamentoch (napr. hnuťelný a nehnuteľný majetok).

Najskôr považujeme za nevyhnutné pristaviť sa pri právnom pojme *posledný poriadok*. Pri vymedzení pojmového spektra tohto právneho pojmu sa prikláňame k jeho definícii podľa A. Švecovej, podľa ktorej „uhorské právo subsumovalo v rozvinutom právnom význame všetky právne úkony smerujúce k vyjadreniu sa poručiťľa nakladať po smrti s právami viažucimi sa na jeho osobu a majetok“ (Švecová, 2010, s. 24, 25). Berúc do úvahy terminologickú rôznorodosť a synonymiu pri pomenúvaní úkonov posledného poriadku, sme toho názoru, že dnešný, zákonne používaný termín *závet* a v histórii preferovaný termín *testament* sa môžu bez väčších problémov používať synonymne. Oprávňuje nás na to konštatovanie A. Švecovej (2010, s. 30), ktorá sa v spomenutej monografii priklonila k používaniu termínu *závet* „v dnešnom pozitívno-právnom legálnom úze“. V našej štúdii takisto uprednostňujeme používanie termínu *závet*.

Pre pomenovanie úkonu *mortis causa* je charakteristická pomerne veľká synonymia, ktorá je typická pre formovanie odbornej terminológie v určitom jazyku. Na označenie právneho úkonu *posledného poriadku* sa podľa A. Švecovej (2010, s. 22) používali historické termíny *posledný poriadok*, *posledná vôľa*, *testament*. Lexéma *vôľa* sa prostredníctvom terminologizácie začala používať aj na označenie závetu (porov. Kuchar, 1998, s. 62). Viazvýznamovosť konštatuje R. Kuchar (op. cit., s. 60) aj pri termíne *poriadok*. Menovaný autor používa termín *testament*. Súhlasíme s konštatovaním A. Švecovej, že dané obdobie sa vyznačovalo terminologickou nejednotnosťou a neustálenosťou v tejto oblasti (osobitne to platí pre pomenovanie daného právneho úkonu závetu). Z toho vyplýval problém uznať určitú lexému za terminologickú jednotku, keďže ustálenosť sa všeobecne prijíma ako jedna z vlastností odborných názvov (porov. Švecová, 2010, s. 22). Už J. Horecký (1956, s. 54) považuje ustálenosť za dôležitú vlastnosť z hľadiska komunikácie, neexistencia ustálenosti je podľa neho prekážkou v dorozumívaní. Problematike ustálenosti sa venoval aj I. Masár (1991, s. 48 – 50). Ustálenosť býva väčšinou pertraktovaná v súvislosti so synonymiou v odbornej terminológii. V našom prípade možno pri pomenúvaní úkonov posledného poriadku hovoriť tak o intralingválnej, ako aj o interlingválnej synonymii, kde nemožno spochybniť latinský a rímskoprávny lexikálny základ ako jedno z východísk novodobej slovenskej právnej terminológie a v novoveku aj vplyv živých jazykov, a to maďarčiny, nemčiny a češtiny (Švecová, 2010, s. 23, 24). Autorka tu poukazuje aj na politickú situáciu a jej vplyv na utváranie právnej terminológie.

V súlade so spomenutými závermi historickoprávneho výskumu o neustálenosti používaných pomenovaní úkonov posledného poriadku sme aj v analyzovanej vzorke zistili výskyt synonym, ktoré možno subsumovať pod tento právny pojem. Slovo *testament* sa vyskytuje pomerne často v rámci testamentárnej dispozície (spolu 26 výskytov). Najväčší výskyt sme zaznamenali pri atributívnom spojení *ostatná vôľa*⁵ (130 výskytov)⁶, a to najmä v rámci koroboračnej formuly, o ktorej bude reč ďalej. K relevantným výskytom patrí aj lexéma *poriadok* (74 výskytov). Ostatné tvary sú doložené len marginálne⁷.

Ťažiskovým termínom pri skúmaní právnej terminológie v závetoch je označenie *majetkového substrátu*, ktorý je predmetom testamentárnej dispozície. Z terminologického hľadiska považujeme toto označenie za vhodné a budeme ho používať ako strešný pojem pre rôzne termíny, ktoré v podstate označujú ten istý právny pojem – majetok, dedičstvo (pozri vyššie Švecová, 2014, s. 29). Na označenie tohto pojmu používali testátori rôzne synonymá (číslo v zátvorke označuje počet výskytov): *majetnosť* (105)⁸, *poručenstvo* (30)⁹, *statok* (14), *statoček* (11), *masa* (4), *imanie* (9)¹⁰. Ak sa však bližšie pozrieme na synonymické vzťahy termínov viažucich sa na právny pojem, ktorý sme označili ako *majetkový substrát*, zistíme, že medzi jednotlivými termínmi nie je vždy vzťah úplnej synonymie a niektoré z nich sú zviazané so svojim minimálnym kontextom, ktorý tvorí príslušná časť formulára závetu. Napríklad termín *statek/stateček* často alternuje s termínom *majetnosť* v promulgácii. V tejto pozícii sa napr. ani raz nevyskytol termín *masa*. R. Kuchar (1998, s. 38 – 54) uvádza pojmové pole „majetkový substrát“ pod názvom „majetok a formy jeho nadobúdania (delením alebo iným spôsobom)“. Takisto konštatuje synonymiu v tejto oblasti, pričom za najfrekvencovanejší termín slúžiaci na pomenovanie majetku uvádza termín *statok*. V trnavských závetoch však zaujal prvé miesto termín *majetnosť*. Autor uvádza aj iné synonymné termíny, ktoré sa vyskytujú aj v analyzovanej vzorke závetov, ale aj také, ktoré vo vzorke trnavských závetov z uvedeného obdobia absolútne absentujú, napr. *istota*, *istina*, *nábytok*, *vlastnosť*, *spadok*, *nápad*.

⁵ Vzhľadom na rozkolísanosť vtedajšej ortografie (napr. výskyt podôb *wula* a *wola*) budeme okrem citátov uvádzať všetky terminologické jednotky v podobe, ktorá zodpovedá pravopisnej norme súčasnej slovenčiny.

⁶ Tvar *posledná vôľa* sa vyskytuje len päťkrát.

⁷ Za marginálny výskyt považujeme menej ako 5 prípadov terminologickej jednotky v analyzovanom korpuse.

⁸ Staroslovenské abstraktum, typický tvar abstrakta končiaci sa na príponu *-osť* (porov. Kuchar, 1998, s. 45).

⁹ Túto lexému uvádza R. Kuchar (1998, s. 61) ako synonymum k slovu *poriadok* v zmysle závet a pokladá ho za knižný jazykový prvok prevzatý z češtiny.

¹⁰ Ďalšie, marginálne zastúpené termíny, ktoré sú k uvedeným termínom v synonymickom vzťahu, sú: *substancia*, *grunty a majetnosti*, *hospodárstvo* a iné.

V dnešnej terminológii sa z technického hľadiska jednotlivé časti dedičstva nazývajú *dedičskými podielmi*. Trnavskí testátori používali tieto termíny (v zátvorke je uvedený počet výskytov): *časťka* (46), *stránka* (8), *diel* (8). Termíny *časť*, príp. *časťka* považuje R. Kuchar (1998, s. 55) za domáce lexémy a konštatuje ich terminologizáciu, keďže sa popri svojom neutrálnom význame používali aj na označenie dedičského podielu. Toto delenie možno prijať z terminologického hľadiska. V analyzovanej vzorke sa vyskytujú majetkovoprávne pojmy, ktoré možno subsumovať pod jednu alebo druhú kategóriu. Uvedené termíny sa, samozrejme, vyskytujú v podobe, ktorá zodpovedala jazykovému úzu kultúrnej západoslovenčiny. Lexémy *oddiel*, *podiel*, *prípadnosť*, *prípadosť* a *tál*, ktoré uvádza R. Kuchar (1998, s. 55, 56), sa vôbec nevyskytujú v analyzovanej vzorke.

K aktívam možno zaradiť pojmy *kapitál* (47 výskytov) a *interes*. Posledný menovaný termín sa v analyzovanej vzorke vyskytuje vo veľkej miere (73 výskytov) a označuje „požitky z vloženého kapitálu“ (v súčasnom význame „úrok z finančnej pôžičky“). Takisto sa v závetoch často vyskytuje pojem *obligácia* (spolu 31 ráz, reprezentovaný nasledujúcimi lexémami: *obligát*, *obligácia*, *obligátor*, *písmo* alebo *obligátor*). K pasívam patria *dlhy* (spolu 26 výskytov). R. Kuchar (1998, s. 21), odvolávajúc sa na staršie publikácie, uvádza, že lexéma *dlh* obsahovala v minulosti nielen sému platobnej povinnosti, ale aj sému pohľadávky. Túto skutočnosť potvrdzujú aj výskyty tohto slova v analyzovanom korpuse závetov.

Predmet testamentárnej dispozície možno deliť aj podľa toho, či ide o hnuťelné veci, príp. nehnuteľnosti. Aj v tejto oblasti sa stretávame s pomerne bohatou synonymiou napr. pri označení hnuťelnosti: *mobília* (11), *hnuťelné veci* (13), *hnuťelné grunty*, *ostatné veci* a *mobília* atď.

Častý je aj výskyt zastrešujúcich pojmov, pod ktoré by sme mohli subsumovať celú pozostalosť, napr. „všetko, ako stojí a leží“. Rozlišovanie majetku na hnuťelný a nehnuteľný bolo pre právo samozrejmé. Typické je používanie dvojslovných terminologických pomenovaní zložených z adjektív a substantíva *statok* (Kuchar, 1998, s. 39). Aj v trnavských závetoch sa vyskytuje táto konštrukcia, avšak zväčša s iným základovým substantívom (*majetnosť*, *vec*). Adjektíva ako *hnutý*, *pohnutý*, *povrchný*, ktoré uvádza R. Kuchar (1998, s. 39), sa vo vzorke vôbec nevyskytujú. Terminologickú analýzu navyše komplikuje aj fakt, že niektorí testátori nepovažovali za potrebné použiť zastrešujúci pojem *nehnuteľná vec*, príp. *hnuťelná vec* a pomenovali predmet dedenia priamo¹¹.

Ďalšie delenie vyplýva zo spôsobu dedenia v danom historickom období. Týmto myslíme osobitný majetok manželov, ktorý tvorila *materinská časťka*, *otcovská*

¹¹ Sem možno zaradiť zmienku o predmetoch v domácnosti, o domácich zvieratách, domoch, poliach, častý je napr. výskyt germanizmu *ajnrachtung* (sic!), v rôznych podobách sa tento termín vyskytol 30 ráz.

čiasťka, *staromaterinská čiasťka* atď. (porov. Švecová, 2014, s. 111). Tieto termíny sa, pochopiteľne, vyskytujú aj v analyzovanej vzorke. Ich používanie považujeme za ustálené, v rámci výskumu sme pri nich nezistili synonymiu. Zaznamenali sme len menší výskyt týchto termínov¹². V menšej miere sa vyskytujú aj termíny *alatúra* a *veno*¹³. K tejto skupine odbornej slovnej zásoby by sme ešte zaradili aj spôsob, akým sa má naložiť s pozostalosťou. Testátori často žiadajú, aby sa majetok predal na verejnej dražbe: *licitando* (2 výskyty) a *licitácia* (9 výskytov).

Označenie osôb súvisiacich so spísaním závetu sa vyskytuje v menšej miere. Napr. vykonávateľov závetu označujú testátori za *exekútorov testamentu* (19 výskytov) alebo za *vykonávateľov* či *exekútorov* (2 výskyty). V marginálnej miere sa objavilo aj pomenovanie *univerzálny dedič*, príp. *dedič (universalem haeredem)*¹⁴.

Výskum potvrdil aj známu skutočnosť, že jadro odborných termínov tvorí nominálna oblasť (substantíva a atributívne väzby so substantívami). Viaceré slovesá v závetoch možno označiť za právne termíny¹⁵. Ako odborné termíny sa však v analyzovanej vzorke vyskytujú v menšej miere, príp. niektoré z nich, patriace do oblasti dedičskoprávnej terminológie, sa nevyskytujú vôbec. Sloveso *dediť* sa nevyskytlo podľa A. Švecovej (2014, s. 30) v žiadnom zo skúmaných závetov. Vzhľadom na charakter tejto listiny to považujeme za pochopiteľné. Testátor, ktorý spisoval závet, nededil, ale určoval, kto bude dediť, ustanovoval dedičov. Preto sa v závetoch vo veľkej miere nachádza sloveso *porúčať* a *zanechať/zanechávať* väčšinou v 1. osobe singuláru. Niektoré zo slovies sa do odbornej slovnej zásoby dostali v rámci procesu terminologizácie. Tak je to pri slovesách *porúčať* a *zanechávať*, príp. pri ich kombinácii *porúčať a zanechávať*, ktorých vysoký výskyt¹⁶ svedčí o ich významnej úlohe pri vyjadrení testamentárnej dispozície. Častá kombinácia viacerých slovies (napr. *porúčať a zanechávať*, príp. *porúčať a žiadať*¹⁷) sa možno na prvý pohľad z významového hľadiska zdá zbytočná, ale testátori tým zrejme chceli dať väčší dôraz svojim nariadeniam, čiže zo sémantického hľadiska sú tieto dvojice veľmi dôležité, ich cieľom bolo zosilniť danú právnu výpoveď. Spomeňme sloveso *žiadať* (spolu 33 výskytov) a *ustanovovať* (7 výskytov). Ostatné slovesá sú doložené len marginálne. Ide tu napr. o latinizmy, ktoré udomáčňovali niektorí testátori tak, že ich prispô-

¹² *Materinská čiasťka* (7), *otcovská čiasťka* (7), *otcovská a materinská čiasťka* (4), *všetka čiasťka po rodičoch* (1). R. Kuchar (1982, s. 65) uvádza aj termíny *otčizeň (otčizňa)*, *materizeň (materizna)*, ktoré sa v našej vzorke nevyskytujú.

¹³ K historickoprávnomu výkladu pojmov *veno (prínos)* a *obvenenie pozri* bližšie Švecová (2014, s. 99 – 103).

¹⁴ Napr. 3-22-32.

¹⁵ Samozrejme, o právnych termínoch možno hovoriť len vtedy, ak sa obsah konkrétneho termínu formalizoval prostredníctvom práva, t. j. jeho určujúce znaky výslovne alebo implicitne stanovuje právo (porov. Abrahámová, 2012, s. 44).

¹⁶ *Porúčať* – 251 výskytov, *zanechávať* – 125 výskytov, *porúčať a zanechávať* – 61 výskytov.

¹⁷ Spolu 6 výskytov.

sobili konjugácii slovenského jazyka. Ide tu o slovesné tvary *exhaeredituju*¹⁸, *denominujem*¹⁹ (v zmysle už spomenutých slovies *vydedujem*, *ustanovujem*, napr. dediča) a tiež *succedovali*²⁰. Nízky počet výskytov týchto slovies však svedčí o tom, že sú to zriedkavé tvary, ktoré sa nedostali do jazykového úzu v rámci skúmaných závetov. Substantíva majú v porovnaní s ostatnými slovnými druhmi väčšiu možnosť vyjadriť odborný obsah, v analyzovanej vzorke sa vyskytujú často aj v atributívnych spojeniach (napr. *hnuteľný majetok*, *nehnuteľný majetok*).

Závety ako súkromnoprávne listiny sa vyznačujú pomerne nízkou hustotou terminológie, ktorá sa týka zväčša majetkovoprávných vzťahov a ich usporiadania na základe vôle poručiteľa pri rešpektovaní vtedajšieho partikulárneho platného dedičského práva mesta Trnava. Na základe terminologickej analýzy vzorky 100 závetov písaných po slovensky možno aj v súlade s odbornou literatúrou konštatovať svojbytnosť a vo veľkej miere pôvodnosť slovenskej právnej terminológie. Inojazyčné vplyvy sa, samozrejme, prejavili aj tu, v našom prípade ide predovšetkým o vplyv latinčiny a nemčiny. Veľká časť právnej terminológie v závetoch sa do odborného jazyka dostala terminologizáciou slov bežnej slovnej zásoby. Využívanie bežnej slovnej zásoby na vyjadrenie odborného obsahu je v právnom jazyku pomerne časté. Terminologizácia patrí teda nielen k základným charakteristikám súčasného spisovného jazyka (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 259), ale bola príznačná aj pre slovenskú právnu terminológiu 19. storočia. Z praktického hľadiska je logické, že sa vychádzalo predovšetkým z bázy všeobecne používaného jazyka. Čo sa týka druhov terminologizácie, môžeme v našom prípade hovoriť o lexikálnej, metaforickej terminologizácii, čiže došlo tu k preneseniu významu slova z bežného jazyka do istého odboru, v našom prípade do právneho jazyka. Z hľadiska slovnodruchovej skladby prevláda terminologizácia substantív (porov. Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 265, 266).

V nadväznosti na odbornú literatúru a výsledky terminologickej analýzy konštatujeme bohatú synonymiu. Zaujímavé je aj porovnanie s údajmi v publikácii *Právo a slovenčina v dejinách* od R. Kuchara (1998). Zistili sme, že niektoré synonymá sa v našej vzorke vôbec nevyskytujú, na základe čoho usudzujeme, že ich používanie bolo regionálne obmedzené. Z tohto dôvodu regionalizáciu terminológie považujeme za jeden zo základných znakov formovania právnej terminológie a podľa

¹⁸ *predmenované dieťa Anna a Johann podľa tohoto testamentu z našej viššej doloženej jakšto nabudutej (sic!) majetnosti sa vitvárajú a exhaeredituju (sic!) - a síce tak, že po našej jedného, aneb obidvoch smrti ništ občekávat ani čo pohledávat nemajú.* (3-28-10; zvýraznil P. G.)

¹⁹ 3-20-19.

²⁰ 3-23-23; význam tohto slovesa spočíva vo vzájomnom dedení, t. j. ak jeden z dedičov zomrie, dedí po ňom druhý a naopak.

nášho názoru by mala byť predmetom ďalšieho výskumu, keďže správne určenie synonymických, ale aj iných vzťahov v rámci odbornej slovnej zásoby sa ukazuje ako veľmi dôležité pre historickú vedu, najmä pre históriu práva. Závety zvoleného obdobia z mestského prostredia sú z terminologického hľadiska cenným zdrojom informácií o vyvíjajúcej sa slovenskej právnej terminológii a jej štruktúre.

Literatúra

- ABRAHÁMOVÁ, Eva: Základy právnej komunikácie. Šamorín: Heuréka 2012. 127 s.
- HORECKÝ, Ján: Základy slovenskej terminológie. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1956. 146 s.
- HORECKÝ, Ján – BUŽÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- KUCHAR, Rudolf: Z lexiky majetkovo-právnych vzťahov v starej slovenčine. In: Jazykovedné štúdie XVII. Red. Š. Peciar. Bratislava: Veda 1982, s. 61 – 71.
- KUCHAR, Rudolf: Právo a slovenčina v dejinách. Budmerice: Vydavateľstvo Rak 1998. 176 s.
- MASÁR, Ivan: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava: Veda 1991. 189 s.
- Štátny archív v Trnave, fond Magistrát mesta Trnava, oddelenie testamenty.
- ŠVECOVÁ, Adriana: Formálno-právna stránka zriadenia úkonov posledného poriadku na Slovensku do roku 1950. Bratislava: Veda 2010. 229 s.
- ŠVECOVÁ, Adriana: Trnavské meštianske závety (1700 – 1871). I., II. zv. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis – Veda 2014. 1384 s.

Internetové zdroje

- [1] 1715. évi XXVII. törvénycikk a végrendeletekről. Dostupný na: <http://www.1000ev.hu/>

OBEC *OSLANY* A KATASTRÁLNE ÚZEMIE *OSLANY* ALEBO ŠTANDARDIZÁCIA VERZUS ŠTANDARDIZÁCIA¹

(2. časť)

Iveta Valentová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: iveta.valentova@juls.savba.sk

VALENTOVÁ, Iveta: The Municipality *Oslany* and the Cadastral Area *Oslany* or Standardization versus Standardization (Part II). Slovak Language, 2017, Vol. 82, No 3, pp. 256–263.

Abstract: The example of the name of the municipality *Oslany* and of the name of the cadastral area *Oslany* is an illustration of using two standardized forms of the same name of two different objects, which resulted from the application of unequal criteria in the standardization by different geographical names authorities. In order to prevent similar cases, the solution would be to add the principle so-called hierarchical sequence to the existing principles of standardization. According to contemporary modern onomastic theory, standardization should take into account the literary Slovak language and linguistic system, but to the same extend also the dialect forms and the functioning of names in communication as well as cultural traditions, the historical and social development of the municipality or of the whole region.

Key words: geographical names, standardization, literary language, dialect form

5. *OSLANY* VERZUS *OSLANY*

5.1. Miestne názvy s príponou *-any*

Miestne názvy najstaršieho typu so systémovou príponou *-any* vznikli z obyvatel'ských mien zakončených na príponu **-jane* (*kostol* > *kostoljane* > *Kostol'any*), pričom sa prehodnotila pôvodná morfematická štruktúra, napr. *voz-o-kan/i* na *Vozok-any* (Krajčovič, 1968, s. 92). Názvov tohto typu je veľa, napr. *Brodzany* (ľudia žijúci pri brode), *Výsočany* (ľudia usadení na výšine), *Piešťany* (ľudia s príbytkami postavenými na piesku). Často sa tvorili od osobného mena vlastníka (feudála), napr. *Čereňany* (ľudia prislúchajúci Čereňovi). Spoluhláska pred príponou sa palatalizuje, mäkkí, napr. *brod* – *Brodzany* (*d* > *dz*), *klak*² – *Klačany* (*k* > *č*), osobné meno *Bystrík* (Uhlár, 1967, s. 159) – *Bystričany* (*k* > *č*), osobné meno *Sokol* (< *sokol*; Stanislav, 2008, s. 46) – *Sokol'any* alebo *osol* – *Osl'any* (*l* > *l'*).³ V staršom období vývinu jazyka stála pred touto príponou aj mäkká hláska *v*, ktorá v ďalšom vývine zanikla,

¹ Obidve časti štúdie boli vypracované v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0021/17 *Výskum lexiky slovenských terénnych názvov – 2. etapa*.

² Vo význame „stromový porast alebo kríky krivého vzrastu s nerovnými kmeňmi, konármi (lesík v mokrom teréne, kosodrevina na vrcholoch hôr a pod.)“ (Krajčovič, 1993, s. 60).

³ Bližšie k prípone *-any* pozri napr. V. Uhlár (1987), J. Spal (1958).

o čom svedčia stredoslovenské nárečové podoby názvov *Kraľoväny*, *Gôtoväny*, *Sloväny* so samohláskou *ä* v prípone *-äny* (Habovštiak, 1966, s. 440 – 441). Prípona *-an* tiež slúži na tvorenie obyvateľských mien, vlastných (*Bystrica* – *Bystrič-an*, *c > č*) alebo všeobecných (*mesto* – *mešť-an*, *st > št*).

Podoba názvu hornonitrianskej obce *Osl'any* zapadá aj do toponymického kontextu územia, v ktorom sa nachádza vo väčšej alebo menšej vzdialenosti od nej viacero dedín s názvami tohto typu, napr. *Čereňany*, *Bystričany*, *Zemianske Kostol'any*, *Brodzany*, *Skačany*, *Chynorany*, *Bošany*, *Topoľčany*. Tvar s mäkkým *l'* v názve *Osl'any* je v súlade s vývinom hláskoslovia, v minulosti s pravidlami spisovnej slovenčiny a so stavom v miestnom nárečí, kde sa hláska *l'* vyslovuje v susedných obciach na sever od Osl'ian, pretože až tam siaha výslovnosť *l'* v stredoslovenskom nárečí. V. Uhlár (1967, s. 158) síce podotkol, že *Osl'anci* ako „mešťania“ už *l'* nevyslovujú, ale na druhej strane zase uviedol, že „výslovnosť *Osl'any* azda zachycuje najstarší zápis obce z r. 1293, keď v obchôdzke majetkov kláštora v Klíži sa spomína *Hozlem* (namiesto *Osl'än*; po *l'* bolo dlhé *ä*)“.

5.2. Pôvod názvu obce *Osl'any* a jeho štandardizácia

Vo všeobecnosti sa uznáva názor, že osadný názov *Osl'any* je tzv. zamestnanec-ký názov, ktorý sa utvoril z pomenovania ľudí, ktorí sa starali o osly, alebo z pomenovania povozníkov, prevozníkov tovarov na osloch (*osl'ania*) (porov. Uhlár, 1967, s. 158). R. Krajčovič (2005, s. 207) uviedol, že tam kedysi bola preprahacia, odpočinková stanica, zastávka na ceste na sever do horského okolia Prievidze pre naložené povozy i osly, a preto názov vznikol z pomenovania ľudí, ktorí boli povinní v službách kráľovského dvora starať sa o odpočívajúce ťažné zvieratá, o osly a iste aj o iné ťahúne.

Vlastné mená sú súčasťou slovnej zásoby a ako jej súčasť majú svoju štandardizovanú (kodifikovanú) podobu, ktorá je registrovaná v kodifikačných príručkách. Je však prirodzené, že majú svoje lexikálne, slovotvorné, gramatické, hláskové či zvukové osobitosti, o ktorých podotkol M. Majtán (1989, s. 11), že by bolo nesprávne hovoriť o výnimkách, ale o špecifickej vlastnosti vlastných mien. Špecifické sémantické príznaky a funkcie sú súčasťou obsahovej stránky vlastného mena. Vlastné meno a jeho podobu ovplyvňujú nielen jazykové, ale aj mimojazykové faktory, napr. historické, politické, ekonomické, náboženské, sociálne, psychologické a spoločenské, ktoré formujú nielen jeho vznik, ale aj fungovanie v spoločenskej komunikácii.

Možno povedať, že určité spoločenské vplyvy spôsobili zmenu štandardizácie názvu *Osl'any* na tvar *Oslany*. Pravdepodobne veľmi priehľadný slovný základ *osol* v názve motivoval vznik živého, neúradného alebo tzv. prezývkového názvu *Somárovce*, ktoré evidentne nepôsobí lichotivo pre obyvateľov obce. V dôsledku toho

vzniklo niekoľko ľudových etymológií, aby vyvrátili spomínaný odborný pôvod názvu obce, a tým aj zmysluplnosť expresívneho živého názvu. Málo pravdepodobný je napr. výklad, že názov obce sa utvoril od pomenovania výrobcov osiel na brúsenie nožov, kosákov, kôš z apelatíva *osla* alebo z osobného mena *Osol*, resp. *Oslej*, ktoré spochybňoval aj V. Uhlár (1975, s. 209, pozn. 7), a to rovnako ako motiváciu názvu obce starostlivosťou jej obyvateľov o oslov: „Ak by pri pomenovaní osady bolo bývalo prvotným zamestnanecké meno (výrobcov osiel alebo prievozníkov, ktorí vo veľkom dochovávali osly na prepravu tovaru, teda osliarov), očakávali by sme názov v príslušnom tvare, teda *Osliare*, porov. *Žemliare*, *Štitáre*, *Dechtáre*, *Tuháre*, ale aj *Psiare*, *Rybáre* a iné podobné. Zviera osol (podobne aj kôň) bolo vzácné, a teda aj osobné meno *Osol* (obdobne *Koňa*) nebolo časté“ (pozri aj Uhlár, 1967, s. 158 – 159). Upozornil na to, že názov obce mohol byť pôvodne *Osla* a že v susedných Veľkých Uherciach je *Oslí vrch*, pričom sa viac ráz v r. 1825 i v súčasnosti píše *Oselný vrch*. V. Uhlár (1975, s. 208; 1980, s. 194) zistil rôzne ďalšie ľudové etymológie, napr. že sa názov utvoril podľa názvu potoka *Slaná*, hoci takto pomenovaný potok sa na okolí nenachádza, ale miestny učiteľ vraj učil, že názov vznikol z predložkového spojenia „o Slanom“. Ďalší ľudový výklad sa opiera o sceľovanie polí do honov a širokých lánov počas minulého režimu zo spojenia „ovsa láný“. Pre obyvateľov je určite lichotivý, ale naivný pôvod v názve *Oslavany* ako miesta slávnych ľudí, ktorí si zaslúžia, aby ich oslavovali. Pravdepodobne z dôvodu obrátiť pozornosť od motivácie názvu slovom *osol*, t. j. od expresívneho prezývkového názvu, s ktorým sú spojené psychologické pohnútky, sa obyvatelia snažili vyriešiť situáciu zmenou ortografie osadného názvu.

Názov obce *Osľany* bol v roku 1995 zmenený na *Oslany*⁴, čím sa kodifikoval názov, ktorý nebol v súlade s jazykovým systémom a jeho vývinom, pričom sa vymykal z toponymického kontextu. Názov *Oslany* však mala obec už pred rokom 1973 (Majtán, 1998, s. 217). Takáto nesprávna štandardizácia názvu podľa V. Uhlára (1967, s. 159) prebehla v dôsledku prihliadnutia na miestny úzus: „V úradnom názve *Oslany* sa neprávom rešpektuje miestna terajšia výslovnosť obyvateľov tohto mestečka s *l* v koreni, hoci je to v rozpore so spisovným hláskoslovím“. Pravdepodobne kritika zo strany jazykovedcov spôsobila, že od roku 1973 až do roku 1995 bol už názov obce *Osľany*. V minulosti aj niektoré iné obce zakončené na topoformant *-any* mali úradný názov so spoluhláskou *l*. Napríklad E. Jóna (1968, s. 254) a L. Dvonč (1975, s. 215) upozorňovali na nesprávne podoby názvov obcí *Gbelany*, *Sulany*, ktoré dnes už majú štandardizované podoby *Gbel'any*, *Malé Sul'any* a *Veľké Sul'any*.

⁴ Názov obce *Osľany* bol zmenený Uznesením vlády SR z 18. 4. 1995, č. 258, s účinnosťou od 1. 7. 1995 na *Oslany*.

5.3. Názov katastrálneho územia *Osl'any* a snaha o jeho reštandardizáciu

Rovnomenný názov katastrálneho územia *Osl'any* však ostal roky bez povšimnutia. V snahe zjednotiť ho s názvom obce podala obec *Oslany* minulý rok na katastrálny odbor Okresného úradu v Prievidzi podnet na zmenu názvu. Podľa informácie na internetovej stránke⁵ Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky (ďalej ÚGKK SR) o šandardizácii názvu katastrálneho územia rozhoduje ÚGKK SR, a preto sa tento návrh dostal na prerokovanie členom Názvoslovnej komisie ÚGKK SR. Komisia rozhodla na základe *Smernice na šandardizáciu geografických názvov* (2015, čl. 5, 10. bod, s. 24): „Názvy katastrálnych území sa zväčša utvárajú v zhode s názvami obcí alebo častí obcí a inými šandardizovanými geografickými názvami, napr. *Červený Kameň*, *Stará Kremnička*, *Remeniny*. Ak názvy obcí a častí obcí nie sú gramaticky správne utvorené, chyba sa neprenáša na názov katastrálneho územia, ale názov sa vhodne upraví.“ Názvoslovná komisia ÚGKK SR neodporučila reštandardizovať názov katastrálneho územia *Osl'any*, keďže kodifikovaný názov obce *Oslany* nie je správny. Ak tento návrh bude akceptovať ÚGKK SR a Ministerstvo kultúry SR, názov katastrálneho územia ostane *Osl'any*, ktorý síce je vzhľadom na jazykový systém správny, ale nie je v súlade so súčasnou kodifikáciou pravopisu. Keďže zákon je najvyššia autorita, vyššia ako uvedená smernica, podľa zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov by sa mal názov katastrálneho územia šandardizovať v podobe *Oslany* podľa dnes platných *Pravidiel slovenského pravopisu* (2013), vyhlásených Ministerstvom kultúry SR za kodifikačnú príručku a obsahujúci rovnomenný názov obce *Oslany* (s. 563), s ktorým by mal byť názov katastrálneho územia v súlade. Názov *Osl'any* možno podľa súčasnej kodifikácie spisovnej slovenčiny pokladať za nespisovný.

6. ZÁVER

Aby sa podobné prípady už neopakovali, navrhujeme, aby Názvoslovná komisia ÚGKK SR prijala a začlenila do *Smernice na šandardizáciu geografických názvov* (2015) a do vyhlášky č. 300/2009 Z. z. ÚGKK SR, ktorou sa vykonáva zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov, zásadu, ktorú I. Horňanský (2012, s. 151) nazval „regulatív hierarchickej postupnosti“. Znamená to, že ak názov niektorého geografického objektu je „základom pre tvorbu fyzicky spríbuzneného geografického objektu vo forme určitého derivátu, už šandardizovaná podoba názvu východiskového geografického objektu musí byť rešpektovaná i v názve spríbuzneného geografického objektu“ (tamže). Do tejto definície by bolo vhodné včleniť nielen problematiku derivátu,

⁵ <http://www.skgeodesy.sk/sk/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovie/nazvy-katastralnych-uzemi/> [cit. 27. 4. 2017].

ale aj názvu, ktorý vznikol tzv. transonymizáciou alebo skôr transonymizačnou nomináciou⁶, čo znamená, že názov jedného objektu by sa preniesol do názvu nového objektu bez formálnej zmeny názvu (názov obce *Oslany* > názov katastrálneho územia *Oslany*). Hoci sa takáto zásada nenachádza v spomínanej smernici ÚGKK SR, pri štandardizácii sa zohľadňuje napriek tomu, že môže byť v rozpore so zásadou v čl. 5 v 10. bode (s. 24), napr. podľa nárečovej podoby s asibiláciou *d > dz* miestnej časti Tvrdošína *Medvedzie* sa reštandardizoval názov katastrálneho územia *Medvedie* na *Medvedzie*. I. Horňanský (2012, s. 152 – 154) poukázal na niekoľko príkladov, kde táto zásada nebola dodržaná, pretože sa aplikuje nejednotne. Mohli by sme k nim zaradiť aj názov katastrálneho územia *Oslany*, ktoré obec navrhla v podstate v zmysle tejto zásady pravopisne prispôbiť štandardizovanému, kodifikovanému názvu *Oslany*, ale Názvoslovná komisia ÚGKK SR tento návrh zamietla v rozpore s *Pravidlami slovenského pravopisu* (2013) a so zákonom Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov, § 18, bodom 1, ale v súlade so znením v smernici čl. 5 v 10. bode. Zo smernice by bolo tiež vhodné vylúčiť formuláciu: „Ak názvy obcí a častí obcí nie sú gramaticky správne utvorené, chyba sa neprenáša na názov katastrálneho územia, ale názov sa vhodne upraví.“

V súlade so zásadou a odporučeniami rezolúcií konferencií OSN, konkrétne *Expertnej skupiny pre geografické názvoslovie pri OSN (United Nations Group of Experts on Geographical Names)*, aby štandardizácia bola založená na výsledkoch vedy, by sa mali brať do úvahy súčasné moderné onomastické teoretické východiská, ktorých základom je funkčný prístup a charakteristika obsahovej (designatívnej) stránky vlastného mena, pričom sa prihliada na binárnu povahu vlastného mena a špecifické onymické príznaky (pozri Blanár, 1996, 2008, 2009). Súčasný onomastický výskumy sú zamerané nielen na zisťovanie etymológie, pôvodu vlastných mien a ich vývinu, ale aj na fungovanie vlastných mien v spoločenskej komunikácii. Pri analýze vlastných mien sa zameriavajú nielen na lingvistický, ale aj na onomastický status vlastného mena vzhľadom na ich vzájomnú spätosť. Cieľom výskumu modernej onomastiky sú už desaťročia otázky súvisiace s fungovaním vlastných mien, teda aj geografických názvov v spoločenskej komunikácii, modelovanie obsahovej a jazykovej stránky vlastných mien, analýza onymických pomenúvacích sústav, onymického systému, kontextu, situácie a pod. (porov. Majtán, 1986, s. 144 – 145). M. Majtán (1996, s. 9) sa aj o toponomastických výskumoch vyjadril, že ich predmetom nemôže byť iba etymologický výklad, rekonštrukcia motivácie, pôvodného lexikálneho významu, resp. lexikálno-sémantickej, štruktúrnotypologickej, paradigmatickej a pod. stránky názvov, ale rovnakú pozornosť treba venovať aj fungovaniu toponymie v súčasnej spoločnosti, t. j. životu názvov v jazykovej komunikácii

⁶ K uvedeným termínom pozri bližšie I. Valentová (2012).

(v reči), ich používaniu a využívaniu pri spoločensky podmienenej identifikácii geografických objektov.

Pre štandardizáciu názvov z týchto poznatkov okrem iného vyplýva, že by sa malo prihliadať nielen na etymológiu daného názvu a jeho súlad s jazykovým systémom a kodifikovanou spisovnou formou jazyka, ale minimálne v rovnakej miere prihliadať na to, v akej podobe daný názov funguje a používa sa v bežnej komunikácii, t. j. prihliadať na jeho vžitosť. Násilne a nefunkčne upravený názov podľa jazykového systému alebo podľa pravidiel súčasnej kodifikácie slovenčiny môže v niektorých prípadoch narobiť viac škody ako úžitku, predovšetkým ak pôvodný názov je do značnej miery vžitý (napr. názov *Medvedie* – *Medvedzie*), pretože v tomto nevžitom umelom tvare pre obyvateľstvo daného mikroregiónu, v prípade oroným v oveľa širšom spoločenskom úze, môže stratiť základnú identifikačnú/diferenciačnú funkciu, resp. základný príznak proprií, ktorý V. Blanár (1996, s. 20) nazval spoločensky podmienená identifikácia. Takáto podoba názvu sa potom bude používať len v úradno-administratívnej sfére na úrovni kartografických diel a úradných dokumentov, ale v neoficiálnej, resp. polooficiálnej sfére, v bežnej komunikácii sa používať nebude, nehovoriac o tom, že nebude v súlade s najnovšími poznatkami funkčnej onomastiky. Môže sa stať, že v snahe upraviť názov čo najviac do spisovnej podoby s cieľom predchádzať omylom, zvýšiť výchovnú, kultúrnu a spoločenskú úroveň obyvateľstva, skvalitniť informačnú komunikáciu, sa v dôsledku straty základnej identifikačno-diferenciačnej funkcie názvov dosiahne pravý opak tohto vznešeného cieľa. Namiesto predchádzania prípadným omylom a nedorozumeniam medzi používateľmi názvov sa omyly a nedorozumenia môžu vytvoriť a takéto názvy stratia informačnú a orientačnú hodnotu. Podľa M. Kováčovej (2000, s. 262) najväčšiu skupinu neštandardizovaných názvov tvoria toponymá používané v hovorovej reči, pričom ich existencia vyplýva jednak z tradície používania týchto názvov určitými skupinami v mikroregiónoch, jednak z neznalosti schválených (štandardizovaných) názvov. Otázne je, do akej miery by sa pôsobením štandardizačnej autority skutočne schválené názvy používali, ak by ich aj poznali. Problém by mohol byť aj v ich nevhodnej štandardizácii, ktorá nerešpektovala vžité podoby a ich fungovanie.

Na štandardizácii geografického názvoslovia je vždy najťažšie rozhodovanie, ktoré z uvedených odporúčaní a do akej miery vziať do úvahy – spisovnú kodifikáciu, jazykový systém či úzus, nárečovú či nevhodne utvorenú podobu, kultúrne tradície, historický a spoločenský vývin obce alebo celého regiónu? V mnohých prípadoch štandardizácia napr. zaužívanej nárečovej podoby môže priniesť väčšie benefity, pretože bude naďalej funkčná, jej komunikačná hodnota a zrozumiteľnosť sa tým neoslabí a v kodifikovanom tvare sa budú archivovať jedinečné znaky nášho jazyka, čím bude uchovávať kultúrne dedičstvo a zvýši sa tým aj národná reprezentácia a spoločenská prestíž štátu. Otázka zvažovania predovšetkým medzi spisovnou nor-

mou jazyka a nárečím, lokálnym úzom pri štandardizácii nie je nová. Napríklad už V. Uhlár (1976, s. 227) na margo štandardizácie terénnych názvov konštatoval, že „všetky kultúrne národy sa usilujú zachovávať miestne podoby, pokiaľ ich možno vystihnúť a dobre zachytiť používanou sústavou“ a „v miestnom úze známe a ustálené podoby terénnych názvov by sa nemali meniť ani na mapách a v zoznamoch terénnych názvov“.

Príspevok končíme citátom známeho českého jazykovedca, onomastika I. Luterera (1989, s. 50) takisto zo staršej, ale stále aktuálnej štúdie o štandardizácii geografických názvov, ktorý by mohol slúžiť na zamyslenie sa nielen jazykovedcom, onomastikom, ale aj nejazykovedcom a členom Názvoslovnnej komisie ÚGKK SR: „Vytěšňování místního úzu, není-li prováděno s náležitými ohledy k jeho nositelům, může přinést víc morální škody než užitku. Jak řešit dilema: Ulehčit radikálním kodifikačním zásahem situaci větší části našich obyvatel, kteří standardizovaného jména použijí sotva desetkrát za život, anebo respektovat místní úzus menšiny, která bere toto jméno do úst desetkrát za den?“

Literatúra

- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 250 s.
- BLANÁR, Vincent: Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Spisy SJS 6/2008. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2008. 78 s.
- BLANÁR, Vincent: Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Proper Names in the Light of Theoretical Onomastics. Martin: Matica slovenská 2009. 160 s.
- DVONČ, Ladislav: O správnych podobách miestnych mien na -any. In: Kultúra slova, 1975, roč. 9, č. 6, s. 213 – 216.
- HABOVŠTIK, Anton: *Kostoľany* alebo *Kostolany*? In: Jazyková poradňa. 4. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 440 – 441.
- HORNÁNSKY, Imrich: Poznámky k legislatívnej regulácii štandardizácie geografických názvov. In: Jednotlivé a všeobecné v onomastike. Zborník referátov z 18. slovenskej onomastickej konferencie (Prešov 12. – 14. september 2011). Red. M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2012, s. 149 – 155. Dostupný na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak3/index.html> ISBN 978-80-555-0594-7.
- JÓNA, Eugen: Na okraj Štatistického lexikónu ČSSR. In: Slovenská reč, 1968, roč. 33, č. 4, s. 254 – 255.
- KOVÁČOVÁ, Mária: Používanie štandardizovaných a neštandardizovaných toponým. In: Vlastné mená v jazyku a spoločnosti. 14. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 6. – 8. 7. 2000). Zborník referátov. Zost. J. Krško – M. Majtán. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2000, s. 259 – 263.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Toponymický fakt a jeho kartografovanie. In: 1. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 5. – 6. 12. 1967). Zborník materiálov. Red. V. Blanár – M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia 1968, s. 88 – 99.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Lexika toponymie v Požitaví. In: Z vývinu slovenskej lexiky. Bratislava: Veda 1993, s. 57 – 66.

- KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch miest a obcí. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 232 s.
- LUTTERER, Ivan: Úzus a kodifikační praxe v geografickom názvosloví. In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6. – 8. 5. 1987 v Smoleniciach). Zost. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989, s. 48 – 51.
- MAJTÁN, Milan: Metódy a ciele štandardizovania geografického názvoslovia. In: Kultúra slova, 1986, roč. 20, č. 5, s. 144 – 150.
- MAJTÁN, Milan: Jazykovopolitické aspekty vlastných mien. In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6. – 8. 5. 1987 v Smoleniciach). Zost. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989, s. 7 – 13.
- MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.
- MAJTÁN, Milan: Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773 – 1997. Bratislava: Veda 1998. 600 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.
- Smernica na štandardizáciu geografických názvov. Bratislava: Ústav geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2015. 26 s. Dostupný na: <http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/dokumenty-k-cinnosti/smernica-sgn.pdf>.
- SPAL, Jaromír: Místní jména obyvatelská zakončená na *-any*. In: Sborník Vyšší pedagogické školy v Plzni. Jazyk a literatura. I. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1958, s. 5 – 133.
- STANISLAV, Ján: Odkryté mená slovenských miest a dedín. 2. vyd. Martin: Matica slovenská 2008. 72 s.
- UHLÁR, Vlado: Z problematiky miestnych názvov a odvodených slov. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 3, s. 154 – 161.
- UHLÁR, Vlado: Ľudová etymológia a toponomastika. In: Kultúra slova, 1975, roč. 9, č. 6, s. 208 – 212.
- UHLÁR, Vlado: Hranice štandardizácie v toponymii. In: Slovenská reč, 1976, roč. 41, č. 4, s. 221 – 227.
- UHLÁR, Vlado: Ľudové etymológie v toponymii. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. 7. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20. – 24. 9. 1976). Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Veda 1980, s. 191 – 196.
- UHLÁR, Vlado: Z problematiky miestnych názvov patronymických so sufixom *-ice/-ovce* a obyvateľských so sufixom *-any/-ovany* v Ponitří. In: 9. slovenská onomastická konferencia (Nitra 26. – 28. 6. 1985). Zborník referátov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1987, s. 177 – 182.
- VALENTOVÁ, Iveta: Transonymizácia – jeden zo spôsobov rozširovania propriálnej lexiky. In: Slovenská reč, 2012, roč. 77, č. 5 – 6, s. 319 – 335.

SONDA DO ŽIVOTA KRAJANOV V ŠPANIELSKU

Monika Barancová – Jana Bírová

*Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Račianska 59, 813 34 Bratislava, e-mail: monika_strokova@hotmail.com,
birova@fedu.uniba.sk, jbirova@yahoo.fr*

BARANCOVÁ, Monika – BÍROVÁ, Jana: Probe into the Life of Slovak Compatriots in Spain. Slovak Language, 2017, Vol. 82, No 3, pp. 264–281.

Abstract: The study focuses on content analysis of structured interviews carried out with Slovaks living in the territory of Spain in order to ascertain the extent of their contact with the mother tongue. The authors offer an overview about the situation of the Slovaks in this territory, present possibilities of forming their associations, approach the situation in which they use their mother tongue, as well as concentrate on the impact of the Spanish on their spoken language.

Key words: Slovaks, Spain, community, language

1. HISTÓRIA SLOVÁKOV V ŠPANIELSKU

V posledných rokoch mali na migračnú situáciu Slovenskej republiky vplyv dva hlavné momenty našich dejín. Prvým bol pád Sovietskeho zväzu (Zväzu sovietskych socialistických republík) v roku 1989, v dôsledku čoho sa naše dlhodobé uzatvorené hranice otvorili západnému svetu. Druhým bol vstup Slovenskej republiky do Európskej únie 1. mája 2004 a o tri roky neskôr aj vstup do schengenského priestoru. Ako uvidíme neskôr, pre migráciu Slovákov do Španielska bol rozhodujúci hlavne druhý moment.

Španielsko patrí medzi obľúbené pracovné destinácie nielen z dôvodu vyššej životnej úrovne, ale aj pre veľmi príjemné podnebie. V priebehu niekoľkých rokov sa Španielsko zmenilo zo štátu, ktorý produkoval emigráciu, na štát, ktorý prijíma migračný tok. Po kríze v roku 1973 už emigrácia prestala byť taká výrazná a veľa Španielov sa začalo vracieť na svoje územie. V rozpätí rokov 1981 až 2012 môžeme vidieť v Španielsku veľmi veľký nárast zahraničného obyvateľstva. Stúpol zo 198 042 na 5 711 040 (podľa údajov Španielskeho štatistického úradu – INE^[1]). V súčasnosti z celkového počtu obyvateľov na 100 Španielov pripadá 11 cudzincov, čo je veľmi vysoký počet aj v medzinárodnom meradle. V posledných rokoch pozorujeme len mierny nárast zahraničného obyvateľstva, resp. od roku 2013 v dôsledku pretrvávajúcej krízy a veľkej nezamestnanosti aj mierny pokles. Najpočetnejšou skupinou cudzincov žijúcich na území Španielska sú Rumuni (15 %) a Maročania (15 %), nasledujú obyvatelia Veľkej Británie (6 %), ďalej sú to Ekvádorčania, Kolumbijčania, Taliani, Číňania atď. Slováci patria medzi menej zastúpenú skupinu a v súčasnosti tvoria len 0,14 % z celkového počtu zahraničného obyvateľstva (Španielsky štatistický úrad – INE).

1.1. Reflexia slovenských emigrantov v Španielsku v odbornej literatúre

Doteraz nie je známych veľa výskumov, ktoré by sa zaoberali slovenskými emigrantmi v Španielsku. V súčasnosti existujú len dve takéto práce. Prvou je diplomová práca Juraja Bučka (2012), zameraná na integráciu slovenských emigrantov do sociálneho života na Malorke. Druhou je výskum realizovaný v r. 2013 organizáciou *Slovania – Asociácia Slovákov a Čechov*^[2], ktorého hlavným cieľom bolo získať informácie o národnej identite Slovákov v Španielsku a názory na ich sociálny a kultúrny život v tejto krajine. Prvá práca sa orientuje na oblasť Malorky a druhá na oblasť Malagy. Zatiaľ nebola spracovaná žiadna štúdia, ktorá by sa venovala situácii Slovákov na celom území Španielska.

Z výsledkov, ktoré boli zhodné alebo podobné v týchto prácach, a takisto z našich zistení môžeme niektoré závery zovšeobecniť aj na zvyšok Slovákov v ostatných oblastiach. Zo zistení vyplýva, že slovenskí emigranti v Španielsku sú väčšinou mladí ľudia. Najpočetnejšiu skupinu tvoria osoby vo veku 30 – 40 rokov so stredoškolským alebo vysokoškolským vzdelaním. Z hľadiska pohlavia v týchto výskumoch, ako aj v údajoch Španielskeho štatistického úradu (INE) prevažujú ženy. Medzi hlavné dôvody odchodu zo Slovenska v obidvoch štúdiách najčastejšie uvádzali zamestnanie a ekonomické dôvody. Väčšina emigrantov pracuje v oblasti turistického ruchu, hlavne hotelierstva a služieb.

Písomné záznamy o komunite Slovákov žijúcich v Španielsku existujú až od r. 1945. V období r. 1945 – 1968 sa v Španielsku vytvorila komunita vysokoškolských študentov, ktorí tam emigrovali vďaka možnosti pokračovať vo svojom štúdiu v Španielsku. Jozef Cieker, mimoriadny vyslanec Slovenskej republiky, im pomáhal vytvárať vhodné podmienky na život a štúdium. Po skončení svojej diplomatickej misie tam zostal a v roku 1948 sa stal riaditeľom vysokoškolského katolíckeho Internátu sv. Jakuba – apoštola v Madride. Internát bol zriadený pre študentov, ktorí emigrovali z komunistických krajín. Práve pričinením J. Ciekra títo študenti získali možnosť študovať na univerzitách v Madride. Jeho zásluhou sa tu podarilo vyštudovať viac ako 30 slovenským študentom (Grácová, 2000, s. 14). Študenti boli aktívni predovšetkým v polovici 50. rokov 20. storočia. Zakladali spolky a noviny a dokonca pod vedením J. Ciekra založili aj rozhlasové vysielanie *Radio Nacional* (1949 – 1975). Bolo to jediné vysielanie v slovenskom jazyku v Španielsku (Chajma, 1998, s. 143 – 144).

Prvý slovenský spolok *Združenie slovenských katolíckych študentov v zahraničí* (pobočka ústredia spolku so sídlom v Paríži) zriadili študenti v Madride v roku 1950. O dva roky neskôr sa aj sídlo spolku prenieslo do Madridu a jeho predsedom bol Jozef Michal Kolmajer (Kolmajer, 1998, s. 286). Keďže pobyt študentov bol z väčšej časti prechodný a obmedzený iba na dĺžku štúdia, neumožňoval vybudovanie trvalejšieho strediska pre emigrantov, ani spolku s dlhšou životnosťou.

V rokoch 1981 – 1985 bol na Univerzite Complutense v Madride založený lektorát slovenského jazyka a literatúry, čím sa vytvoril základ pre budúci odbor v rámci slavistiky (www.slovania.es^[3]).

1.2. Súčasný komunitný život Slovákov v Španielsku

V Španielsku momentálne existujú viaceré organizácie a spolky, ktoré združujú Slovákov žijúcich v rôznych oblastiach Španielska. V roku 1992 bol v Madride založený *Klub Čechov a Slovákov v Madride*. Činnosť tohto spolku v posledných rokoch trochu utíchla a v súčasnosti v ňom väčšinu tvoria skôr českí emigranti. Tento spolok zabezpečuje aj činnosť víkendovej českej školy pre deti zo zmiešaných manželstiev a pre španielskych partnerov Čechov žijúcich v Madride a okolí.

Od roku 2010 funguje v Katalánsku spolok *Associació Casa Eslovaca – Koli-ba*, šíriaci poznatky o slovenskej kultúre a podporujúci vzťahy a integráciu krajanov žijúcich na území Katalánska. Rovnako zabezpečuje šírenie informácií o Slovensku v kultúrnych inštitúciách, školách, centrách, na kongresoch, výstavách atď. (www.mzv.sk, *Založenie slovenského spolku Koliba v Katalánsku*^[4]).

Slovania – Asociácia Slovákov a Čechov je ďalšia nezisková organizácia, založená v roku 2010 s cieľom zachovávať, zveľaďovať a rozvíjať slovenskú a českú kultúrnu identitu v Španielsku. Toto združenie pôsobí na juhu Španielska v provincii Málaga. Vedie ho Slovenka Adriana Bobalíková. Táto organizácia prezentuje Slovensko na území Španielska a pomocou rôznych podujatí združuje Slovákov a Čechov žijúcich na juhu Andalúzie.

Koncom roka 2014 vznikol *Krajanský spolok Čechov a Slovákov v Astúrii*, organizácia, ktorá má za cieľ spájať nielen Čechov a Slovákov žijúcich v Astúrii, ale aj všetkých, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom zaujímajú o kultúru, literatúru, zvyky a gastronómiu týchto národností. Zjednocuje krajanov v autonómnej oblasti Astúria a snaží sa podporovať udržiavanie slovenského a českého jazyka a národných tradícií.

Ďalšou inštitúciou je *Veľvyslanectvo Slovenskej republiky v Madride*. Upevňuje bilaterálne vzťahy medzi Slovenskom a Španielskom a zabezpečuje konzulárne služby pre občanov Slovenska, ktorí sa nachádzajú v Španielsku. Pravidelnými aj príležitostnými podujatiami podporuje združovanie krajanov a šírenie informácií Slovákom v tejto oblasti. Ako sme sa od účastníkov nášho výskumu dozvedeli, medzi pravidelné podujatia týchto spolkov a organizácií patria mikulášska besiedka, Medzinárodný deň detí či iné podobné akcie, vhodné hlavne pre rodiny s deťmi.

1.3. Komunitný život na sociálnych sieťach

Slováci sa v Španielsku združujú, komunikujú a informujú aj prostredníctvom sociálnych sietí na internete. Najvyužívanejšou formou je stránka *facebook.com*, na ktorej sú vytvorené rôzne skupiny podľa oblastí, kde žijú naši krajanovia. Sú to naprí-

klad: *Slováci a Česi v Barcelone, Slováci vo Valencii, Česi a Slováci vo Valencii, Slováci v Madride, Slováci a Česi v Alicante, Slováci a Česi v Granade, Česi a Slováci ve Španielsku, Slováci v Španielsku, Česi a Slováci v Málaze* atď. Vďaka týmto, väčšinou uzatvoreným skupinám si každý, kto sa stane ich členom, môže pýtať radu, pomoc a informácie. Takisto môže informovať ostatných o nejakých podujatiach či podať iné dôležité oznamy. Aj takouto formou komunikácie Slováci medzi sebou ľahšie nadväzujú kontakty a organizujú stretnutia. Predovšetkým však tieto skupiny slúžia na sprostredkovanie informácií. Výnimkou je skupina *Česi a Slováci vo Valencii*, kde sa už takmer dva roky organizujú pravidelné (niekoľkokrát do roka) stretnutia Slovákov a Čechov žijúcich v tejto oblasti.

Aj napriek existencii spomenutých spolkov a skupín na sociálnej sieti nemožno povedať, že sa Slováci v Španielsku združujú a žijú v komunitách. Skôr naopak, snažia sa začleniť a prispôbiť tamjšiemu životu. Niektorí vôbec neudržiavajú kontakt so žiadnymi Slovákami v okolí a ostatní sa stretávajú len v úzkom kruhu svojich kamarátov a známych, pričom ide takmer vždy o skupiny pozostávajúce nielen zo Slovákov, ale aj z Čechov. Podobne aj J. Bučko vo svojej práci prichádza k rovnakému záveru: „[...] eslovaco se siente parte de la sociedad en la que vive, [...] no busca la presencia de otros eslovacos a propósito y se siente integrado en la sociedad“¹ (2012, s. 60).

1.4. Komunita v štatistikách

Podľa údajov Španielskeho štatistického úradu (INE, 2015) v súčasnosti žije v Španielsku 6 655 cudzincov slovenskej národnosti, čo predstavuje 0,14 % z celkového zahraničného obyvateľstva. Z tohto čísla je 2 634 mužov a 4 021 žien. 22 % zo všetkých Slovákov je vo veku 30 – 34 rokov, 21 % je vo veku medzi 35 – 39 rokov a 13 % je medzi 25 – 29 rokov. Slováci vo vekovej skupine 25 – 44 rokov tvoria až 68 % celkového slovenského obyvateľstva v Španielsku.

Slováci sú rozmiestnení na celom území Španielska. Najviac sú sústredení v autonómnych oblastiach: Katalánsko (1 525), Valencia (1 317), Kanárske ostrovy (1 223) a Baleáry (809). V štatistikách INE si môžeme všimnúť, že v roku 1996 bolo v Španielsku registrovaných len 114 Slovákov, v roku 2000 sa ich počet takmer stonásobil – na 317. Rozhodujúcim bol však až rok vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie. V roku 2004 počet Slovákov v Španielsku prudko vzrástol na 2 387. Počas štyroch rokov (2004 – 2008) stúpol až na 7 195 a ďalej rástol až na počet 8 147 (rok 2013). Môžeme pozorovať, že aj napriek silnej kríze, ktorá postihla Španielsko, počet Slovákov neklesal až do roku 2013: 2009 (7 746), 2010 (7 826), 2011 (7 856), 2012 (8 039), 2013 (8 147). Prvým rokom, keď ich počet začal klesať, je rok 2014 (7 228) a z posledných údajov vidíme v roku 2015 opäť pokles (6 655).

¹ „[...] Slovák sa cíti byť súčasťou spoločnosti, v ktorej žije [...] zámerne nevyhľadáva prítomnosť ďalších Slovákov a cíti sa integrovaný v spoločnosti.“

Tabuľka 1 Počet Slovákov žijúcich v Španielsku v jednotlivých autonómnych oblastiach

Slováci v Španielsku (2015)	Počet
Katalánsko	1 525
Valencia	1 317
Kanárske ostrovy	1 223
Baleáry	809
Andalúzia	614
Madrid	382
Murcia	133
Baskicko	131
Aragónsko	101
Galícia	95
Kastília-León	88
Kastília-La Mancha	71
Astúria	70
Navarra	39
Kantábria	30
Extremadura	18
La Rioja	9

2. EMPIRICKÁ ČASŤ

2.1. Metodológia výskumu

2.1.1. Cieľ, výskumná otázka, metódy

Cieľom práce bola analýza dôsledkov rozvoja plurilingvizmu a spôsobov kontaktu Slovákov žijúcich v Španielsku so slovenským materinským jazykom. Na základe cieľa bola stanovená nasledujúca výskumná otázka: Akým spôsobom si Slováci žijúci v Španielsku udržujú kontakt s materinským jazykom?

Na jej zodpovedanie sme použili metódu štruktúrovaného rozhovoru a obsahovej analýzy, čiže kvantitatívnej a kvalitatívnej redukcie. Analýza vychádzala z transkripcie rozhovorov realizovaných so slovenskými emigrantmi na území Španielska, rozhovory prebiehali v období od 22. mája 2015 do 8. novembra 2015. V odpovediach na jednotlivé otázky išlo o doslovný prepis, ktorý neprešiel jazykovou úpravou z dôvodu zachovania autenticity.

2.1.2. Výskumná vzorka

Výskumná vzorka pozostávala zo 78 Slovákov žijúcich v Španielsku. Postupným získaním prvých respondentov a ich odporúčaním ďalších kontaktov – metódou tzv. snehovej gule – sa nám postupne podarilo zozbierať dostatočné množstvo res-

pondentov potrebných na realizáciu výskumu. V našom prípade išlo o dostupný výber výskumnej vzorky.

Výskumnú vzorku tvorilo 19,2 % mužov a 80,8 % žien. Z údajov Španielskeho štatistického úradu (INE, 2015) vyplýva, že pomer mužov a žien žijúcich v Španielsku nie je proporčný. Aj napriek našej snahe pomer medzi mužmi a ženami vo vzorke nie je veľmi vyvážený. Okrem ich nerovnomerného zastúpenia v krajine ich nízky počet odzrkadľuje aj celkový nezáujem mužov o zapájanie sa do výskumov.

Tabuľka 2 Rozloženie respondentov podľa pohlavia

Pohlavie	Počet	%
muži	15	19,2
ženy	63	80,8
Spolu	78	100

Pri vekovom rozložení respondentov bola najpočetnejšia skupina v rozmedzí 21 – 30 rokov, keďže značnú časť našich respondentov tvorili študenti vysokých škôl v Španielsku alebo absolventi španielskych univerzít, ktorí ostali v Španielsku, či absolventi našich univerzít, ktorí po skončení školy odišli do Španielska.

Tabuľka 3 Rozloženie respondentov podľa veku

Vek	Počet	%
5 – 20	7	9,0
21 – 30	46	59,0
31 – 40	18	23,0
41 – 55	7	9,0
Spolu	78	100

Respondenti žijú v 15 provinciách, ktoré patria k ôsmim autonómnym oblastiam Španielska: Katalánsko (provincia Barcelona, Girona a Tarragona), Valencia (provincia Alicante a Valencia), Andalúzia (provincia Sevilla, Granada, Jaén a Málaga), Madrid, Baleáry, Kanárske ostrovy (provincia Santa Cruz de Tenerife a Las Palmas), Kantábria, Baskicko (provincia Vizcaya).

Pri dĺžke pobytu v Španielsku sme respondentov zaradili do troch skupín podľa počtu rokov prežitých v Španielsku. 39,8 % respondentov žije v Španielsku menej ako 1 – 5 rokov, 43,6 % je tam v rozmedzí 6 – 10 rokov a 16,6 % opýtaných je v Španielsku najmenej 11 rokov. Slovák žijúci v Španielsku najdlhšie zo všetkých respondentov tam býva 18 rokov.

Tabuľka 4 Rozloženie respondentov podľa dĺžky pobytu v Španielsku

Dĺžka pobytu v Španielsku	Počet	%
0 – 5	31	39,8
6 – 10	34	43,6
> 11	13	16,6
Spolu	78	100

Podľa pôvodu tretina všetkých respondentov pochádzala zo západného Slovenska (34,6 %). Zo stredného Slovenska (Banskobystrický kraj a Žilinský kraj) bolo 37,2 % respondentov a z východného Slovenska (Prešovský kraj a Košický kraj) bolo 19,2 % respondentov. Do skupiny Španielsko sme zaradili Slovákov, ktorí sa narodili v Španielsku alebo už od skorého detstva vyrastali v Španielsku.

Tabuľka 5 Rozloženie respondentov podľa pôvodu

Pôvod	Počet	%
západné Slovensko	27	34,6
stredné Slovensko	29	37,2
východné Slovensko	15	19,2
Španielsko	7	9,0
Spolu	78	100

Na ilustráciu počtu potrebného pre podobné typy výskumov sa zvykne aplikovať príklad výskumu W. Labova v New Yorku, pre ktorý použil vzorku 0,025 % skúmanej populácie (Moreno Fernández, 2015). V našom prípade vzorka 78 respondentov z celkového množstva 6 655 Slovákov žijúcich v Španielsku predstavuje 1,17 %. Preto predpokladáme, že vzorka 78 respondentov by mohla byť dostatočne reprezentatívna pre komunitu Slovákov v Španielsku.

2.2. Analýza štruktúrovaného rozhovoru

Z otázok použitých v štruktúrovanom rozhovore sme vymedzili skupinu piatich okruhov, ktoré sú pre nás zaujímavé: 2.2.1. jazyk používaný v domácnosti; 2.2.2. situácie, v ktorých respondenti používajú slovenčinu; 2.2.3. vzájomné kontakty Slovákov žijúcich v Španielsku; 2.2.4. existencia slovenských komunít, organizácií a spolkov v okolí Slovákov žijúcich v Španielsku; 2.2.5. vplyv španielčiny na slovenčinu slovenských emigrantov.

2.2.1. Jazyk používaný v domácnosti

Ako vyplýva z odpovedí, 43 respondentov uviedlo, že v ich domácnosti sa používa výlučne španielčina. Táto skupina predstavuje až 55,1 % účastníkov rozhovo-

ru. Medzi Slovákov komunikujúcich v domácnosti iba v španielčine patria predovšetkým osoby, ktoré bývajú v zmiešanej slovensko-španielskej domácnosti a ktorých partner alebo partnerka je španielskej národnosti alebo španielsky hovoriaci: *V domácnosti sa používa iba španielčina.* (R_16²); *V domácnosti, manželka je pôvodom z Argentíny, takže s ňou používam španielčinu.* (R_52).

Takisto sem môžeme zaradiť osoby, ktoré bývajú v bytoch alebo v internátoch spolu so Španielmi: *Tak teraz mám šťastie, že v podstate len španielčina, lebo predtým, keď som bola na byte, tak to bolo zle, lebo som veľa hovorila po slovensky celý čas, lebo sme proste nenašli nikoho do nášho bytu, kto nebol Slovák. No a tak som tak cítila, že keď som vyšla na ulicu, som bola prekvapená, že niekto na mňa ide španielsky a aj na tých písomkách bol problém. Ale teraz som už druhý rok v tej rezidencii a tuná len so Španielmi a to je fajn.* (R_24).

Po slovensky doma komunikuje 12 respondentov, čo predstavuje 15,4 %. Do tejto skupiny patria Slováci, ktorí žijú v Španielsku so svojou slovenskou rodinou, alebo Slováci, ktorí žijú v byte s ďalšími Slovákmí. Podobne sem patria prevažne študenti, ktorí počas štúdia bývajú s ďalšími Slovákmí: *Slovenčina, my sme tu slovenský byt.* (R_20); *Ja bývam na byte so Slovákmí, takže tam používam ako slovenčinu, ale ináč všade hovorím po španielsky.* (R_37); *Doma ako doma, doma u nás sa len po slovensky rozprávame s priateľkou a priateľmi, záleží no, keď sú Španieli medzi nami, tak sa po španielsky rozprávame.* (R_68).

Obidva jazyky, teda slovenský aj španielsky, sa používajú v domácnostiach 13 respondentov (16,7 %). Patria sem zmiešané slovensko-španielske partnerstvá, ktoré už majú deti, a preto slovenský rodič s deťmi komunikuje po slovensky: *Tak v domácnosti, manžel je Španiel, tak rozprávame španielsky. Deti učím od malička po slovensky, rozprávam na nich po slovensky, takže pol na pol.* (R_80); *Doma hovoríme väčšinou po španielsky, používame slovenčinu v určitých konkrétnych prípadoch všetci.* (R_69); *U nás doma španielčina prevažne a slovenčina. A keď chceme povedať niečo, aby tomu deti nerozumeli, tak po anglicky.* (R_86).

V menšej miere (2 respondenti) sa okrem španielčiny používa ešte aj iný jazyk danej autonómnej oblasti (katalánsky, valencijský). Dve dievčatá, ktoré vyrastajú s matkou Slovenkou, no už v rannom detstve sa celá rodina presťahovala do Španielska, sa s mamou rozprávajú po slovensky, no medzi sebou sú zvyknuté rozprávať po valencijsky: *S maminkou a s ocom po slovensky a so sestrou po valenciánsky.* (R_61); *Po slovensky, ale tak miešame trochu slovo aj po španielsky, po slovensky, keď nevieme povedať.* (R_62).

Aj v ďalšej zmiešanej domácnosti, kde sú už aj dve malé deti, sa na komunikáciu používa španielčina a katalánčina a matka sa s deťmi snaží rozprávať aj po slovensky: *Doma hovorím s tromi jazykmi: katejánčina, valenciánčina a slovenčina.*

² Označenie napr. skratky R_16 znamená: respondent č. 16.

(V³: *Akým jazykom sa rozprávaš so svojimi deťmi?*) *Po slovensky a po kastejánsky, miešame to dosť. No miešame to, ale aj keby som chcela len po slovensky, ale miešame to.* (R_77).

Jeden respondent v domácnosti používa katalánčinu, ďalší okrem katalánčiny aj španielčinu: *Ja som, vlastne, študovala som. Dala som si nejaké kurzy a zároveň aj s priateľom rozprávame po katalánsky, takže je to dennodenná záležitosť.* (R_10).

Dvaja respondenti žijú v slovensko-anglickej domácnosti, jeden respondent žije v česko-slovenskej domácnosti a jeden v nemecko-taliansko-španielsko-ruskej: *Doma, som ti povedala, že hovoríme, teda ja s malou nemecky, taliansky a španielsky, trochu ruštinu.* (R_78); *V domácnosti rozprávame po česky. Ja rozprávam po slovensky, moja priateľka po česky, lebo nechce rozprávať po slovensky.* (R_74).

2.2.2. Situácie, v ktorých respondenti používajú slovenčinu

Zisťovali sme, v akých situáciách Slováci používajú slovenčinu. Asi štvrtina, 25,6 % z opýtaných slovenčinu používa len vtedy, keď komunikuje so svojou rodinou alebo známymi zo Slovenska. Medzi častý spôsob komunikácie patrí rozhovor cez skype alebo telefón: *Väčšinou iba pri telefonátoch s rodinou.* (R_5); *Na skype. Asi fakt jediná situácia, keď používam slovenčinu. Alebo keď ma kolegovia donútiť povedať niečo po slovensky.* (R_31); *V rozhovoroch s rodinou, s nejakými kamarátmi cez skype, cez viber.* (R_86).

Rovnaký počet respondentov uviedol, že okrem komunikácie cez telefón a internet s rodinou a kamarátmi zo Slovenska používa slovenčinu aj vtedy, keď sa stretáva so Slováckmi žijúcimi v jeho okolí: *Slovenčinu len pri rozhovoroch s rodičmi cez telefón alebo cez skype. Potom s kamarátkou N. a ešte s dvoma kamarátkami, jednou Slovenkou a Českou a neviem či ťa to bude zaujímať s tým kocúrom, ktorého máme, proste nejakým spôsobom prirodzene mi naňho prichádza hovoriť po slovensky. Neviem prečo.* (R_08); *Tak slovenčinu, keď hovorím s našimi. V škole mám jednu spolužiačku Slovenku, takže ona, keď tam je. Keď sa tu stretnem s nejakým Slovákom alebo keď si čítam nejaké noviny alebo internet alebo tak.* (R_24).

Sedem Slovákov okrem komunikácie cez telefón a internet komunikuje po slovensky aj doma so svojím dieťaťom: *V akých situáciách používam slovenčinu? Keď sa rozprávam so svojím synom, so psom a keď telefonujem s rodinou.* (R_50); *Keď sa rozprávam vlastne s rodinou a s dcérou, lebo ju chcem naučiť po slovensky.* (R_73).

Päť respondentov používa slovenčinu pri rozhovoroch s rodinou cez skype alebo telefón, keď komunikuje s dieťaťom a rovnako pri rozhovoroch so Slováckmi, s ktorými sa v Španielsku stretáva: *Slovenčinu používam, keď telefonujem s našimi, čo je veľmi často a mám tuto v dedine tri kamarátky, ktoré tu žijú celoročne. Takže keď ideme vonku s nimi a v podstate nič iné. Na facebooku, keď čítam niečo od ka-*

³ Označenie skratky V znamená: výskumník.

marátov možno, ale nečítam ani slovenské noviny, ani slovenské stránky. (V: Ako sa rozprávaš so svojou dcérou?) Po slovensky. Čiže ešte po slovensky aj s mojou dcérou. (R_27); S malým. Keď telefonujem s rodinou alebo rešpektíve, keď sa stretneme Slovenky. S tými deťmi, aby proste tie decká videli, že aj tu proste sa dá využiť slovenčina. Tak vtedy hovorím, ale aj s Čechmi teda, keď sa stretneme, alebo aj chodím do jednej skupiny, kde sú české deti, takže rozprávam tam slovensky. (R_06).

Sedem respondentov využíva slovenčinu pri komunikácii so Slováckmi z okolia: *Iba na bytoch, keď sme bývali na nejakom priváte Slováci všetci, tak jasné, že sme sa nerozprávali po španielsky medzi sebou. [...] Slovenčinu som využíval vlastne len na komunikáciu so Slováckmi. (R_28); Slovenčinu? Keď hovorím s bývalou alebo so Slováckmi, s ktorými niekedy robím alebo sa stretnem. Tak jedine vtedy. (R_67).*

Jedenásť opýtaných používa slovenčinu len vtedy, keď komunikuje so svojou rodinou v domácnosti, príp. len so svojimi deťmi a štyria okrem toho ešte aj počas stretnutí so známymi Slováckmi z okolia: *V domácnosti hovoríme slovensky a v práci a v okolí hovorím španielsky, ale používa sa aj katalánčina. (R_43); V situáciách takých, keď volám s mojou manželkou po telefóne a nechcem, aby tomu nikto iný rozumel, tak hovorím po slovensky. A ďalšia situácia je u nás doma, keď prejde niekto za našu bránu, tak máme taký zákon, že aj naše deti, ktoré si prekladajú slovenčinu do španielčiny, musia doma hovoriť po slovensky, aby sa to z nich nevytratilo. Aby keď prídu niekedy na Slovensko, tak aby sa vedeli dohovoriť s našimi rodičmi, s ich bratrancami a tak ďalej. Dokonca aj naši susedia v Španielsku sa vedeli pozdraviť po slovensky ako dobrý deň alebo aspoň ahoj a tak. (R_47).*

Traja respondenti okrem komunikácie v rodine a s rodinou cez internet alebo telefón používajú slovenčinu aj v komunikácii so Slováckmi z okolia: *Tak ako som spomínal doma, s kamarátmi, ktorí sú zo Slovenska, a hlavne sa kontaktujem s rodinou. (R_68).*

2.2.3. Vzájomné kontakty Slovákov žijúcich v Španielsku

Zaujímalo nás, či Slováci vyhľadávajú svojich rodákov vo svojom okolí a či sa s nimi stretávajú. Zo všetkých účastníkov výskumu 38 respondentov sa stretáva so Slováckmi, 31 ich vôbec nevyhľadáva a 7 respondentov sa len raz za čas stretáva so svojimi krajanmi. Dvaja respondenti sa síce nestretávajú so Slováckmi, ale vyhľadávajú spoločnosť Čechov.

Je zaujímavé, že 42,3 % respondentov nevyhľadáva Slovákov vo svojom okolí alebo žiadnych nepozná. Ako sme už spomínali v prvej časti, z niektorých štúdií vyplýva, že Slováci sa snažia skôr integrovať do španielskeho prostredia a nijako zvlášť nevyhľadáujú ostatných Slovákov. Do tejto skupiny patria osoby, ktoré žiadnych Slovákov vo svojom okolí nepoznajú: *Mala som tu jednu spolužiačku, ale tá už odišla, takže teraz momentálne tu nepoznám žiadneho Slováka. (R_11); Ešte vôbec*

som tu nikdy nestretla žiadneho Slováka. Poznám správu jednu z facebooku, že vraj je tu nejaká piváreň česká alebo česko-slovenská, kde sa stretávajú viacerí Slováci alebo Česi, ale ešte nikdy som tam nešla. Tak ale poznať niekoho a rozprávať sa s ním, niekedy s ním zájsť na pláž, na kávu alebo niečo to vôbec. Nikdy, nikdy. (R_35); Nie, žila tu jedna Slovenka, ale odišla do Londýna. O ostatných tu neviem. (R_31).

Ďalší zase nejavia záujem o stretnutie s inými Slovákami, hoci vedia, že žijú v ich okolí: *Žijú, ale nie som v kontakte s nimi. (R_46); Žijú tam, ale ja sa s nimi nerozprávam. (R_67); Takto, ja viem, že tu na ostrove ich je strašne veľa, ja osobne poznám zo desať, ale je tiež pravda, že sa so Slovákami moc nestretávam. Čiže nejak som neprejavila moc záujem sa s nimi stretávať. (R_65).*

Tí Slováci, ktorí sa stretávajú s ďalšími, tvoria 57,7 %. Patria sem Slováci, ktorí sa stretávajú s niekoľkými kamarátmi alebo známymi a s nimi udržiujú pravidelný kontakt: *Dosť často, že každý víkend alebo ja neviem [...] ako s kamoškou. Keď jedna nemá, tak príde na kávu alebo na cigu. Tak nebývame ďaleko, ale takže možno za týždeň aj trikrát sa vidíme. (R_26); Hej, býva tu vlastne moja švagriná, ona je Slovenka, jej manžel je Španiel, takže s ňou. A mám tu jednu kamarátku z detstva z Košíc, ktorá má tiež muža Španiela, tak s nimi sa tiež stretávam. To sú asi tak všetci Slováci, čo sú tu. (R_85).*

Aj mladé matky, ktoré sú na materskej dovolenke alebo sa starajú o svoje malé deti, sa vo voľnom čase stretávajú s ďalšími mladými matkami. Jednak z dôvodu kamarátstva, jednak preto, aby si ich deti precvičili slovenčinu: *Jednak sa stretávam s mamičkami, čo majú slovenské deti, respektíve bilingválne deti – poloslovenské. Teda nepoznám ani jednu, čo je čisto Slovák. (R_06); Dosť často, lebo žijú veľmi blízko a jedna z nich tá, na ktorú som ti poslala kontakt, má aj malého synčeka, ktorý je o rok starší od mojej dcéry, takže spolu chodievame na hojdačky. Hlavne s touto, čo má toho synčeka, aby deti vedeli, že je viacej ľudí, čo hovorí po slovensky, nie iba mama. Takže skôr z toho dôvodu, aby videli, že sú aj detičky, ktoré rozprávajú takým jazykom. (R_27).*

V menšom počte sem patria aj Slováci, ktorí sú súčasťou väčšej komunity, pričom zväčša vždy ide o slovensko-českú komunitu. Takáto komunita funguje medzi študentmi v Granade a ďalšia je medzi Slovákami a Čechmi vo Valencii. V ostatných mestách sme nezaznamenali žiadne väčšie komunity: *Tým, že sme boli taká menšia komunita Slovákov tam, lebo sme viacerí dostávali to štipendium priamo do toho mesta, tak to bolo na spoločných obedoch, kde sme mali vlastný taký jeden veľký stôl slovenský, kde sme sa väčšinou stretávali, no a potom rôzne tie kavičky s nimi. (R_18, Granada); Áno, je tu taká celkom dobrá skupina Slovákov. Robia sa mesačné pravidelné stretávky, začali sa niekedy v júni teraz. Teraz v sobotu sme vlastne mali jednu, na Halloween sa chystajú urobiť ďalšiu. Poznáme sa, stretávame sa často. Ja na tie stretávky tiež stále nemôžem chodiť. A hlavne*

sú to ľudia bez detí, čiže ten život je trochu iný. Čiže väčšinou sú to stretávky niekde v bare pri pive. Hovorím, že ten Halloween sa teraz snažia pripraviť aj pre deti. A to by bolo fajn. (R_49, Valencia).

Niektorí Slováci síce poznajú vo svojom okolí ďalších, ale stretávajú sa s nimi len sporadicky. Buď neprejavujú veľký záujem o kontakt s rodákmi, alebo Slováci, ktorých poznali, sa presťahovali alebo vrátili späť na Slovensko: *Nie som z tých ľudí, ktorá by som vyhľadávala, že už keď to je Slovák, tak automaticky je to môj kamoš. Čiže to funguje za normálnych okolností, že vlastne, keď si s tým človekom rozumím, tak potom s ním chodím na pivo alebo na obed alebo sa stretneme večer. Ale ak nie, tak [...] očividne nejdem za tým, nevyhľadávam proste skupiny iba čisto Slovákov, skôr sa snažím integrovať tuto.* (R_07).

2.2.4. Existencia slovenských komunít, organizácií a spolkov v okolí Slovákov žijúcich v Španielsku

Z tejto oblasti nás zaujímalo, aké majú Slováci možnosti na združovanie sa v rámci komunít, organizácií a spolkov vo svojom okolí. Otázky z tohto okruhu sme nepoložili respondentom vo veku 5 – 7 rokov, keďže sme predpokladali, že nebudú vedieť odpovedať. Celkovo na otázky odpovedalo 74 respondentov. Z nich až 59,5 % odpovedalo, že vo svojom okolí poznajú nejakú slovenskú komunitu, organizáciu alebo spolok, kde sa Slováci združujú. Medzi mestá, v ktorých pôsobia slovenské spolky a organizácie, patria Barcelona, Madrid a Malaga. V ďalších mestách ako Valencia, Palma de Mallorca a Granada zase fungujú slovenské komunity.

V Barcelone je to už spomínaná *Associació Casa Eslovaca – Koliba* a česko-slovenský *Pivobar*, kde sa tiež zvyknú Slováci stretávať: *Viem o nich, viem o jednom bare. Je to česko-slovenský bar, viem o jednej web stránke, ale nijako aktívne nevyhľadávam.* (R_08); *Ako v Barcelone je taká komunita aj bary sú slovenské, česko-slovenské teda. Ako tu poznám veľa Slovákov.* (R_68).

V Madride rôzne podujatia usporadúva *Veľvyslanectvo Slovenskej republiky v Madride* a *Česko-slovenský spolok*: *Vieš čo, myslím že existuje. Je to združenie. Nevieť či to je presne Slovákov alebo či sú to Česi a Slováci spolu, ale viem, že niečo také organizujú. Jeden môj bývalý kolega, čo bol v práci, má malé deti, teda respektíve on je Čechoslovák, žije na hraniciach a viem, že napríklad nám spomínal, že na Mikuláša, že tam robili na veľvyslanectve. Ale neviem, kde to bolo alebo v nejakej tej organizácii, také nejaké stretnutie, teda všetkých tých Slovákov a Čechov. Bol Mikuláš pre deti pripravený, takže určite niečo také tu je.* (R_09); *No viem, že tu žijú nejakí Slováci, ale si myslím, že na nejakej veľkej báze sa tu nestretávajú, neviem. My sme členmi Česko-slovenského klubu a je to v podstate český klub, v ktorom sú asi piati alebo desiaty alebo neviem koľko slovenských rodín, ale reálne na tie akcie chodí vždycky jedna alebo dve slovenské rodiny a zvyšok sú všetko Česi.* (R_84).

V Malage pôsobí organizácia *Slovania – Asociácia Slovákov a Čechov*, ktorá jedenkrát do roka organizuje podujatie k sviatku sv. Mikuláša: *Poznám iba jednu stránku, čo je vlastne na facebooku, čo sa volá Slovania v Malage a oni vlastne organizujú raz za rok takú akciu, čo sa volá mikulášska párty a tam sa vlastne vždy stretávajú Slováci, ale to je vlastne všetko.* (R_73).

Ako sme už uviedli, v Granade funguje študentská komunita, kde sa združujú študenti, ktorí tam zvyčajne štyri roky študujú na univerzite, a často tam ostávajú aj potom: *Tá slovenská komunita v Granade, tak minimálne päťdesiat Slovákov. Čo akože myslím iba univerzitných študentov, o ktorých sme vedeli z tej facebookovej stránky Česi, Slováci v Granade. Tak to má veľa členov, aj keď polovica tých členov nie je v Granade. Keď si zoberieš, že každý rok tam prídu minimálne dvaja ľudia z každého bilingválneho gymnázia zo Slovenska, čo je ich sedem. V podstate tie štipendiá sú pre štrnástich ľudí, cirka plus aj tí, ktorí nedostanú štipendium, plus nejaký ten erasmus. To je cca päťdesiat-šesťdesiat ľudí celoročne, čo sa tam udržuje v akademickom roku v Granade. A nepočítam tých, ktorí tam žijú.* (R_28).

Aj vo Valencii funguje komunita. Pravidelne sa usporadúvajú väčšie slovensko-české stretnutia, ale Slováci sa tam v menších skupinkách navštevujú aj v súkromí: *No ako tie vyslovene také tie veľké schôdzky, tie sa snažia organizovať raz za mesiac. To už ozaj len občas ideme, lebo mne to príde zbytočné. Ale máme taký menší okruh tých Slovákov, čo si tak viac rozumieme a s nimi sa prakticky skoro každý víkend stretávame. Niektori nás pozveme alebo my ich pozveme k nám, alebo stretneme sa niekde, prakticky vždycky niečo.* (R_39).

Malorka je rovnako miestom stretnutí Slovákov v menších skupinkách: *Ale viem, že ich tu je dosť veľa. Viem to hlavne kvôli tým súdom. A aj Slovákov, ktorých poznám ja, tak mi stále rozprávajú, že majú slovenské večere. Viem, že ich tu je dosť.* (R_65).

Zo zvyšných účastníkov rozhovoru 28 respondentov uviedlo, že v ich okolí nepôsobí žiadna organizácia ani spolok, ktoré by združovali Slovákov, a podobne sa v ich okolí nevyskytujú ani žiadne slovenské komunity. Títo respondenti pochádzali zo Seville, Girony, z miest a oblastí Tossa del Mar, Alicante, Dénia, Elche, Altea, Gandia, Puerto Sagunto, Tenerife, Lanzarotte a Tarragona (V: *Poznáš nejaké miesta, kde sa združujú Slováci v tvojom okolí?*): *Tu na Tenerife nie.* (R_33, Tenerife); *V mojom okolí nie, najbližšie, čo poznám, že sa stretávajú vo Valencii. Vo Valencii sa stretávajú. Chceli sa, chceli nejaké stretávky robiť aj v Benidorme, ale nejak to nevyšlo. Nevieť o ničom.* (R_77, Altea).

Niektorí respondenti z Barcelony, Madridu, Valencie a Malorky nepoznali fungujúce organizácie ani komunity v danej oblasti: *To ti ozaj neviem povedať. Nevieť vo Valencii o žiadnom bare, že by sa stretávali Slováci. Ako nehľadala som to, možno že nejaký je, ale neviem o tom.* (R_16); *Nie. Viem, že sú rôzne skupiny na facebooku,*

ale že by sme nejak stretávali, tak to nie. Aspoň v Madride nie, neviem ako je to v ostatných mestách. (R_41); Na Malorke podľa mňa také niečo ešte nie je. A ak sa stretávajú ľudia, tak v nejakých menších skupinách. (R_53).

Dvaja respondenti nevedeli na danú otázku odpovedať.

2.2.5. Vplyv španielčiny na slovenčinu slovenských emigrantov

Zaujímalo nás, či samotní respondenti vnímajú vplyv španielskeho jazyka na ich vyjadrovanie sa v slovenčine, príp. ako sa u nich prejavuje. Otázku sme položili 60 účastníkom rozhovoru. Pri realizácii samotného štruktúrovaného rozhovoru sme nedopatrením túto otázku vynechali pri 18 respondentoch, čiže nemáme odpoveď od všetkých respondentov, ale iba od 76,9 % respondentov.

Zo 60 opýtaných všetci priznali, že vo vyjadrovaní v slovenčine majú isté problémy. Ako najčastejší problém uviedli, že vo svojich prehovoroch občas použijú španielske výrazy. Ako jediný vplyv španielčiny na ich hovorové prejavy v slovenčine to uviedlo 13 respondentov: *Často, keď sa vyjadrujem po slovensky, tak tam do toho vsúvam nejaké španielske alebo aj anglické výrazy, čo sa mi stalo minule, keď som bola s mamou doma a namiesto konkurencie som povedala kompetencia. (R_01); Napríklad či ideme salirovať alebo tak, stále tam hodiš to španielske slovíčko a ukončíš to. A vybavila si už beku? Alebo ideme do komedores? A tak, to je také typické. A potom prídeš na Slovensko a tam sa na teba len pozerajú. (R_20); Používam pošpanielčené výrazy v slovenčine. Možno si si to aj všimla, keď rozprávam, že jednoducho ma napadne možno to španielske slovo skôr ako to slovenské. (R_36).*

Ďalší respondenti okrem vkladania španielskych výrazov priznali, že občas zabúdajú slovenské výrazy, a preto im dlhšie trvá formulácia vety: *Áno, napríklad je kopeč takých slov, ktoré v rýchlosti neviem preložiť do slovenčiny, aby to malo rovnaký význam, ako napríklad, čo som ti povedala to slovo pasota, že neviem povedať... flegmoš, vidíš, teraz ma to napadlo. Že sú takí flegmoši. A potom také bežné slová, keď som napríklad babke hovorila, ako robím lazane, tak som jej išla povedať, že strúham mrkvu. Napríklad som si nevedela spomenúť na mrkvu. Stále mi išlo to slovo zahanoria, zahanoria a jednoducho, babi, vieš no, vieš no to, proste to v zemi. A vôbec mi neprišlo to, že mrkva. Až kým chudera ona neuhádla, že niečo oranžové, čo rastie v zemi. Nevie, napríklad také rôzne slovíčka, ktoré teda aj keď sa rozprávam s kolegynou, ktorá je tiež Slovenka, tak väčšinou tiež tie slovíčka, ktoré nevieme, tak ich povieme po španielsky a už si ich aj tak poslovenštujeme, ako napríklad subirovať, čo máme jedáleň nad kanceláriou, tak že vlastne treba subir a comer. Alebo respektíve estar a gusto, to je tiež také, že veľakrát to poviem viacej v španielčine ako slovenčine. Respektíve, že nespomeniem si na ten názov, lebo kolegynä väčšinou to hovorí po španielsky. (R_09).*

Iná skupina (6 respondentov) pri vyjadrovaní v slovenčine vníma, že okrem španielskych výrazov má problém aj s tým, že v slovenčine nepozná odborné termíny zo svojho pracovného alebo študijného prostredia, ktoré zvykne používať v španielčine, príp. má pocit, že doslovne prekladá španielske konštrukcie: *Áno. Aj by som povedala, že celkovo stavba vety je dosť divná v mojom prípade už. Aj v španielčine. Myslím si, že je to také, že aj tá slovenčina je ovplyvnená španielčinou a aj tá španielčina naopak. Určite. Tak v podstate sa vyjadrujem tak funkčne, aby som povedala, čo chcem povedať, ale nie je to správne. Lebo niektoré výrazy v podstate nie sú v slovenčine a mne to v podstate príde, že je to tak jednoduchšie povedať po španielsky. Hlavne keď hovorím s nejakým Slovákom, ktorý vie po španielsky, tak to rovno poviem po španielsky. (R_24); Tým, že neviem vysvetliť nejakú odbornú tému po slovensky. A keď sa ma naši spýtajú, že čo si robil v robote, no tak neviem to povedať tak rýchlo po slovensky. Vždy sa musím zamýšľať strašne veľa a potom ten termín tiež nie je ten správny. Alebo napríklad ideme vonku s priateľkou a rozprávame sa takou tou zmiešaninou češtiny, slovenčiny, španielčiny, lebo niekedy je človeku ľahšie povedať to španielske slovo ako to slovenské. (R_74).*

Desať respondentov uviedlo, že má problém s tým, že slovenčinu zabúda, príp. si nevie spomenúť na niektoré slovenské výrazy: *Vieš čo je kávovar, taký čo sa tam tá voda prekvapkáva. Tak mi povedz, ako sa volá to viečko, ktorým sa to zakrýva? Či sa to volá pokrievka, či sa to volá viečko? Minule totiž som to s mojím synom riešila, sa s tým hral a som mu povedala, že vlastne to ani neviem pomenovať. Tak som povedala, že sa musíme opýtať babky, že ako sa to vlastne povie. (R_50); Častokrát zabúdam nejaké výrazy, slová, ktoré nepoužívam, a prišla som na to dupľom vtedy, lebo keď sa tak rozprávam s rodinou, tak to nie je také konkrétne, tam je stále taká akoby rovnaká slovná zásoba. Ale keď som raz išla robiť preklad pre kamaráta, ktorý ako dirigoval orchester, tak som si uvedomila, že je kopec slov, čo už mu neviem povedať v slovenčine a je kopec slov naopak. Samozrejme tým, že ja neovládam perfektne španielčinu, že to nie je môj rodný jazyk. Ale nevedela som nájsť rýchlo slovenský výraz na to. (R_86).*

Okrem tohto vplyvu ešte 8 respondentov uviedlo, že si popri ňom všima aj použitie španielskej konštrukcie, neznalosť odborných termínov v slovenčine, príp. problémy s gramatikou: *Neviem si spomenúť niekedy ani na slovenské slová, neviem si to preložiť, zakotávam sa veľmi po slovensky. V podstate vieš, keď celý deň rozmýšľam po španielsky alebo po anglicky, tak slovenčina zaostáva a potom je to niekedy ťažko. (R_19); Skôr také to zaseknutie sa. Prvé čo mi príde na um alebo na jazyk je to španielske slovíčko. Vlastne potom prekladám, hľadám vhodné slovenské slovíčko. A veľakrát sa mi stalo pri rozhovore s rodičmi alebo so sestrou, väčšinou so sestrou, lebo sestra ma potom na to upozorní je prekladanie, použitie frázy, ktorá je španielska. Napríklad **coge este camino**, chod' tou cestou, ale preložím to vlastne*

do slovenčiny zober túto cestu, v takom zmysle. Alebo väčšinou takto, že rozmýšľam už asi viacej po španielsky a potom v tej slovenčine buď hapkám alebo to frážové slovo, tú celú frázu zo španielčiny do slovenčiny, ale doslovne. (R_80).

Siedmi respondenti majú problém s doslovným prekladom španielskych konštrukcií a z toho jeden má problémy aj so slovenskou gramatikou: *Lebo už tá slovenčina, ja si síce píšem s kamarátkami cez Messenger a na WhatsAppe, ale keď sa chcem rýchlo vyjadrovať, tak ja sa chcem takto rýchlo vyjadrovať, tak niekedy sa sama pozastavím, že nie dobre som to napísala.* (R_15).

Štyria Slováci majú problém s pomenovaním odborných termínov v slovenčine, dvaja okrem tohto ešte aj s gramatikou a jeden respondent ako problém vo svojom vyjadrovaní vníma gramatiku: *Nie je to také v bežnej hovorovej reči. Možno zvyknem byť zaskočená, keď sa niekedy musím rozprávať o pracovných veciach po slovensky. Lebo tá slovná zásoba, ani som ju nikdy nepoužívala v slovenčine a tým pádom je mi to cudzie, nemám to ani nacvičené. Hlavne teda o práci. Asi nejaká odbornejšia téma, ale asi nie, asi to bude len práca.* (R_58); *Niekedy ma nenapadnú nejaké slovička alebo tie odborné termíny, ktoré som sa tu naučila, tak mám s tým problém preložiť to do slovenčiny.* (R_73).

3. ZHRNUTIE A ZÁVER

Z výskumu vyplýva, že len 15,4 % respondentov v domácnosti používa výlučne slovenčinu a ďalších 23,1 % ju používa spolu s iným jazykom (španielskym, valencijským, českým). Zvyšných 61,5 % vo svojej domácnosti slovenčinu nepoužíva vôbec. Zo Slovákov, ktorí slovenčinu používajú v domácnosti (38,5 %), ju 23,3 % používa aj pri komunikácii s rodinou alebo kamarátmi zo Slovenska prostredníctvom telefónu alebo internetu a 40 % ju popri tomto spôsobe uplatňuje aj pri komunikácii so Slovákami žijúcimi v ich okolí. Na komunikáciu výlučne cez telefón a internet so známymi zo Slovenska používa slovenčinu 25,5 % Slovákov a rovnaké percento respondentov ju popri komunikácii cez internet a telefón uplatňuje aj pri rozhovoroch so Slovákami v okolí. Zvyšných 9 % komunikuje po slovensky pri kontakte s ďalšími Slovákami zo Španielska.

Čo sa týka udržiavania kontaktu s rodným jazykom prostredníctvom komunikácie a vzťahov s ďalšími Slovákami, takmer polovica respondentov (48,7 %) sa stretáva a udržiava kontakt so svojimi krajanmi v Španielsku, pričom väčšinou ide o malý okruh známych. Naopak, 42,3 % vôbec neudržiava kontakt so Slovákami v okolí a 9 % sa len príležitostne s niekým stretne.

Z možností, ktoré majú Slováci vo svojom okolí na udržiavanie kontaktu so slovenčinou prostredníctvom spolkov a organizácií, ktoré tam pôsobia, a menších komunit Slovákov, sa ukázalo, že 59,5 % takéto možnosti má. Nie všetci ich však aj využívajú. Ďalších 37,8 % takéto možnosti nepozná alebo ich ani nemá, keďže v ich

okolí nepôsobí žiadna krajanská organizácia a ani sa nevyskytuje početnejšia komunita Slovákov.

Neustály kontakt slovenčiny a španielčiny, ktorý majú Slováci žijúci na území Španielska, sa prejavuje aj na ich rečovom prejave prostredníctvom kontaktných javov. Podľa ich vlastného vnímania ide predovšetkým o javy jazykovej interferencie, konkrétne o lexikálne prevzatia, ďalej tiež syntaktické kalky, neznalosť odborných termínov v slovenčine a rôzne gramatické odchýlky.

Pri obsahovej analýze štruktúrovaného rozhovoru sme mohli vidieť, že len niečo viac ako tretina respondentov (38,5 %) používa v domácnosti slovenčinu. Pričom väčšinou ide o zmiešané domácnosti, kde sa slovenčina používa len pri rozhovoroch s deťmi. Takmer polovica udržiava kontakt s ďalšími krajanmi v okolí, predovšetkým ide o úzky okruh kamarátov a známych. Hoci vo viacerých mestách fungujú slovenské organizácie a spolky, Slováci o ne nejavia veľký záujem. Väčšinou prevahuje tendencia začleniť sa do španielskeho prostredia.

Nízky počet slovenských emigrantov v Španielsku sa prejavil na nízkej miere združovania sa Slovákov v danej krajine. Keďže slovenská diaspóra v danej krajine nemá dlhú tradíciu a je pomerne nestála, zatiaľ sa nevytvorili vhodné podmienky pre rozvoj fungujúcich komunít. Naši rodáci nevyhľadávajú spolky a organizácie pôsobiace v jednotlivých oblastiach. Ich aktivity sú skôr sporadické a navštevuje ich len málo krajanov. Malú návštevnosť možno pripísať slabej informovanosti medzi Slovákami v daných oblastiach a v značnej miere aj ich nezaujmu. Slováci uprednostňujú skôr začlenenie sa do nového prostredia než vyhľadávanie krajanov a podujatí spätých s ich rodnou krajinou. Používanie materinského jazyka je vo väčšine prípadov obmedzené na udržiavanie kontaktu s rodinou a známymi zo Slovenska. Práve obmedzené používanie rodného jazyka sa odráža na výraznom vplyve španielčiny na ich rečové prejavy. Samotní respondenti ho v značnej miere vnímajú a je možné pozorovať ho v lexikálnej a gramatickej rovine, ako aj v ich výpovediach.

Literatúra

- BUČKO, Juraj: La integración de inmigrantes eslovacos en la vida social de Mallorca. [Diplomová práca]. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2012. 68 s.
- GRÁCOVÁ, Genovéva: Národno-politický profil dr. Jozefa Cieka. In: Dr. Jozef Cieker. Seminár pri príležitosti nedežítých 90. narodenín Jozefa Cieka v Tvrdošíne 20. júna 1997. Zost. J. Chovan-Rehák. Martin: Matica slovenská 2000, s. 11 – 18.
- CHAJMA, František: Slovenský post v Madride. In: Slovenský povojnový exil. Zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945. Zost. J. Chovan-Rehák – G. Grácová – P. Maruniak. Martin: Matica slovenská 1998, s. 143 – 147.
- KOLMAJER, Jozef Michal: Vznik a poslanie Združenia slovenských katolíckych študentov v zahraničí. In: Slovenský povojnový exil. Zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku

1945. Zost. J. Chovan-Rehák – G. Grácová – P. Maruniak. Martin: Matica slovenská 1998, s. 279 – 294.

MORENO FERNANDEZ, Francisco: Principios de sociolingüística y sociología del lenguaje. Barcelona: Aries 2015. 407 s.

Internetové zdroje

- [1] Španielsky štatistický úrad (INE). Dostupný na: http://www.ine.es/inebmenu/mnu_cifraspob.htm [cit. 12. 1. 2015].
- [2] Slovakia – Asociácia Slovákov a Čechov. Vyhodnotenie dotazníka s finančnou podporou Úradu Slovákov žijúcich v zahraničí 2013. Estepona, agosto-septiembre 2013. Dostupný na: <http://www.slovakia.es/docs/vysledky.pdf> [cit. 10. 1. 2015].
- [3] Slováci v Španielsku. Dostupný na: <http://www.slovakia.es/index.php/sk/slovaci-v-spanielsku/slovaci-v-spanielsku> [cit. 13. 1. 2015].
- [4] Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky. Založenie slovenského spolku Koliba v Katalánsku. Dostupný na: <http://www.mzv.sk> [cit. 13. 1. 2015].

PLURÁLOVÉ PODOBY S CUDZOU GRAMATICKOU KONCOVKOU -S V SLOVENČINE¹

Patrik Petráš

*Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra, e-mail: ppetras@ukf.sk*

PETRÁŠ, Patrik: Plural Forms with the Loan -s Ending in Slovak. Slovak Language, 2017, Vol. 82, No 3, pp. 282–295.

Abstract: The aim of the article is to discuss the indeclinable English loan words that are used in contemporary Slovak in the singular and in their plural form, i.e. with the original -s ending. In the article three such nouns (*show – shows, star – stars, and headline – headlines*) are analyzed. The author examines in what contexts and registers they frequently appear in. As it is, these words are often to be found in the media and the mass media (advertising, etc.) and in showbusiness. They have already permeated from these registers into the colloquial language, as seen for example on internet discussion boards. Even though there are not so many words like these in Slovak, their frequency of use is rather high. The possibility of distinguish between the plural form and the singular form may help in cases where the grammatical number is vague, perhaps due to the lack of context.

Key words: media communication, English loan words, indeclinableness, plural forms, the -s ending

0. ÚVOD

V súčasnej komunikácii (predovšetkým ide o oblasť masmediálnej komunikácie či ešte presnejšie jej špecifickej oblasti – marketingovej komunikácie) môže byť popri častejšom využívaní cudzích slov v slovenčine (najmä anglo-amerického proveniencie) registrovať aj využívanie cudzej formy plurálu s gramatickou koncovkou -s. S takouto plurálovou formou sa môžeme stretnúť pri nesklonných anglicizmoch, ktorých nesklonnosť sa čiastočne kompenzuje tým, že popri ich singulárnom tvare sa využíva aj plurálový tvar z východiskového jazyka, napr. *show – shows*. V príspevku pars pro toto analyzujeme na príklade troch anglicizmov (*show – shows, star – stars, headline – headlines*) výskyt takýchto anglických plurálových foriem v súčasných komunikátoch. Považujeme za potrebné upozorniť, že k problematike nepristupujeme preskriptivisticke, zameriavame sa na súčasný stav v používaní týchto pomenovaní. Diskusiu, do akej miery je využívanie cudzích slov (najmä anglicizmov) v slovenčine „únosné“, nájdeme vo viacerých článkoch. V tomto príspevku skúmame, v akých kontextoch a akých funkčných

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-14-0336 a Univerzitnou grantovou agentúrou Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (registračné číslo projektu III/18/2017). / This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract No. APVV-14-0336 and by the University Grant Agency of Constantine the Philosopher University in Nitra (registration number of project III/18/2017).

sférach komunikácie sa v súčasnej slovenčine tieto anglické plurálové formy používajú. Tento plurál, netypický pre slovenčinu, je totiž príznačný pre istú významovo a komunikačne vymedzenú skupinu slov. Osobitné miesto majú tieto slová najmä v marketingovej komunikácii, v reklamách a mediálnej zábave, tvoriacej súčasť oblasti, pre ktorú sa v novšej terminológii ustálil názov *zábavný priemysel* (angl. *entertainment industry*)¹. Štúdia si nerobí nárok skúmanú problematiku vyčerpávajúco analyzovať a interpretovať (napr. prostredníctvom systémového štatistického výskumu), ale predstavuje skôr sondu do skúmanej problematiky, ktorú by bolo potrebné hlbšie rozvinúť.

1. NESKLONNOSŤ ANGLICIZMOV

Problematika anglicizmov v slovenčine nie je nová, obyčajne sa hodnotí ako jeden z prejavov globalizácie v jazyku. Slovenčina je však morfológicky prevažne flektívnym typom jazyka, teda je pre ňu príznačné vyjadrovanie gramatických významov pomocou tvarov slov. Charakteristická je tu gramatická homonymia, teda jednou gramatickou koncovkou (morfémou) sa vyjadruje viac rôznorodých gramatických významov, v prípade substantív sa tou istou koncovkou okrem pádu vyjadrujú aj gramatické významy menného rodu a čísla, napr. (v) *televízii* – pádová koncovka *-i* signalizuje v tomto prípade okrem lokálu singuláru aj ženský rod. Okrem gramatickej homonymie však možno hovoriť aj o gramatickej polysémii, čiže jedna gramatická koncovka môže vyjadrovať aj viac rovnorodých gramatických významov, napr. plurálový tvar *televízie* vyjadruje okrem nominatívu aj akuzatív. Napokon gramatická synonymia značí, že sa jeden gramatický význam vyjadruje aj viacerými gramatickými morfémi, napr. v singulári môže byť genitív feminín vyjadrený týmito morfémi: (od) *kamery*, (z) *televízie*, (podľa) *odbornosti*.²

Pre mnohé anglicizmy používané predovšetkým v mediálnom prostredí je typické, že pre svoju formu zostávajú nesklonné, napr. *show/šou* a jej odvodeniny: *talkshow/talk show/talk-show* [tók šou] i *tolkšou*, *reality show* atď.; *star* [stár], *headline* [hedlajn], *PR* [pí ár], *cash* [keš], *know-how* [nouhau] a pod. Niekedy majú tieto termíny svoju graficky adaptovanú podobu, ako napr. uvedená *show* v podobe *šou*, v marketingovo zacielennej komunikácii sa však obyčajne uprednostňuje pôvodná anglická podoba týchto lexikálnych jednotiek.

Podľa MSJ (1966, s. 123) sa neskloňujú najmä „také slová, pri ktorých pomer zakončenia a rodu nezodpovedá domácej skloňovacej sústave“. Tieto lexémy majú teda odlišné formálne zakončenie v porovnaní s domácimi slovami. Toto kritérium spĺňa aj istá skupina anglicizmov, napr. i uvedené slovo *show*, resp. *šou*. M. Sokolová (2007, s. 35) dopĺňa kritérium rodovo netypického zakončenia o monosylabic-

² K morfologickej typológii jazykov porov. napr. *Morfológia slovenského jazyka* (1966, s. 50n; ďalej MSJ); Oravec – Bajzíkova – Furdík (1984, s. 27n), Vaňko – Auxová (2015, 23n).

kosť (väčšiu tendenciu k nesklonnosti majú jednoslabičné slová, napr. *mu*³, *pu*⁴) a viacslovnosť pomenovania (napr. *credit card*).

Indeklinabiliá (nesklonné slová) teda svojou gramatickou formou nedokážu vyjadriť parciálne gramatické významy (ide predovšetkým o menné gramatické kategórie rodu, čísla a pádu). Pri „dešifrovaní“ týchto gramatických kategórií je potom nápomocný najmä kontext (kategóriu menného rodu, čísla a pádu možno identifikovať aj pomocou tvaru určujúceho adjektíviália v spojeniach ako napr. *vynikajúca šou*, *(o) vynikajúcej šou*, *vynikajúce šou* a pod.), resp. poznanie významu cudzích pomenovaní percipientom (v súhre so znalosťou ich rodovej príslušnosti).

2. MOŽNOSTI ODSTRÁŇOVANIA NESKLONNOSTI

Niektoré komunikačné situácie si však môžu vyžadovať vyjadrenie gramatických významov rodu, čísla a pádu (prípadne aspoň niektorej gramatickej kategórie) aj prostredníctvom formy slova. Identifikácia formálne nevyjadrených parciálnych významov totiž zvyšuje percepčnú námahu percipienta a v určitých prípadoch môže spomaľovať proces komunikácie. Preto sa v jazyku využívajú rôzne prostriedky, ktoré môžu (aspoň čiastočne) odstrániť nesklonnosť problémových pomenovaní.

Podobný problém predstavujú aj skratky, najmä iniciálové, ktoré vo svojej základnej podobe tiež nedokážu formálnymi prostriedkami vyjadriť gramatické významy. Podľa M. Gavurovej (2013, s. 142) „zvýšenú percepčnú námahu spôsobuje variantnosť abreviačného motivantu v jednotlivých gramatických tvaroch v deklinačnej paradigme. Komunikanti prisudzujú skratke funkciu premennej, ktorú v konkrétnej komunikačnej situácii naplňajú variantmi motivantu podľa gramatickej kategórie pádu a čísla“. V danom kontexte skratka teda nadobúda jedinečný obsah a odkazuje na jeden z gramatických tvarov abreviačného motivantu, napr. *od MMF* (*od Medzinárodného menového fondu*), *o MMF* (*o Medzinárodnom menovom fonde*).

Spôsob, ako formálne vyjadriť gramatické významy najmä pri nesklonných iniciálových skratkách, je použitie tzv. flektivizačného formantu (Furdík, 1993, s. 113), čím vznikajú podľa M. Gavurovej (2013, s. 144 – 145) štylisticky príznakové podoby skratiek, ako napr. *pinko* – *PIN* (*Personal Identification Number*) + *-ko*, podobne aj *SMSka/SMS-ka/smska/esemeska*. Autorka ďalej uvádza, že štylisticky príznakové podoby skratiek majú obyčajne tendenciu zaradiť sa rodovo k neutrám a femininám, čomu zodpovedajú aj najčastejšie používané flektivizačné formanty *-ko/-čka* (*PIN-ko*) a *-ka/-čka* (*SMS-ka*) (tamže, s. 145). Takéto podoby slov potom získavajú úplnú

³ *mu* – stará čín. plošná jednotka obsahu (Kraus a kol.: Slovník cudzích slov. Akademický, 2005; ďalej SCS).

⁴ *pu* – 1. stará čín. jednotka dĺžky (1,79 m); 2. numiz. staré čín. platidlo v podobe kovovej vidlice (SCS, 2005).

paradigmu, v rámci ktorej dokážu vyjadriť všetky gramatické významy⁵: *Myslíte, že takáto SMSka mohla odísť v minulom týždni z príslušnej centrály šéfom verejno-právnych médií?; Potom ti pošlem smsku.; Senické osvetlenie zhasnú smskou.; Esemesky prešli vývojom.*^[2] M. Gavurová (tamže, s. 142) tiež upozorňuje na rozdiel slovenčiny oproti angličtine, pretože iniciálové typy skratiek v slovenčine nedokážu svojím tvarom vyjadriť ani plurál.

Napriek tomu sa môžeme v slovenčine stretnúť s prípadmi, keď je potrebné vyjadriť sémantický príznak „jednosť – mnohosť“ aj formálne; v takýchto situáciách sa pri anglicizmoch popri pôvodnej formálnej podobe slova preberá aj gramatický prvok slúžiaci na vyjadrenie plurálového významu – gramatická koncovka -s: *A ne-prepínať na reality shows.* Ide o situáciu, keď nesklonné slovo nadobúda ďalší tvar okrem svojho základného tvaru, i keď v týchto prípadoch je cudzej proveniencie (podrobnejšie o tomto jave porov. v 3. časti tohto príspevku).

Situácia nadobúdania aspoň niektorých gramatických tvarov je však známa aj pri iných cudzích slovách: MSJ (1966, s. 123) uvádza napr. hovorové podoby slova *skóre* v I sg. *skórom* či slovo *revue*, ktoré má tvary D a L sg. *revui*, G pl. *revuí*, D pl. *revuám*, L pl. *(o) revuách* a I pl. *revuami*. V osobitnom príspevku (Petráš, 2015, s. 10 – 21) sme sa venovali problematike čiastočného odstraňovania nesklonnosti najmä pri názvoch televízií ako *Doma* či *Dajto*: [...] *Nova s Markízou a Fanda s Dajtom* [...] ^[3]; *Markíza s Domou* *chcú hrať s divákmi novú hru?* ^[4]. V prípade analyzovaných názvov televízií je však situácia do určitej miery odlišná, pretože nesklonné názvy ako *Doma*, *Dajto* či *Joj* nie sú cudzej proveniencie (podrobnejšie porov. uvedený príspevok).

3. POUŽÍVANIE CUDZIEHO PLURÁLU V SLOVENČINE

Ako sme uviedli, aj pri prevzatých slovách, ktoré pre svoje zakončenie nedokážu formálne vyjadriť menné gramatické významy (rod, číslo a pád), si môže osobitá komunikačná situácia vyžiadať potrebu explicitného vyjadrenia týchto gramatických významov, predovšetkým gramatického významu čísla, pretože túto kategóriu možno charakterizovať ako odrazovú (Oravec – Bajžíková – Furdík, 1984, s. 19), čo znamená, že odráža vzťah k mimojazykovej skutočnosti; vzťah tejto gramatickej kategórie k realite možno označiť ako bezprostredný. Táto skutočnosť ešte viac posilňuje potrebu vyjadrenia tejto kategórie aj formálne, a to predovšetkým v prípadoch, keď je implicitné alebo explicitné vyjadrenie tohto významu obmedzené, napr. z dôvodu absentujúceho kontextu (najmä v prípadoch veľmi krátkych reklamných komunikátov) či chýbajúceho kongruentného tvaru adjektívália, ktoré by určovalo nadradené nesklonné substantívum (tejto problematike sa podrobnejšie venujeme

⁵ Príklady, ktoré uvádzame v celom článku, sme neupravovali. Uvádzame pôvodnú podobu zo *Slovenského národného korpusu* (ďalej SNK).

v ďalšom texte). Práve gramatický význam čísla dokáže byť pri analyzovaných cudzích pomenovaniach vyjadrený prítomnosťou koncovky -s (vyjadrenie plurálu), resp. jej neprítomnosťou (vyjadrenie singuláru).

I. *show/šou – shows/*šous*

V prvom príklade sa budeme venovať používaniu nesklonného substantíva *show/šou*. *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003; ďalej KSSJ) vysvetľuje význam substantíva *šou* ako „prehliadka, predstavenie (obyč. výpravné)“, pričom ho charakterizuje ako nesklonné femininum i neutrum. Zároveň sa tu uvádza poznámka, že pôvodne sa toto substantívum písalo v podobe *show*. *Pravidlá slovenského pravopisu* (2013; ďalej PSP) však pripúšťajú obe písané podoby, teda *šou* i *show*. Výslovnosť je v oboch príkladoch rovnaká a zachytáva ju slovenský ekvivalent tohto pomenovania, čiže *šou*. Ako ukážu nasledujúce príklady, toto cudzie substantívum sa skutočne používa v oboch podobách, teda v graficky neadaptovanej podobe *show* i v graficky adaptovanej podobe *šou*:

Tam vlastne prestáva veľkolepá show (sg.), vidno len tvrdú drinu, sneh, mushe-rov (psovodov), sane a psy.; Ako som už písal, keď som zbadal pódium v Inchebe, bál som sa, že show (sg.) nebude úplná.; V úlohe Smokeyho uvidíte legendu western music Dona Edwardsa. Ten vo filme i spieva, ale hoci sa objavil už v niekoľkých televíznych show (pl.), tento film je jeho debutom.; Minú aj na tieto reality show (pl.) ľudia toľko peňazí?

Každá šou (sg.) má svoje ťaháky a svoje neutrálne pasáže, lenže Ďurovčík si publikum naučil na dynamiku a nepredvídateľné zvraty.; Miera originality ich koncertnej šou (sg.) je totiž údajne porovnateľná s mierou originality ich albumov.; Televízne šou (pl.) občas berú na zreteľ aj politické osobitosti danej krajiny.; V posledných rokoch sa veľa zmenilo v oblasti zábavných šou (pl.).

Podľa frekvencie výskytu v korpuse prim-7.0-public-all^[2] možno usúdiť, že obe podoby (*show* i *šou*) sa používajú približne vo vyváženej miere: absolútna frekvencia⁶ tvaru *show* v uvedenej verzii korpusu je 20 662 (relatívna frekvencia: 16,52), absolútna frekvencia podoby *šou* je 22 815 (relatívna frekvencia: 18,25).

Môžeme si všimnúť, že slovo vo svojom nezmenenom tvare vyjadruje gramatický význam singuláru (sg.) aj plurálu (pl.). Konkrétny význam dokážeme identifikovať pomocou kategórie mennej zhody, v rámci ktorej určujúce adjektívium svo-

⁶ Absolútna frekvencia vyjadruje celkový počet výskytov jednotky alebo slova v danom korpuse. Relatívna frekvencia vyjadruje priemerný počet výskytov jednotky alebo slova v hypotetickom texte/korpuse s dĺžkou 1 milión slov.^[5] Uvedené počty výskytu podôb *show* i *šou* je potrebné chápať len orientačne, pretože vo výskytoch podoby *show* sú započítané i názvy relácií a podujatí, ktoré túto anglickú podobu slova obsahujú, napr. *Disco Street Dance Show*, *Show mix*, *Violin Show*, *Mini Talent Show*. Výskyt zachytáva použitie slova *show/šou* len v nesklonných podobách, teda nie sú tu zahrnuté stylisticky príznakové podoby *showka/šouka* (porov. ďalej) ani varianty s plurálovou koncovkou -s (*shows/*šous*).

jím tvarom vyjadruje gramatické kategórie nadradeného nesklonného substantíva (medzi nimi i číslo), napr. *veľkolepá show/koncertnej šou* – sg., *televíznych show/zábavných šou* – pl. Aj pomocou slovesnej zhody však dokážeme určiť, či je nesklonné substantívum použité v singulári alebo pluráli, pokiaľ má toto substantívum vo vete syntaktickú funkciu podmetu: *Na to, aby bola šou* (sg.) *o varení úspešná, nemusia celebrity pripravovať svoje obľúbené jedlá.* – *Televízne šou* (pl.) *občas berú na zreteľ aj politické osobitosti danej krajiny.* V prvom uvedenom príklade signalizuje menný rod, a tým zároveň aj kategóriu čísla gramatická kongruenčná morféma v tvare slovesa *bol-a*. V druhom príklade vyjadruje plurál gramatická relačná morféma v tvare slovesa *ber-ú*; v tomto prípade spolu s gramatickou relačnou morféma -ú vyjadruje plurál aj tvar adjektívália (*televízne šou*). Samotné adjektíválium *televízne* by však mohlo vyjadrovať aj singulár neutra (porov. *televízne vysielanie*), súčinnosť s gramatickou relačnou morféma slovesa *ber-ú* je tu teda podstatná.

V iných situáciách nám môže pomôcť rozlíšiť gramatický význam čísla kontext: *Pilotný diel šou* (sg.) *Farmár hľadá ženu zaujal štvrtinu divákov.* Konkrétny názov relácie (*Farmár hľadá ženu*) indikuje, že sa hovorí o jednej šou, teda toto substantívum je tu použité v singulári.

Na identifikovanie gramatického významu čísla nesklonného adjektíva niekedy nestačí len jedna (základná) výpoveď, v ktorej je toto substantívum použité. Potrebný je aj širší kontext (niekoľko výpovedí), ako to ukazuje nasledujúci príklad: *Oslavy 300 rokov založenia Petrohradu vyvrcholia počas víkendy. Mesto vďaka nim získalo nový, superluxusný kabát. Občania môžu zadarmo navštíviť múzeá, sledujú šou a predstavenia, vystúpenia spevákov, divadiel.* V uvedenom príklade nie je jasné, či substantívum *šou* vyjadruje singulár alebo plurál, na základe analógie s plurálovými tvarmi *predstavenia, vystúpenia spevákov a divadiel* by sme mohli predpokladať plurál, nie je to však spoľahlivá indícia. Na druhej strane, pokiaľ sa plurál nevyjadří explicitne, napr. pomocou tvaru adjektívália či slovesa (ak je substantívum *šou* vo vetnočlenskej funkcii podmetu), príp. pomocou kontextu, ktorý singulár jednoznačne vylučuje, máme tendenciu chápať nesklonné substantívum skôr vo význame bezpríznačného člena kategórie čísla, teda singuláru.

Ako sme uviedli, analyzované substantívum *show/šou* sa používa aj s prevzatou plurálovou koncovkou -s, vtedy explicitne vyjadruje gramatický význam plurálu: *Nebudem však mudrovať, lebo tieto šous sú ako všetky šous efemérne, pekne česky povedané „pomíjivé“* [„pomíjivé“; opravil P. P.]. *V niektorých západných médiách sa už objavil klesajúci trend sledovanosti, dokonca sú reality shows, ktoré napríklad v USA zrušili.*; *Telenovely už dávno nepozerám, teraz máme reality shows, prípadne iné shows.*; *Diváci sa ich presýtili, televízie sa preto snažia zaujať buď „upgradovanými“ verziami formátu, ako sú napríklad rôzne judge shows (talkshow štylizovaná do podoby súdneho procesu), alebo úplne inými typmi programov.*; *A ukázalo sa to zasa raz aj*

pri *reality shows* – novej móde slovenských televízií [televízií; opravil P. P.]; *To sú talkshows v bratislavskom kníhkupectve na Poštovej.; V ére televíznych talk shows vari každý chce, aby jeho myšlienky boli vypočuté a aby mal slovo pri rozhodovaní.*

Môžeme si všimnúť, že plurálové tvary sa formálne vyjadrovali aj v prípadoch, keď kategóriu čísla bolo možné odvodiť z kongruentného tvaru určujúceho slova (*tieto šous, všetky šous, iné shows, rôzne judge shows*), resp. z tvaru slovesa ([...] *sú reality shows*). V iných prípadoch je kategória čísla ťažšie dekodovateľná, dá sa odvodiť až zo širšieho kontextu, preto je tu explicitné vyjadrenie čísla pomocou koncovky -s nápomocné: *Telenovely už dávno nepozerám, teraz máme reality shows, prípadne iné shows.; A ukázalo sa to zasa raz aj pri reality shows [...]*. Pravda, vo výpovedi *Telenovely už dávno nepozerám, teraz máme reality shows [...]* je možné z kontextu odvodiť, že ide o plurál (keďže *telenovely* i *iné shows* sú v pluráli). Nazdávame sa však, že predsa z týchto indícií nie je gramatický význam čísla tak jednoznačne dekodovateľný ako v prípade použitia plurálovej koncovky -s, ktorá význam čísla signalizuje explicitne (podobne ako bezprostredne predchádzajúce adjektívium pred nesklonným substantívom).

Ako sme mohli pozorovať, substantívum *show/šou* sa vyskytuje i vo viacerých združených pomenovaniach, napr. *reality show, judge show* či *talk show*. Na správanie nesklonného substantíva, pokiaľ ide o jeho výskyt v anglickej plurálovej forme, to však nemá vplyv. Z uvedených spojení SCS (2005) vysvetľuje iba *talk show*, pričom uvádza niekoľko možných zápisov: *talkshow, talk show, talk-show* i adaptovanú podobu *tolkšou*. Význam tohto (tiež nesklonného) substantíva sa tu vysvetľuje ako „rozhlavý al. televízny program, ktorého súčasťou je rozhovor s populárnou osobnosťou“.

V súvislosti s používaním plurálovej koncovky -s pri tomto substantíve možno ešte uviesť tendenciu, že sa uplatňuje najmä vtedy, ak je substantívum v pôvodnej grafickej forme (*show*). Prípady, keď sa -s pridáva k zdomácnenej podobe *šou*, sú ojedinelé. V podstate uvedený príklad (s dvomi výskytmi podoby *šous*: [...] *tieto šous sú ako všetky šous efemérne [...]*) je jediný, ktorý sme v SNK zaznamenali, zatiaľ čo cudzia podoba *shows* sa v uvedenom korpuse nachádza v počte 238 dokladov (relatívna frekvencia: 0,19).

Hoci analyzované príklady pochádzajú z písanej formy komunikácie, plurálové tvary *shows* sa vyskytujú aj v hovorenej podobe, resp. v audiovizuálnych komunikačných kanáloch, najmä v reklamách, ako to dokazuje nasledujúci príklad z televíznej reklamy: *Sledujte vybrané slovenské seriály, reality shows, originálne magazíny, Televízne noviny a ešte oveľa viac zadarmo, prehľadne a kdekoľvek.*⁷

Môžeme sa však stretnúť aj s prípadmi, keď sa tvary *show* a *shows* používajú náhodne, nerozlišuje sa pri nich, či ide o singulárový alebo plurálový význam: *De*

⁷ Reklama odvysielaná televíziou Markíza dňa 1. 3. 2016. Prepísaný text reklamy bol vo vysielaní prečítaný, pričom grafická podoba *reality shows* bola v reklame uvedená aj v písanej podobe.

facto v príbehu [priebehu; opravil P. P.] roku 4 reality **show** na 3 televízie (spravodajská televízia nepredpokladám, že by nám pripravila **reality shows**, aj keď jeden nikdy nevie ;)) – nie je toho trochu moc? Citovaný príklad pochádza zo špecifického internetového žánra – blogu, ktorý podľa nášho názoru kolíše medzi oficiálnou a neoficiálnou komunikáciou, aj keď uvedený príklad inklinuje skôr k neoficiálnej komunikácii. Príčinou takéhoto zamieňania tvarov *show* a *shows* môže byť, že si autor jednoducho neuvedomuje funkciu prevzatej koncovky -s, nepozná štruktúru tvaru a berie obe podoby slova (*show* i *shows*) ako autonómne.

Pri slove *show/sou* sa však môžeme stretnúť aj s analogickým spôsobom odstraňovania nesklonnosti ako pri iniciálových skratkách, teda pomocou tzv. flektivizačného formantu -ka (Furdík, 1993, s. 113), čím vznikajú podoby *showka/souka* s úplnou paradigmou: *Flash si v tejto súťaži medzi showkami vybojoval druhé miesto.; Hru predstavil užívateľ [užívateľ; opravil P. P.] Tomáš vo svojej videoblogovej showke.; Niektorí mali vlastné showky na domovskom kanáli, ale to nás momentálne netrápi.; Viem, na ktoré nové šouky sa tešiť nechystám.; Dve nové šouky odprezentovali na kanáloch patriacich TV Joj.; Ak budem jednu novú šouku pravidelne sledovať kvôli hereckému obsadeniu, budú to Profesionáli.*

V uvedených prípadoch však nemusí byť použitie tvarov *showka/souka* zdôvodnené len snahou odstrániť nesklonnosť tohto pomenovania. Môžeme si všimnúť, že ide najmä o sféru neoficiálnej komunikácie. Podoby *showka/souka* a ich tvary tu hodnotíme ako slangizmy. Na štylistický status slov s flektivizačným formantom upozornil už J. Furdík (1967), podľa ktorého sa podoby s príponou pociťujú ako hovorové alebo slangové. Autor pripomína, že „tendencia riešiť rozpor medzi príslušnosťou istého slova do skloňovateľného slovného druhu a amorfnosťou jeho pôvodnej podoby je vlastná predovšetkým ústnej forme jazyka a tá dominuje v slangoch a v hovorovom štýle“ (Furdík, 1967, s. 344). Ako je známe, jazykové vyjadrovanie na internetových diskusných fórach sa takejto ústnej forme komunikácie veľmi približuje.

II. *star – stars*

Druhé nesklonné substantívum, ktoré sa používa najmä v sfére masmediálnej komunikácie, resp. v komunikátoch zameraných na šoubiznis, je pomenovanie *star*. SCS (2005) vysvetľuje význam tohto feminína ako „filmová, divadelná, televízna hviezda, známa osobnosť“, pričom jeho výskyt zaraďuje do sféry publicistiky.

Toto cudzie substantívum sa v slovenčine uplatňuje v singulárovej, ale aj v cudzej plurálvej forme. Najprv sa však zameriame na používanie substantíva *star* (a jeho odvodenín) v singulári: *Povedzme, že si star a prichádzaš na predpremiéru filmu, povedz ľuďom, aké to je byť hviezdou.; Všetky deti majú opäť šancu stať sa popstar.; Bola to popstar medzi politikmi.; Nevie, prečo by mala byť pop star iná*

alebo inak zmyšľajúca ako bežní ľudia.; Bol to vynikajúci nápad, filmovanie úspešne napredovalo, filmová **star** bola nadšená a my všetci tiež.; Bol prvou **superstar** v Bielom dome.; [...] budú mať možnosť poznávať A. Warhola nielen ako **super star**.

Z uvedených príkladov možno postrehnúť, že spôsob uvádzania pomenovaní s komponentom *star* (*superstar* či *popstar*) kolíše: *superstar* i *popstar* sa píše v bežnej písomnej komunikácii dovedna i osobitne, teda ako *superstar* i *super star*, *popstar* aj *pop star*. Podobu *superstar* ako autonómne pomenovanie navyše uvádza aj SCS (2005) a vysvetľuje ho ako „veľmi populárny umelec, superhviezda; osobnosť“.

Ako dokazujú nasledujúce príklady, pomenovanie *star* sa používa aj v plurálovom tvare *stars*: *V bohatom programe sa predstavili nielen hviezdy československého hudobného neba, ale aj zahraničné stars.*; *Tam je ten chodník, na ktorom sú odľtačky rúk alebo chodidiel hollywoodskych stars.*; *Cieľavedomé zoznamovanie spomínanej agentúry s aktuálnymi opernými stars je pre Bratislavu úspešnou ambíciou o zaradenie medzi ostatné európske kultúrne centrá.*; *Režiséri reklám, copywriteri alebo kreatívci sú v Japonsku popovými hviezdami a pre západné „stars“ je ťou byť obsadený do japonskej reklamy.*; *Vy pracujete so stars a vy mi hovoríte, aby som sa stal hercom, hercom, hercom [...]; To je napokon celkom pochopiteľné, možno každá krajina a každá doba má svoje stars.*

Analogicky sa v plurálových tvaroch (teda s koncovkou -s) používajú aj odvodeniny od substantíva *star*, ako napr. už uvedené pomenovania *superstar* či *popstar*: *Popri medzinárodných superstars si vydobyli svoje miesto aj mladí miestni dizajnéri [...].*; *V súčasnosti nám cez masovokomunikačné prostriedky predstavujú rozličné vzory, ktoré označujú ako miss, celebrity, hviezdy, ba dokonca superstars – superhviezdy.*; *Medzi množstvom speváčok a popstars Colbie vyniká nielen kvôli dokonalaj hre na gitaru či piano [nielen pre dokonalú hru na gitare či na piano; opravil P. P.], ale aj hlasom.*; *Máme tu popstars takých kvalít, ako sú v rámci populárnej hudby spomínaní zahraniční interpreti?*

Pokiaľ ide o konkurenciu pri používaní cudzích pomenovaní *star*, *popstar* a pod. v porovnaní s ich domácimi ekvivalentmi (*hviezda*, *popová hviezda*), možno tu uviesť dve oblasti, kde sa preferujú najmä cudzie substantíva. Prvú oblasť možno vymedziť podľa geografického kritéria: cudzie pomenovanie *star* a jeho deriváty sa používajú najmä vtedy, ak sa hovorí o zahraničných hviezdach (teda vo východiskovom jazyku, pričom najčastejšie ide o angličtinu, sa skutočne označujú ako *star*, resp. *stars*): *V bohatom programe sa predstavili nielen hviezdy československého hudobného neba, ale aj zahraničné stars.*; *Tam je ten chodník, na ktorom sú odľtačky rúk alebo chodidiel hollywoodskych stars.*; *Režiséri reklám, copywriteri alebo kreatívci sú v Japonsku popovými hviezdami a pre západné „stars“ je ťou byť obsadený do japonskej reklamy.* Samozrejme, ide o všeobecnú tendenciu, nie o absolútne platné pravidlo.

Druhú oblasť s uprednostňovanými anglickými ekvivalentmi môžeme charakterizovať najmä ako komunikačnú oblasť šoubiznisu. Väčšina uvedených príkladov reprezentuje najmä komunikáty z tejto oblasti.⁸

Tieto dve charakterovo rozdielne oblasti použitia dopĺňa ešte komunikačne špecifická funkcia, ktorou sa môže signalizovať irónia, napr. *Dovolenka je pre učiteľa rovnako nereálna ako možnosť či ochota niektorých súčasných „televíznych stars“ pracovať.*; *Asi by nebolo vhodné, keby sa v poézii prplali všetci tí, ktorí sú dnes vyhlasovaní za „celebrity“, mediálne „stars“ či dokonca ich verní fanúšikovia.* V tejto ironickej funkcii sa rovnako môže použiť ako singulárová, tak aj plurálová forma tohto cudzieho substantíva.

III. headline – headlines

V súčasnosti sa môžeme pomerne často v médiách stretnúť aj s termínom *headline* [hedlajn], resp. s jeho plurálovým ekvivalentom *headlines* [hedlajns]. Podľa SCS (2005) ide o cudzie maskulínium s významom „titulok, záhlavie, nadpis“. Pomenovanie *headline* sa používa napríklad v týchto kontextoch: *Hlavný headline promokampane Markízy na prvý krátkodobý reality projekt tohto roku vzbudzoval rešpekt a mal prečo.*; *Copytexty v inzerátoch sa vo väčšine prác dokonca zmenili na jeden headline s maximálne jednou vetou.*; *Ústredný headline kampane je „my sme hudba, my sme zábava“.*

I toto substantívum sa, podobne ako substantíva *show/šou* a *star*, používa aj v cudzej plurálovej forme s koncovkou -s, ako to dokazujú nasledujúce príklady: *Kliknite na jednu z top headlines, alebo na ikony-linky s názvom watch, real video, play video.*; *Tie budú mať priestor pre kratšie formáty, ak chcete headlines.*; *O hodnote „nových“ zistení agentúry TNS najlepšie vypovedajú „headlines“ dvoch správ, ktoré sa nimi zaoberajú.* V istom období mala dokonca televízia Markíza formát krátkych správ, ktorý nazvala *Televízne noviny Headlines*. Keďže sa však tento formát neujal, bol zrušený.

Toto cudzie pomenovanie sa však od predchádzajúcich dvoch lexém odlišuje tým, že zatiaľ čo forma substantív *show/šou* a *star* v štylisticky bezpríznačkovej podobe ich skloňovanie neumožňuje, substantívum *headline* sa používa aj v skloňovanej podobe, hoci sa v SCS (2005) charakterizuje ako nesklonné. Skloňovanie tohto substantíva v singulárovej i plurálovej forme dokladajú nasledujúce príklady: *Použitie rovnakého headlinu agentúru mrzí [...].*; *Reklama s headlinom „Looking for a hero“ bude bežať v 75 krajinách viac ako 18 mesiacov [...].*; *My sme sa rozhodli, že budeme tí, čo prinesú rýchle, stručné a jasné správy v headlinoch a ako prví zahrá-*

⁸ Pokiaľ ide o preferované oblasti použitia cudzieho pomenovania *star/stars* a jeho derivátov, na dokázanie týchto tvrdení by bol potrebný systematickejší štatistický výskum. Preto treba tieto tvrdenia chápať skôr ako hypotézy.

me pesničku.; Svoju firemnú kultúru prejavujúcu sa dovnútra i navonok demonštruje ateliér [ateliér; opravil P. P.] premyslenými a jedinečnými **headlinami** [...].

Nazdávame sa, že na silnej tendencii skloňovať tento termín sa podieľa najmä jeho pomerne vysoká frekvencia používania najmä v médiách. I uvedené príklady dokazujú silnú tendenciu slovenčiny ako flektívneho jazyka skloňovať aj cudzie pomenovania, pokiaľ to ich forma umožňuje. Je to zaujímavý jav, keď na druhej strane môžeme v súčasnosti zase pozorovať isté snahy o deflektivizáciu niektorých slov, ktoré sa prejavujú napríklad v nesklonných atribútoch (**biznis centrum**) či v neprechýľovaní niektorých ženských priezvisk.

Pokiaľ ide o skloňovanie substantíva *headline*, môžeme si všimnúť, že v nepriamych pádoch sa často tzv. nemé (nevyslovované) *-e* vynecháva, pozorujeme však aj využívanie podôb, keď sa *-e* ponecháva a gramatická prípona sa pripája k celému základu, napr. *Letecká spoločnosť British Airways (BA) dnes spúšťa reklamnú kampaň s **headlineom** „Terminal 5 is working“*. Možno tu vidieť analógiu so skloňovaním cudzích vlastných mien, ako napr. *Shakespeare – Shakespearea, White [vajt] – Whita/Whitea* a pod.⁹

Keďže sa substantívum *headline* skloňuje podľa tradičného mužského vzoru *dub*, anglickej plurálovej forme *headlines* konkuruje domáci tvar plurálu s relačnou morféomou *-y* v nominatíve a akuzatíve plurálu, t. j. *headliny*: *Na sociálnych sieťach treba prispôsobiť jazyk, netreba to však vždy tlačiť silou mocou* [silou-mocou; opravil P. P.] – *často zafungovali aj **headliny** z novín.; Zmenou tento rok prešli aj **headliny** na plagátoch a citylightoch.; Inšpiráciou pre hlavné **headliny** kampane bola podľa informácií na webe projektu štúdia Národnej banky Slovenska [...]*.

Porov. aj tabuľku 1:

Tabuľka 1 Počet výskytov plurálových tvarov substantíva *headline*, vytvorených pomocou domácich skloňovacích koncoviek

Pád	Tvar	Počet výskytov
N	<i>headliny</i>	26
G	<i>headlinov</i>	23
D	<i>headlinom</i>	0
A	<i>headliny</i>	16
L	(o/v) <i>headlinoch</i>	9
I	<i>headlinami</i>	3

Z plurálových tvarov so zachovaným tzv. nemým *-e* sme zaznamenali len po jednom doklade tvary *headlineov* (G pl.) a *headlineami* (I pl.). Registrujeme aj jeden plurálový tvar lokálu (pri) *headlinesoch* (*Jeho problém je však podobný, ako pri*

⁹ Problematika skloňovania cudzích mužských mien zakončených na nemé *-e* je zložitejšia. Keďže to však nie je cieľom našej štúdie, podrobnejšie sa jej nevenujeme. Túto problematiku v osobitnom článku analyzoval M. Ološtiak (2008, s. 79 – 88).

headlinesoch [...]), ktorý vznikol pripojením koncovky lokálu *-och* k cudziemu plurálovému tvaru *headlines*.

Na cudziu plurálovú formu *headlines* sme v SNK našli 195 dokladov. Musíme však uviesť, že tento údaj skresľuje názov spomínanej (dnes už zaniknutej) spravodajskej relácie *Televízne noviny Headlines*, ktorý sa v textoch SNK často opakoval. Po odpočítaní výskytov tohto slova v názve uvedenej relácie získame počet 16 použití tohto pomenovania. Dôležité je tiež pripomenúť, že 16 dokladov na podobu *headlines* reprezentuje vlastne výskyty vo všetkých pádoch. Ak by sme teda sčítali výskyty plurálových tvarov s domácimi koncovkami, získame 77 výskytov, s dvomi tvarmi so zachovaným nemým *-e* je to spolu 79 výskytov. Nazdávame sa, že ide o príliš nízky počet na to, aby sme z nich mohli vyvodit' zovšeobecňujúce tvrdenia, predsa by to však mohlo poukazovať na tendenciu uprednostniť pri slove *headline* v pluráli domáce skloňovacie koncovky.

4. ZÁVER

V článku sme sa pomocou troch príkladov, reprezentovaných často sa vyskytujúcimi slovami v mediálnej komunikácii, resp. v oblasti šoubiznisu, snažili demonštrovať, ako sa môže explicitne vyjadriť gramatický význam plurálu pri cudzích (najmä nesklonných) pomenovaniach, resp. anglicizmoch. Vyjadrenie plurálu aj formálnym prostriedkom môže byť nápomocné najmä vtedy, ak sa gramatický význam čísla nevyjadruje osobitne na určujúcom adjektíváliu (*Televízia JOJ so show na seba nestrhla pozornosť* [...] – *Fenómén reality shows na Slovensku kulminuje* [...]), resp. tento význam nie je jednoznačne identifikovateľný hneď z kontextu. Naša analýza však ukázala, že sa anglická forma plurálu s koncovkou *-s* používa častejšie a aj v iných situáciách než len vtedy, keď sa gramatický význam čísla nedá identifikovať z iných formálnych prostriedkov (menná zhoda, príp. aj slovesná zhoda, ak je cudzie nesklonné substantívum vo vetnočlenskej funkcii podmetu).

Možno tiež uviesť, že anglický plurál sa používa nielen pri substantívach, kde sa iná forma nedá aplikovať (*shows/šous, stars*), ale aj pri cudzích substantívach, ktoré začínajú nadobúdať domácu skloňovaciu paradigmu, čím vznikajú konkurenčné tvary s domácou i cudzou formou (okrem analyzovaných tvarov *headliny – headlines* porov. napr. aj analogické plurálové tvary *bandy* [bendi] – *bands*, vytvorené od substantíva *band*: *Špeciálnou podkategóriou sú revival bandy* [...] – *Svojím spôsobom dokonca ustanovili predlohu pre dnešné boy groups a girl bands*.), pričom analýza používania tvarov *headliny – headlines* by mohla poukazovať na tendenciu, že sa preferujú tvary s domácou koncovkou. Overenie tejto hypotézy by si však vyžadovalo rozsiahlejší štatistický výskum. Pre slovenčinu je príznačné všetky substantíva, ktorých forma to umožňuje, zaradiť do domácej skloňovacej sústavy, čo dokazuje snaha nielen pridať domáce gramatické koncovky cudzím substantívam, ale aj

pomocou slovotvorných postupov vytvoriť sklonné podoby pôvodne nesklonných substantív, hoci vzniknuté tvary môžu mať výrazný ráz hovorovosti. Takýmto príkladom je napr. substantívum *show/šou*, ktoré sa stáva sklonným pridaním flektívneho formantu *-ka*, napr. *Flash si v tejto súťaži medzi showkami vybojoval druhé miesto.; Viem, na ktoré nové šouky sa tešiť nechystám.; Ak budem jednu novú šouku pravidelne sledovať kvôli hereckému obsadeniu, budú to Profesionáli.*

V príspevku sme sa nezaoberali otázkou účelnosti využitia takýchto cudzích substantív. Môžeme sa stretnúť aj s početnou kritikou takéhoto (podľa niektorých názorov možno až „búrliového“) preberania rôznych cudzích slov, často azda s cieľom urobiť svoju reč „svetovejšou“. Ako je známe, preberanie slov z cudzích jazykov je bežným spôsobom obohacovania slovnej zásoby. I v súčasnej spoločenskej situácii, charakteristickej veľkou globalizáciou, však stále ostáva aktuálnou otázka zrozumiteľnosti rôznych preberaných cudzích slov (z analyzovaných slov tu môže byť problémové najmä pomenovanie *headline*), a to najmä u vekovo strednej a staršej generácie používateľov slovenčiny. Stretávame sa nielen s preberaním termínov, pre ktoré by slovenčina nemala pomenovanie, ale často sa cudzími slovami nahrádzajú aj domáce pomenovania (napr. *star* namiesto *hviezdy*, resp. *známej osobnosti*; *headline* namiesto *titulku*). Osobitnú problematiku preberania cudzích slov tvorí najmä oblasť informačno-komunikačných technológií a techniky vôbec. Druhý, sociolingvisticky orientovaný pohľad sa pozerá predovšetkým na to, či je dané cudzie pomenovanie použité funkčne. Uviedli sme, že analyzované pomenovania sa často používajú najmä vo sfére mediálnej komunikácie, niektoré sú príznačné priamo pre istú špecifickú a tematicky vymedzenú komunikačnú oblasť, konkrétne pre oblasť šoubiznisu (pomenovania *šou* a najmä *star*).

V súčasnej slovenčine sa popri cudzích (najmä nesklonných) pomenovaniach používajú aj ich cudzie plurálové formy (s gramatickou koncovkou *-s*), čím takéto slová dokážu svojou formou vyjadriť z gramatických kategórií aspoň význam plurálu.

Pokiaľ sa v komunikácii vyskytne potreba explicitne vyjadriť gramatický význam čísla pri použití nesklonných anglicizmov, za najvhodnejší prostriedok pre slovenčinu ako flektívny jazyk však stále pokladáme predovšetkým použitie významovo kompatibilného adjektívia, ktorého formou možno zároveň vyjadriť aj jednotlivé gramatické kategórie, vrátane kategórie čísla, napr. *veľkolepá šou/veľkolepé šou*, *známa star/známe star* a pod.

Literatúra

FURDÍK, Juraj: O slovotvorných príponách s gramatickou funkciou. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 6, s. 342 – 345.

- FURDÍK, Juraj: Slovo tvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.
- GAVUROVÁ, Miroslava: Skratka ako lexéma (Abreviačná motivácia v lexike). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 312 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 4., dopln. a upr. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- KRAUS, Jiří a kol.: Slovník cudzích slov. Akademický. 2., dopln. a upr. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o. 2005. 1054 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Ved. red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- OLOŠTIAK, Martin: O skloňovaní mužských mien zakončených na nemé -e. In: Kultúra slova, 2008, roč. 42, č. 2, s. 79 – 88.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 232 s.
- PETRÁŠ, Patrik: Otázka nesklonnosti niektorých názvov slovenských televíznych staníc. In: Kultúra slova, 2015, roč. 49, č. 1, s. 10 – 21.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmen. vyd. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2013. 592 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklináčny systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 338 s.
- VAŇKO, Juraj – AUXOVÁ, Darina: Morfológia slovenského jazyka. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2015. 157 s.

Internetové zdroje

- [1] The Free Dictionary. Dostupný na: <http://www.thefreedictionary.com/entertainment+industry> [cit. 12. 8. 2016].
- [2] Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- [3] Parabola.cz. České satelitní centrum. Dostupný na: <http://www.parabola.cz/forum/topic-75074/2/> [cit. 11. 8. 2016].
- [4] Mediálne.trend.sk. Dostupný na: <http://medialne.etrend.sk/forum-televizia/markiza/markiza-do-ma-uhadnite-co-vysielame.html> [cit. 11. 8. 2016].
- [5] WIKI – Český národní korpus. Dostupný na: <http://wiki.korpus.cz> [cit. 12. 8. 2016].

JUBILEJNÁ 20. SLOVENSKÁ ONOMASTICKÁ KONFERENCIA

Iveta Valentová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: iveta.valentova@juls.savba.sk

Len pred tromi rokmi si na 19. slovenskej onomastickej konferencii jazykovedná obec pripomenula vzácne životné jubileum PhDr. Milana Majtána, DrSc., a 50. výročie založenia Slovenskej onomastickej komisie pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave (JÚLŠ SAV), ktorá riadi onomastický výskum na Slovensku a v spolupráci s filozofickými a pedagogickými fakultami pravidelne organizuje onomastické konferencie, semináre a prednášky. Tento rok uplynie neuveriteľných 50 rokov aj od 1. slovenskej onomastickej konferencie, ktorá sa konala 5. – 6. decembra 1967 v Bratislave. Jubilejná 20. slovenská onomastická konferencia s názvom *Konvergenzie a divergenzie v propriálnej sfére* sa uskutočnila v dňoch 26. – 29. júna 2017 v malebnom prostredí Banskej Bystrice. Hlavným organizátorom bola Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, ktorá konferenciu pripravila v spolupráci so Slovenskou onomastickou komisiou pri JÚLŠ SAV a Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri JÚLŠ SAV.

Konferenciu slávnostne otvoril prof. Mgr. Jaromír Krško, PhD. Účastníkov privítali rektor Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici doc. Ing. Vladimír Hiadlovský, PhD., dekan Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici prof. PaedDr. Karol Görner, PhD., zástupca primátora Banskej Bystrice Ing. Martin Turčan a vedúci Katedry slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc. Zo 69 prihlásených sa konferencie zúčastnilo 62 hlavne jazykovedcov – onomastikov, ale aj geografov a historikov zo Slovenska, Česka, Poľska, Maďarska, Nemecka, Chorvátska a Ukrajiny. Onomastické konferencie, a to nielen slovenské, majú už tradične interdisciplinárny a internacionálny charakter. Referáty okrem teoretických tém pokryli každú oblasť onomastiky – antroponomastiku, toponomastiku, chrématonomastiku i literárnu onomastiku. Vzhľadom na veľký počet referujúcich prednášky odznali v prvom dni až v troch sekciách. Organizátori vytvorili k plenárnym vystúpeniam i v rámci jednotlivých sekcií dostatočný priestor na diskusiu, ktorá mnohokrát pokračovala aj počas prestávok.

Úvodné plenárne vystúpenie patrilo čestnému hosťovi z Českej republiky, **prof. Rudolf Šrámkovi** (Masarykova univerzita, Brno), ktorý sa pokúsil o zovšeobec-

nenie vlastností (dimenzií) onomastiky ako vedeckej disciplíny s dôrazom na funkcie vlastných mien. Ďalší referujúci mali príspevky v pléne i v rámci sekcií. **Ľubor Králik** (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava) ukázal proces apelativizácie na príklade niektorých slovenských dialektizmov, pričom neopomenul ani extralingválne činitele. Cieľom príspevku **Vladimíra Patráša** (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica) bolo predstaviť dynamiku štylistiky časti vlastných mien, ktoré fungujú v konfliktných komunikačných sférach v alternatívnych internetových médiách. **Ján Bauko** (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra) analyzoval používanie dvojjazyčnosti, príp. viacjazyčnosti vlastných mien v bilingválnych obciach na Slovensku. Príčiny a motivácie tvorenia dubletných tvarov v rozličných kategóriách vlastných mien sa pokúšala objasniť **Agnieszka Myszka** (Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów). Na metaforický charakter vlastných mien sa zameral **Mariusz Rutkowski** (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn). **Malgorzata Rzeszutko-Iwan** (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań) navrhla možnosti využitia vlastných mien pre zahraničné jazykové kurzy na príklade vyučovania poľštiny ako cudzieho jazyka.

Z teoretických a metodologických tém dominovala predovšetkým problematika onomastickej terminológie, ktorej bolo venovaných niekoľko príspevkov. **Urszula Bijak** (Instytut Języka Polskiego PAN, Krakov) urobila prehľad vývinu poľskej onomastickej terminológie a pripomenula najdôležitejšie poľské práce z tejto oblasti. O stave a problémoch chorvátskej onomastickej terminológie informovali **Andela Frančič** a **Ankica Čilaš Šimpraga** (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Záhreb). Autorky vychádzali zo známej príručky slovanskej onomastickej terminológie z roku 1983 a ukázali posun, ktorý odvtedy nastal v súčasnej chorvátskej terminológii. Zdôraznili potrebu vypracovania aktualizovanej príručky slovanskej onomastickej terminológie. Vývoj a súčasný stav medzinárodnej a slovanskej onomastickej terminológie charakterizoval **Milan Harvalík** (Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha). Zameral sa na prácu Terminologickej komisie pri predsedníctve Medzinárodného komitétu onomastických vied (International Council of Onomastic Sciences). Načrtol niektoré dôležité teoretické a metodologické princípy, podľa ktorých by bolo vhodné postupovať pri aktualizácii a systematizácii onomastickej terminológie v medzinárodnom meradle. Zdôrazňoval, že onomastická terminológia by mala byť v súlade s lingvistickými termínmi, základné termíny cudzieho pôvodu by sa mali používať vo všetkých jazykoch v rovnakej platnosti, medzinárodné termíny a ich domáce ekvivalenty musia mať rovnaký význam a používanie synonymných termínov by sa malo postupne obmedzovať. Hlavne v súčasnosti, keď do popredia vystupuje badateľná individuálna tvorivosť pri tvorbe nových, často nefunkčných termínov, pokladáme za potrebnú zásadu, ktorú M. Harvalík uviedol a ktorú mali aj autori slovanských terminologických príručiek, a to nepreťažovať terminológiu špeciálnymi názvami pre všetky druhy objektov. Na druhej strane **Pavol Odaloš** (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica)

v referáte zameranom na vznik a vývoj sústavy slovenskej onomastickej terminológie a predovšetkým na možnosti jej štandardizácie, ktorý nebol celkom jednoznačne pozitívne prijatý, presadzoval utváranie nových termínov. Uvažoval napríklad o rozdelení antropónym na *antroponymá* a *anantroponymá* alebo navrhol trichotomické rozdelenie oným na *bionymá*, *toponymá* a *chrématonymá* vzhľadom na to, že sa v slovenskej onomastike nezaužíval termín *abionymum* pre vlastné mená neživých objektov. Problémom tohto nesúrodého delenia by mohol byť fakt, že v slovenskej onomastike sa nepoužíva ani termín *bionymum* pre vlastné mená živých objektov. V dôsledku toho, že skrátený termín *meno* sa zaužíval pre vlastné mená živých objektov¹ a *názov* pre vlastné mená neživých objektov, pričom základný lingvistický i onomastický termín *vlastné meno* sa naďalej používa, vyplýva, že prostredníctvom domácich termínov *meno* (*bionymum*) a *názov* (*abionymum*) dichotomické členenie ostalo v slovenskej onomastike funkčné, a preto nevidíme dôvod meniť ho. K tomu prispieva aj fakt, že podľa autorov slovanských onomastických príručiek termíny ako *bionymum* a *abionymum* majú povahu len súhrnných názvov². Príspevok **Ivety Valentovej** (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava) bol zameraný na slovenskú onomastickú terminológiu, predovšetkým na jej vývin a snahy po zjednocovaní, ktorých výsledkom je projekt Slovenskej onomastickej komisie pri JÚLŠ SAV v spolupráci so Slovenským národným korpusom. Cieľom tohto projektu je spracovanie slovenskej onomastickej terminológie a výstupom by mala byť digitálna databáza slovenských onomastických termínov, vytvorenie ich sústavy a vydanie printovej príručky odporúčaných termínov. Projekt sa postupne rozrastá o databázy termínov v iných jazykoch s možnosťou prechodu do jednotlivých národných databáz cez inojazyčné ekvivalenty, v ktorých sa zohľadňujú špecifiká jednotlivých národných onomastík a onomastických škôl. Zatiaľ sa okrem slovenskej terminologickej databázy pripravuje anglická, česká a poľská verzia. Na konferencii prejavili záujem pripojiť sa k projektu aj chorvátske onomastičky. Projekt postupne nadobúda slovanský a medzinárodný charakter.

Zavádzajúco znel názov príspevku *Onimia a terminologia – uwagi na marginesie badań nazw w XVI-wiecznym polskim przekładzie poradnika Piotra Krescencjusza*, ktorého autorkou bola **Joanna Kamper-Warejko** (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń). Témou referátu totiž nebola onymia a ani onomastická terminológia v tomto slovníku z r. 1571, ale skôr apelatívna lexika, termíny, ktorými sa pomenúvali predmety, objekty z rôznych oblastí prírodných vied, príp. botanická no-

¹ O tomto rozdelení v slovenskej onomastike písal už M. Majtán, pozri napr. štúdiu Základná slovenská onomastická terminológia. In: 5. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3. – 7. 5. 1972). Zborník materiálov. Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 12. Zv. 3. Slavistika. Zost. M. Bliha – M. Majtán. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 113 – 116.

² Pozri SVOBODA, Jan et al.: Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1983, s. 9.

menklatúra. Aj keď sa napr. v nemčine k fytonymám zaraďujú aj odborné názvy rastlín (napr. *lipa malolistá*), z onomastického hľadiska nejde o vlastné mená a fytonymum sa chápe ako vlastné meno jednotlivej, konkrétnej rastliny (napr. *Lipa kráľa Mateja*, v tomto prípade by išlo o dendronymum – vlastné meno stromu)³.

Značná časť referátov sa venovala toponomastickej problematike. **Jaroslav David** a **Tereza Klemensová** (Ostravská univerzita, Ostrava) charakterizovali vzťah českej spoločnosti k nemeckým toponymám, resp. k nemeckým variantom českých názvov po roku 1989, ich revitalizáciu a prechod do sféry chrématoným. **Václav Lábus** (Technická univerzita, Liberec) predstavil webovú mapovú aplikáciu *Toponyma v krajině*, ktorej cieľom je zachytiť a sprístupniť informácie o toponymických objektoch z vybraných území Libereckého kraja, a naznačil jej možnosti, ktoré poskytuje najmä z hľadiska interdisciplinárneho výskumu toponým. **Peter Labanc** (Trnavská univerzita v Trnave, Trnava) ukázal koncepciu digitálnej databázy *Corpus Toponymicum Slovaciae Mediaevalis*, ktorá by mala obsahovať toponymá z historických prameňov z územia Slovenska s možnosťou ich zobrazovania na mape. Prienik onomastiky, korpusovej lingvistiky a gramatiky bol zjavný v referáte **Jany Marie Tuškovéj** (Masarykova univerzita, Brno), v ktorom poukázala na otázku materiálových zdrojov, spôsoby a možnosti ich využitia vo výskume propriálnej sféry jazyka pri opise gramatických vlastností ojkoným v češtine. **Gabriel Rožai** (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica) prezentoval terénne názvy troch obcí východného Gemera ako dôležité prvky nehmotného kultúrneho dedičstva regiónu, ktoré okrem iného podávajú svedectvo o historickom vývine miestneho nárečia. Na pomedzí antroponymie a toponymie balansoval referát **Andreja Závodného** (Trnavská univerzita v Trnave, Trnava), ktorý sa zameriaval na antroponymá, najmä etnonymá ako motivanty toponým na Žitnom ostrove. Problematika štandardizácie geografického názvoslovia rezonovala v referáte **Imricha Horňanského** (Názvoslovná komisia pri Úrade geodézie, kartografie a katastra SR, Bratislava). Sústredil sa na prípad, keď štandardizovaný názov nebol v súlade s pravidlami spisovnej slovenčiny, resp. s jazykovým systémom, a nerešpektoval ani nárečovú podobu.

Niekoľko príspevkov obsahovalo prezentáciu výsledkov výskumu poľskej toponymie, a to aj v medzijazykových vzťahoch. **Wojciech Włoskiewicz** (Instytut Slawistyki PAN, Varšava) sa sústredil na fungovanie toponymie po akte nominácie a na klasifikáciu funkcií toponým. **Ewa Oronowicz-Kida** (Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów) skúmala poľské miestne názvy, ktoré obsahovali oficiálne alebo diminutívne podoby rodných mien. Témou referátu **Roberta Slabczyńskiego** (Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów) boli terénne názvy pohraničnej poľsko-slovenskej oblasti. **Beata Afeltowicz** (Uniwersytet Szczeciński, Štetín) poukázala na

³ Porov. aj medzinárodnú onomastickú terminológiu na internetovej stránke Medzinárodného komitétu onomastických vied. Dostupný na: <https://icosweb.net/drupal/terminology>.

snahu o sémantickú divergenciu nemeckých a poľských ojkóným v oblasti Pomorze Zachodnie.

Ukrajinská toponymia, konkrétne neoficiálne urbanonymum *Стометрівка/Stometrivka* v niekoľkých mestách na Ukrajine, sa stala témou príspevku **Marcina Kojdera** (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin). **Людмила Олександрівна Кравченко/Ljudmyla Oleksandrivna Kravčenko** (Київський національний університет імені Тараса Шевченка/Kyivskyj nacional'nyj universytet imeni Tarasa Ševčenko, Kyjev) charakterizovala vplyv jazykovej politiky a jazykovej situácie na ukrajinskú ojkonymiu a urbanonymiu.

Z Nemecka prvýkrát zavítali na slovenskú onomastickú konferenciu **Harald Bichlmeier** (Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Jena), ktorý sa pokúsil objasniť pôvod názvov *Merseburg* a *Jena*; a **Christian Zschieschang** (Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa, Lipsko), ktorého predmetom výskumu boli miestne názvy v historickej oblasti *Grody Czerwieńskie*⁴ v ranom stredoveku.

Osobitná pozornosť sa venovala hydronymii. **Michal Havrda** (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice) predstavil teoretické a metodologické východiská analýzy hydronymického materiálu z česko-rakúskeho pomedzia. Overil možnosti známych zahraničných metodológií a navrhol ich modifikáciu, vďaka ktorej by sa dali aplikovať v českom kontexte. Na hydronymá ako doklad slovanskej kolonizácie českého juhu nazeral **Zbyněk Holub** (Slezská univerzita v Opavě, Opava). Metodologické problémy pri získavaní a spracúvaní názvov minerálnych vôd a ich prameňov priblížila **Zuzana Francová** (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice). Problematiku šandardizácie hydronymie a možnosti aj úskalia rekonštrukcie časti zaniknutej historickej hydronymie z povodia malého Dunaja analyzoval **Juraj Hladký** (Trnavská univerzita v Trnave, Trnava). Živé a šandardizované podoby hydroným Žitného ostrova porovnávala **Mária Beláková** (Trnavská univerzita v Trnave, Trnava).

Výsledky výskumu antroponymického materiálu prezentovalo niekoľko účastníkov konferencie. **Любов Осташ/Ljubov Ostáš** (Львівський національний університет імені Івана Франка/Lvivskyj nacional'nyj universytet imeni Ivana Franka, Lvov) porovnávala české a slovenské pravopisné podoby rodných (krstných) mien. Otázkami, ako sa formovali a čo odrážali prímená poddaných hradu Čabrad' od začiatku 15. storočia do konca stredoveku, sa zaoberali **Jaromír Krško** a **Pavol Maliniak** (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica). **Alexandra Chomová** (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica) opísala živé mená zo Zemplína. Užitočné do budúcnosti by bolo využiť metodiku modelovania. **Agnieszka Kołodziej** (Uniwersytet Wrocławski, Wrocław) sa zamerala na poľské a české priezvis-

⁴ *Grody Czerwieńskie* je historický názov oblasti na poľsko-ukrajinskom pomedzí.

ká utvorené z názvov rastlín. **Žaneta Dvořáková** (Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha) hovorila o ľudových etymológiách priezvisk a o tradovaných rodinných povestiach, ktoré čerpala z listov žiadateľov o výklad pôvodu priezvisk. Tieto informácie pokladala za dôležité aj z hľadiska výskumu psychológie pomenovania a kultúrnej antropológie. **Peter Ďurčo** (Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Trnava) charakterizoval princípy opisu priezvisk v projekte zameranom na americké priezviská a problémy s výkladmi amerických priezvisk, ktoré by mohli byť slovenského, resp. slovanského pôvodu. **Éva Császáriová** (Univerzita Eötvösa Loránda, Budapešť) vysvetľovala predovšetkým spôsoby, príčiny a dôsledky pomaďarčovania priezvisk v troch slovenských obciach v Bukovskom pohorí v Maďarsku. Analýza teoným, predovšetkým mien ženských božstiev a ich funkcií v náboženských a magických rituáloch boli témou príspevku **Tomasza Piaseckého** (Uniwersytet Wrocławski, Wrocław).

Chrématonomastika je jedným z mladších onomastických odborov, ktorý znamená v poslednom období čoraz väčší rozmach. Prejavuje sa to aj stúpajúcim počtom príspevkov na onomastických konferenciách, ktorých cieľom je najmä sémantická alebo jazyková analýza a triedenie názvov vybranej skupiny chrématonymických objektov, ale aj ich charakteristika z mimojazykových uhlov pohľadu. Na názvy rekreačných objektov a stravovacích zariadení z pozície tzv. „nového“ regionalizmu, ktorý umožňuje z hľadiska geografického a komerčného rozšíriť pohľad na fungovanie názvov, sa zamerala **Kristýna Bílková** (Ostravská univerzita, Ostrava). Kultúrne stereotypy v názvoch reštauračných zariadení zase zaujali **Annu Gálisovú** (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica). **Patrik Mitter** (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem) sa vyjadril k statusu, motivácii a funkciám názvov železničných staníc a zastávok v Českej republike.

V poľskej onomastike sa už dlhodobo venuje chrématonomastike **Artur Galkowski** (Uniwersytet Łódzki, Lodž), ktorý podal prehľad historických a súčasných názorov na túto vednú disciplínu z pozície jednotlivých onomastických škôl a centier podľa geografických oblastí (východoslovanská oblasť, Slovania strednej a južnej Európy i západoeurópska oblasť). O chrématonymách (ergonymách)⁵ v poľskej pohrebnej tlači referovala **Halszky Górny** (Instytut Języka Polskiego PAN, Krakov). **Katarzyna Burska** a **Bartłomiej Cieśla** (Uniwersytet Łódzki, Lodž) analyzovali z formálneho, sémantického a pragmatického hľadiska názvy firiem, ktoré sa zaoberajú copywriterskými a korektorskými prácami. **Magdalena Graf** (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznaň) sa zaujímala o sémantiku názvov alkoholických nápojov, konkrétne poľskej vodky. **Małgorzata Kulakowska** (Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów) si všímala iradiáciu a jej funkcie v názvoch organizačných jednotiek poľskej skautskej organizácie *Związek Harcerstwa Polskiego*. Ako sa v názvoch produktov, organizácií a podujatí, príp. iných chrématonymických objektov určených pre senio-

⁵ V poľskej onomastike sa používa aj termín *ergonim* (slov. *ergonymum*).

rov odráža toto ich zameranie, zisťovala **Ewa Pajewska** (Uniwersytet Szczeciński, Štetín). **Malgorzata Rutkiewicz-Hanczewska** (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznaň) sa zamerala na chrématonymá motivované najmä inými vlastnými menami. Účel a funkciu tzv. „škaredých“ názvov firiem a inštitúcií poskytujúcich služby, ktoré môžu vyvolávať negatívne pocity, nechut' a pod., odhalil **Piotr Tomasik** (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz). **Samuela Tomasik** (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz) sa sústredila na pragmatický aspekt obchodných názvov liekov. Pátrala po tom, aké neoficiálne názvy liekov by si zvolili pacienti.

Literárna onomastika si už tradične získava pevné miesto na onomastických konferenciách. Z pozície prekladateľky sa na literárne vlastné mená pozrela **Stanislava Gálová** (Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Nitra). Na základe analýzy mien vyexcerpovaných zo slovenských prekladov nemeckých literárnych diel sa snažila vyvrátiť hypotézu, že na rozdiel od naturalizujúcich prekladov zo 60. a 70. rokov minulého storočia sa po r. 2000 pri preklade literárnych mien využívajú v prevažnej miere netradičné postupy. **Paweł Graf** (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznaň) nazeral na mená literárnych postáv z perspektívy pamäti a zabúdania. **Adam Siwiec** (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin) sa zameral na funkciu vlastných mien v poľskej próze v posledných desaťročiach 20. storočia. Do sféry literárnej onomastiky by sme mohli zaradiť aj onymiu vo vymyslených krajinách počítačových hier, ktorej sa venovala **Izabela Domaciuk-Czarny** (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin). Zo sveta onymie virtuálneho internetového prostredia bol referát **Iwony Kaproń-Charzyńskiej** (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń) o vlastných menách na fanúšikovskej stránke (*fanpage*) fiktívnej krajiny *San Escobar*.

V rámci konferencie sa uskutočnilo aj zasadnutie členov Slovenskej onomastickej komisie pri JÚLEŠ SAV a Komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, na ktorom sa účastníci navzájom informovali o prebiehajúcich onomastických projektoch v jednotlivých slovanských krajinách a o možnostiach spolupráce.

Prednesené referáty priniesli množstvo zaujímavých výsledkov a podnetov pre ďalší vedecký výskum i pre širšie spoločenské uplatnenie, napr. v pedagogickej praxi či prekladateľskej práci. V niektorých prípadoch išlo skôr o materiálové texty s nedostatočnou, resp. chýbajúcou záverečnou syntézou, čo však zvykne byť príznakom štúdií aj z iných vedných disciplín. Napriek tomu aj takéto príspevky do istej miery posúvajú vedecké poznanie dopredu a ponúkajú možnosť ďalšieho skúmania. Táto konferencia ukázala, že divergencie, ktoré sa za uplynulé desaťročia začali prejavovať v oblasti onomastickej terminológie v rámci národných onomastík a onomastických škôl, smerujú k snahe o konvergenciu, ale upozornila aj na to, že znovu zjednotiť onomastickú terminológiu bez medzinárodnej spolupráce a vzájomnej komunikácie a diskusie nebude možné.

SPRÁVA O ČINNOSTI JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA SAV ZA ROK 2016

Slavomír Ondrejovič

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: slavomir.ondrejovic@juls.savba.sk

I. ORGANIZAČNÁ ŠTRUKTÚRA

V roku 2016 sa vo vedení Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (ďalej JÚĽŠ SAV) nič nezmenilo. Vedenie naďalej pokračovalo v tom istom zložení ako v minulom roku: prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. – riaditeľ, Mgr. Bronislava Chocholová, PhD. – zástupkyňa riaditeľa, PhDr. Sibyla Mislovičová – vedecká tajomníčka ústavu, PhDr. Ľubor Králik, CSc. – predseda Vedeckej rady JÚĽŠ SAV. Ústav naďalej ostal rozčlenený na sedem oddelení: 1. oddelenie súčasnej lexikológie a lexicografie (vedúca Mgr. Bronislava Chocholová, PhD.), 2. oddelenie súčasného jazyka (vedúca PhDr. Lucia Molnár Satinská, PhD.), 3. oddelenie jazykovej kultúry a terminológie (vedúca PhDr. Sibyla Mislovičová), 4. oddelenie dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie (vedúca Mgr. Iveta Valentová, PhD.), 5. dialektologické oddelenie (vedúca Mgr. Katarína Balleková, PhD.), 6. oddelenie Slovenského národného korpusu (vedúca PhDr. Mária Šimková, PhD.) a 7. oddelenie spracúvania lingvistických dát (vedúci RNDr. Gabriel Gaži, M. P. H.). Koncom roka 2016 pracovalo v JÚĽŠ SAV 25 vedeckých pracovníkov (z toho dvaja s hodnosťou DrSc., dvaja s vedecko-pedagogickou hodnosťou profesora a 23 s hodnosťou CSc., resp. PhD.), 26 odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním a 10 pracovníkov zabezpečujúcich chod ústavu vrátane sekretariátu a knižnice.

Prioritou ústavu zostala naďalej príprava mnohozvázkového *Slovníka súčasného slovenského jazyka*, na ktorom pracuje oddelenie súčasnej lexikológie a lexicografie (aktuálne na 4. zväzku, heslá písmen O – Pog). Pri koncipovaní slovníka autorský kolektív rieši aj viaceré lexikálne, slovotvorné a gramatické otázky.

Dôležitou súčasťou činnosti ústavu je aj sociolingvistický výskum slovenčiny, o ktorý sa stará predovšetkým oddelenie súčasného jazyka. Sústreďuje sa na zisťovanie reálnych, živých noriem, čo je mimoriadne dôležité aj pre prípravu praktických príručiek a kodifikačných diel. Cieľom projektu *Jazyková norma a jej kodifikácia* je posunúť poznanie noriem a ich kodifikácie v súlade s pragmaticko-komunikačnou lingvistickou paradigmou a vyvodit' z neho závery pre reálnu kodifikáciu. Zámerom projektu *Jazyk v sociálnej komunikácii* je aj výskum jazykovej politiky v zmenenej situácii a diferenciacia slovenčiny z funkčného, sociálneho a teritoriálneho hľadiska.

Dominantným kolektívnym projektom dialektologického oddelenia je príprava 3. zväzku *Slovníka slovenských nárečí*. Pracovníci tohto oddelenia participujú aj na

medzinárodnom vedeckom projekte *Slovanského jazykového atlasu* (SJA), pričom ústav je hlavným organizátorom chystaného pracovného zasadania komisie a pracovnej skupiny SJA v r. 2017.

V oddelení dejín slovenského jazyka, onomastiky a etymológie sa v r. 2016 zavŕšila 1. etapa projektu *Výskum lexiky slovanských terénnych názvov*, ktorého úlohou je vytvoriť digitálnu databázu slovenských anojkoným. V rámci onomastického výskumu sa lexicograficky spracúvajú priezviská a digitalizuje sa historická antroponymia. Po vydaní *Stručného etymologického slovníka slovenčiny* sa buduje etymologická databáza slovenskej lexiky ETYMO.

V aplikačnej oblasti činnosti oddelenia jazykovej kultúry a terminológie sa pracovníci sústreďovali v r. 2016 na výskumnú, poradenskú, redakčnú a konzultantskú činnosť. V projekte *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* sa spracúval a analyzoval rozsiahly materiál e-mailovej jazykovej poradne za posledných 15 rokov.

V súvislosti s procesmi Slovenska v rámci Európskej únie sa venuje zvýšená pozornosť výskumu odbornej terminológie. V záujme ustáľovania a zjednocovania terminológie jednotlivých odborov sa rozvíja *Slovenská terminologická databáza* v rámci projektu *Analýza terminologickej práce Jána Horeckého ako inšpirácia pre terminologický manažment 21. storočia na Slovensku*. Jedným z výstupov je aj testovacia verzia webovej stránky terminologickyportal.sk, ktorého cieľom je zhromažďovať všetky relevantné informácie pre terminologickú teóriu a prácu.

V projekte *Budovanie Slovenského národného korpusu a elektronizácia jazykovedného výskumu na Slovensku* sa v r. 2016 skočila 3. etapa dlhodobého riešenia uvedenej úlohy. Okrem budovania klasických druhov korpusu sa v oddelení pristupuje aj k tvorbe nových, špecializovaných korpusov, ako je korpus textov štátnej správy, korpus textov učiacich sa po slovensky, korpusy textov podľa odborných oblastí. Pracuje sa ďalej aj na syntetických prácach v oblasti kvantitatívnej lingvistiky a kolokačnej lexicografie. Jednou z úloh tohto oddelenia je záchrana nárečového a historického jazykového pramenného materiálu ako súčasti národného kultúrneho dedičstva jeho prevedením do elektronickej podoby, čo sa týka aj rozsiahlych zbierok nárečových textov a nahrávok budovaných od 30. rokov 20. storočia.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV sa zapojil do projektu Predsedníctva SAV *Otvorená akadémia*, konkrétne do výskumného programu 7 *V akej spoločnosti žijeme? Problém spoločenského poriadku* s témou *Spoločenské súvislosti technologického pokroku*, najmä však do výskumného programu 8 *Ako myslíme, cítime a konáme. Problém človeka v 21. storočí* (koordinuje ho S. Ondrejovič) s témou *Hodnoty a normy v koordinácii ľudského konania* a rovnako do výskumného programu 3 *Informácie a komunikácia* s témou *Vplyv digitalizácie na vývoj spoločnosti*.

II. VÝSKUM V RÁMCI PROJEKTOV

Ťažiskom vedeckej činnosti JÚLŠ SAV bol aj v r. 2016 výskum v rámci grantových úloh VEGA. Boli to tieto projekty:

- *Jazyk v sociálnej kultúre* (zodpovedný riešiteľ J. Dolník),
- *Slovanský jazykový atlas – odraz prirodzeného vývinu jazyka* (zodpovedná riešiteľka A. Ferenčíková),
- *Jazykovo-komunikačné správanie slovenskej mládeže v Chorvátsku a v Srbsku v situačnom kontexte intraetnického používania hovorenej slovenčiny* (zodpovedná riešiteľka M. Homišinová, zodpovedný riešiteľ v JÚLŠ SAV S. Ondrejovič),
- *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* (zodpovedná riešiteľka I. Hrubaničová),
- *Slovník súčasného slovenského jazyka – 5. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum* (zodpovedná riešiteľka N. Janočková),
- *ETYMO – etymologická databáza slovenskej lexiky (1. etapa)* (zodpovedný riešiteľ E. Králik),
- *Analýza terminologickej práce Jána Horeckého ako inšpirácia pre terminologický manažment 21. storočia na Slovensku* (zodpovedná riešiteľka J. Levická),
- *Valenčné potencie slovies v kontraste* (zodpovedná riešiteľka K. Gajdošová),
- *Jazyková norma a jej kodifikácia* (zodpovedný riešiteľ S. Ondrejovič),
- *Slovník slovenských nárečí* (zodpovedný riešiteľ M. Smatana),
- *Výskum lexiky slovenských terénnych názvov* (zodpovedná riešiteľka I. Valentová),
- *Premeny jazyka a jazykovedy očami slovenských jazykovedcov* (zodpovedná riešiteľka J. Wachtarczyková).

Ako štátny program vedy a výskumu a štátna objednávka sa na pracovisku rieši projekt *Budovanie Slovenského národného korpusu a elektronizácia jazykovedného výskumu na Slovensku (3. etapa)* (zodpovedná riešiteľka M. Šimková).

V rámci programu SASPRO sa na pracovisku riešil projekt *Fonologický vývin slovenčiny vo svetle súčasného stavu historickej jazykovedy*, ktorého zodpovedným riešiteľom bol S. Habijanec.

V rámci programu APVV je ústav v spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave zapojený aj do projektu *Slovenčina v kontexte viacjazyčných spoločností na Slovensku* (zodpovedná riešiteľka L. Molnár Satinská).

K medzinárodným projektom v rámci medziakademických dohôd patria:

- *Slovanský jazykový atlas/The Slavic Linguistic Atlas* (zodpovedná riešiteľka A. Ferenčíková, spoluriešitelia z Bulharska, Bosny a Hercegoviny, Bieloruska, Česka, Nemecka, Chorvátska, Macedónska, Poľska, Ruska, Srbska, Slovinska a Ukrajiny),

– *Dohoda o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom L. Štúra Slovenskej akadémie vied a Výskumným centrom areálovej lingvistiky Macedónskej akadémie vied v Skopje/The Agreement on Co-operation between The Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences and Research Centre for Areal Linguistics – Macedonian Academy of Sciences in Skopje* (zodpovedný riešiteľ Ľ. Králik, spoluriešiteľ z Macedónska), v r. 2016 sa neriešil žiaden bilaterálny projekt využívajúci uvedenú dohodu,

– *Globalizačné a domestikčné procesy v slovanských jazykoch na začiatku 21. storočia/Globalisation and domestication processes in Slavic languages at the beginning of the 21. century* (zodpovedná, riešiteľka J. Wachtarczyková, spoluriešitelia z Poľska).

V rámci programu COST (European Cooperation in Science and Technology) je pracovisko zastúpené v dvoch projektoch:

– *Európska sieť elektronickej lexikografie/European Network of e-Lexicography (ENel)* (zodpovedný riešiteľ V. Benko, spoluriešiteľ z Holandska),

– *PARSEME. Parsovanie a viacslovné výrazy. Zefektívnenie lingvistického a počítačového spracovania jazyka/PARSEME. Parsing and Multi-word Expressions. Towards Linguistic Precision and Computational Efficiency in NLP* (zodpovedná riešiteľka M. Šimková, spoluriešiteľ z Francúzska).

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV participuje na riešení ďalších medzinárodných bilaterálnych projektov:

– *Dohoda o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom L. Štúra SAV a Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku* (zodpovedný riešiteľ S. Ondrejovič, spoluriešiteľ z Maďarska),

– *Počítačová podpora lexikografie pri tvorbe slovenských a bulharských slovníkov a referenčné zdroje/Computer-assisted approaches to lexicography for Slovak and Bulgarian dictionaries and reference sources* (zodpovedná riešiteľka M. Šimková),

– *Slovenský workshop ELRC/Slovak ELRC Workshops* (zodpovedný riešiteľ M. Zumrík).

III. PUBLIKAČNÁ A EDIČNÁ ČINNOSŤ

Najvýznamnejšími výsledkami vedeckej práce v rámci edičnej činnosti za rok 2016 sú tieto knižné publikácie:

I. GURIČANOVÁ, Dana – CHOCHOL, Martin – KOPECKÁ, Martina – LALIKOVÁ, Tatiana – MISLOVIČOVÁ, Sibyla – ONDREJKOVÁ Renáta – VANČOVÁ, Iveta: Ortograficko-gramatický slovník. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka). Red. Miloslava Sokolová, Alexandra Jarošová, vedúca výskumného tímu Bronislava Chocholová, programátor Vladimír Benko. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2016. Dostupné na: <http://lex.juls.savba.sk/>.

Táto používateľská verzia *Slovníka súčasného slovenského jazyka* obsahuje 131 800 hesiel so slovnodruhovou a gramatickou informáciou vypracovanou v súlade s koncepciou SSSJ.

2. GARABÍK, Radovan – KARČOVÁ, Agáta – ŠIMKOVÁ, Mária – BRÍDA, Radoslav – ŽÁKOVÁ, Adriána: *Skloňovanie podstatných mien v slovenčine s korpusovými príkladmi*. Red. R. Garabík – A. Karčová – M. Šimková. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Slovenský národný korpus – Mikula, s. r. o. 2016. 656 s. ISBN 978-80-88814-91-7.

Publikácia predstavuje prvé komplexné korpusovolingvistické spracovanie deklinácie substantív v slovenčine. Autorský kolektív v nej zúročil dlhoročné systematické budovanie morfolologickej databázy v projekte Slovenského národného korpusu a pripravil pre široké spektrum používateľov praktické a prehľadné spracovanie 13 765 podstatných mien, ktoré sú zadelené do 488 skupín podľa typu skloňovania.

3. PRECHÝLOVANIE: ÁNO – NIE? *Jazykovedné štúdie XXXIII*. Eds. L. Molnár Satinská – I. Valentová. Bratislava: Veda 2016. 160 s. ISBN 987-80-224-1550-7.

Zborník je venovaný aktuálnemu problému, ktorý presahuje hranice lingvistického skúmania, a je aj problémom spoločenským a etickým. Téma prechýľovania sa tu osvetľuje z viacerých strán: z právno-legislatívnej, historickej, onomastickej, kulturologickej a sociolingvistickej.

4. FENOMÉN ĎUROVIČ. *Philologica LXVII*. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Eds. S. Ondrejovič – J. Behýlová. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2016. 162 s. ISBN 978-80-223-3183-7.

Zborník príspevkov obsahuje štúdie z vedeckej konferencie venovanej okrúhlemu životnému jubileu významného slovenského jazykovedca prof. PhDr. Ľubomíra Ďuroviča, DrSc. Ľ. Ďurovič je autorom brilantných štúdií z fonológie, gramatiky a syntaxe slovenčiny a v mnohom prekonáva príručkové predstavy o vývine jazykovej situácie na Slovensku i slovenského spisovného jazyka, ale dokonale analyzuje aj iné západoslovanské, východoslovanské a južnoslovanské jazyky a kultúry. Príspevky v zborníku sa dotýkajú všetkých týchto oblastí.

5. *Korpus nárečí Slovenského národného korpusu dialekt-3.0*.

V r. 2016 bola verejnosti sprístupnená 3. verzia Korpusu nárečí v rozsahu takmer 500 000 tokenov. V tejto špecifickej textovej databáze je korpusovo spracovaných 24 zdrojov.

6. *Historický korpus slovenčiny hist-4.0*.

Nová verzia Historického korpusu slovenčiny obsahuje vyše 917 000 tokenov z 12 zdrojov.

7. Stabilnou súčasťou publikačnej činnosti pracoviska je vydávanie troch časopisov. *Jazykovedný časopis* a *Slovenská reč* sú ako odborné periodiká indexované v databáze Scopus. V roku 2016 vyšli tri dvojčísla 81. ročníka *Slovenskej reči* a tri

čísla 67. ročníka *Jazykovedného časopisu*. Časopis *Kultúra slova* je zameraný na popularizáciu jazykovedy a terminológiu a v r. 2016 vyšlo šesť čísel 50. ročníka.

Celkovo v roku 2016 pracovníci ústavu publikovali 55 štúdií, vedeckých a odborných článkov vo vedeckých zborníkoch a časopisoch (domácich i zahraničných), 62 odborných prác v domácich zborníkoch a časopisoch a 22 prehľadových a odborných prác (vrátane recenzií a odborných prekladov) v časopisoch a zborníkoch.

Pracovníci ústavu píšú popularizačné príspevky nielen do odborných lingvistických časopisov, ale autorsky a redakčne zabezpečujú jazykové rubriky aj v tlači. Odpovedali na otázky médií na aktuálne témy o jazyku, zúčastňovali sa na besedách a diskusiách a poskytovali rozhovory do médií. Viacerí pracovníci ústavu boli aj hlavnými a výkonnými redaktormi a členmi redakčných rád jazykovedných a iných časopisov: *Jazykovedný časopis*, *Slovenská reč*, *Kultúra slova*; *Czech and Slovak Linguistics Review* (Olomouc), *Filologická revue* (Banská Bystrica), *Slavica Nitriensis* (Nitra), *Slovo a slovesnosť* (Praha), *Philologia* (Bratislava), *Slavica Slovaca* (Bratislava), *Slovenčinár, časopis Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny* (Bratislava), *Korpus – Gramatika – Axiologie* (Praha – Hradec Králové), *Studie z aplikované lingvistiky* (Praha), *Topics in Linguistics* (Nitra).

IV. ORGANIZAČNÉ AKTIVITY

Jazykovedný ústav aj v roku 2016 zorganizoval, resp. spoluorganizoval viaceré vedecké podujatia:

1. Prechýľovanie: áno – nie? Bratislava 9. 2. 2016 (35 účastníkov). Vedecký seminár bol zameraný na genézu, podoby a problémy prechýľovania priezvisk. Prišiel pohľad na prechýľovania a prechýlené priezviská žien z hľadiska historického, onomastického, sociolingvistického a právneho u nás a v iných krajinách. Cieľom tohto podujatia bolo prezentovať rôzne názory na danú problematiku a diskutovať o nich. Účastníci pochádzali zo Slovenska, Českej republiky, Maďarska, Poľska a Srbska.

2. (Socio)lingvistika – perspektívy, limity a mýty. Smolenice 11. – 13. 4. 2016. Medzinárodná vedecká konferencia bola venovaná jazykovednému dielu prof. PhDr. Slavomíra Ondrejoviča, DrSc., pri príležitosti jeho životného jubilea. Príspevky boli zamerané na sociolingvistiku, teóriu spisovného jazyka, jazykovú normu a jej kodifikáciu, dejiny spisovného jazyka, dejiny lingvistiky, všeobecnú jazykovedu, fonetiku, fonológiu a ortoepiu, gramatiku a sémantiku. Na konferencii sa zúčastnilo 22 zahraničných hostí z Českej republiky, Poľska, Maďarska, Bulharska.

3. XXV. kolokvium mladých jazykovedcov. Častá-Papiernička 23. – 25. 4. 2016. Program tohto jubilejného podujatia prebiehal v dvoch sekciách. Z 53 účastníkov bolo 22 zahraničných – z Českej republiky, Chorvátska, Poľska, Rumunska, Ruska, Srbska a USA.

V. DOKTORANDSKÉ ŠTÚDIUM A PEDAGOGICKÁ ČINNOSŤ

V roku 2016 mal ústav tri interné doktorandky (P. Bartalošová, J. Kmit'ová; M. Majerčíková – na základe vlastnej žiadosti štúdium k 30. 6. 2016 ukončila), ďalšie dve doktorandky majú prerušené štúdium (A. Gál, J. Vrábľová) a jedna doktorandka prešla ešte v r. 2015 na formu nadštandardného štúdia (E. Györiová Baková). Externý doktorand V. Benko zavŕšil doktorandské štúdium úspešnou obhajobou a získal titul PhD. Vedecká príprava doktorandov (aj postdoktorandov) bola koordinovaná s vedeckou činnosťou ústavu, pričom doktorandi boli začlenení do základných výskumných a grantových výskumných úloh.

S výskumnou stratégiou ústavu bola spojená aj tematika doktorandských teoreticko-metodologických seminárov. Pracovníci ústavu pôsobili aj ako školitelia doktorandov, oponovali dizertačné práce, pôsobili ako členovia komisií pre obhajoby doktorandských dizertačných prác a boli členmi komisií v habilitačnom a inauguračnom konaní na vysokých školách. Viacerí sa zapojili aj do pedagogickej činnosti na slovenských univerzitách (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Paneurópska vysoká škola v Bratislave, Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, UNESCO Katedra plurilingválnej a multikultúrnej komunikácie Univerzity Komenského v Bratislave), pričom ich prednášky a semináre sa týkali jazyka a kultúry, lingvistickej metodológie a sémantiky, rétoriky, všeobecnej a teoretickej jazykovedy (J. Dolník), slovenčiny v súčasnej komunikácii (S. Mislovičová), morfológie (I. Klabníková) a korpusovej lingvistiky (V. Benko).

Niektorí vedeckí pracovníci pôsobia v spoločných odborových komisiách študijných programov doktorandského štúdia ako členovia alebo predsedovia, konkrétne J. Dolník v odboroch slovenský jazyk a literatúra, neslovanské jazyky a literatúry, všeobecná jazykoveda, Ľ. Králik v odbore slovanské jazyky a literatúry a S. Ondrejovič v odboroch slovenský jazyk a literatúra, neslovanské jazyky a literatúry, orientálne jazyky a literatúry, cudzie jazyky a literatúry a všeobecná jazykoveda. Pôsobia aj ako členovia vedeckých rád fakúlt a univerzít, a to na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (J. Dolník, S. Ondrejovič), Filozofickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci (J. Dolník), Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (J. Dolník, S. Ondrejovič), Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove a Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici (S. Ondrejovič), či významných vedeckých inštitúcií (S. Ondrejovič je členom Rady Ústavu pro jazyk český AV ČR a V. Benko členom Vedeckej rady Ústavu Českého národného korpusu Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe).

V r. 2016 pokračovali diskusie na stretnutiach doktorandov v rámci krúžku KEL (Krúžok e-lingvistiek, vedúca L. Molnár Satinská).

VI. PRÁCA V ODBORNÝCH KOMISIÁCH

Zamestnanci ústavu (J. Behýlová, A. Ferenčíková, N. Janočková, A. Jarošová, Ľ. Králik, S. Ondrejovič, I. Valentová, J. Wachtarczyková) pôsobili aj ako členovia medzinárodných komisií, najmä pri Medzinárodnom komitáte slavistov a zúčastňovali sa na ich zasadnutiach. V osobe Ľ. Králika má ústav zastúpenie v *Slovenskom komitáte slavistov*, v osobe G. Múcskovej zasa v *Medzinárodnej spoločnosti pre dialektológiu a geolingvistiku* a *Slavic Linguistic Society*.

V uplynulom roku boli S. Ondrejovič a J. Vrábl'ová členmi *Societas Linguistica Europaea* a zastupovali Slovensko aj v *Európskej federácii národných jazykových inštitúcií* (EFNIL). S. Ondrejovič patrí k členom *Medzinárodnej sociolingvistickej spoločnosti* (Insolico) v Sofii, *Medzinárodnej spoločnosti fonetických vied* Prahe a *Slovak Studies Society* v Pittsburghu. I. Valentová pôsobí v *Medzinárodnom komitáte onomastických vied*. Viacerí pracovníci sa zúčastnili na vedeckých podujatiach a pracovných pobytoch v zahraničí (v Bulharsku, Česku, Fínsku, Francúzsku, Chorvátsku, Litve, Macedónsku, Maďarsku, Nemecku, Poľsku, Portugalsku, Rakúsku, Rumunsku, Rusku, Slovinsku, Srbsku, Španielsku, Taliansku, Luxemburgu a vo Veľkej Británii) a v rámci medziakademických dohôd ústav prijal dvoch vedeckých pracovníkov – z Rumunska a Poľska.

VII. PORADENSKÁ A EXPERTNÁ ČINNOSŤ

Medzi dôležité aktivity Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV patrí aj poradenská činnosť, spolupráca na príprave legislatívnych dokumentov, kontakt s používateľmi jazyka v oblasti jazykového poradenstva (telefonická, listová a e-mailová jazyková poradňa), spolupráca s vydavateľstvami, redakciami a autormi. Pracovníci ústavu, predovšetkým z oddelenia jazykovej kultúry a terminológie, pokračovali v poskytovaní odborných konzultácií v otázkach slovenského jazyka a jazykovej kultúry. V r. 2016 bolo apretovaných 70 legislatívnych dokumentov v objeme približne 1 500 tlačených strán, vypracovaných viac ako 650 písomných odpovedí, v rámci telefonической jazykovej poradne bolo poskytnutých takmer 6 500 odpovedí, pričom niektoré odpovede konzultovali s pracovníkmi iných oddelení ústavu. Odpovede na listy publikovali pracovníčky poradne aj vo webovej poradni.

Mnohí pracovníci ústavu (S. Duchková, K. Kálmánová, S. Mislovičová, Ľ. Králik, J. Levická, G. Múcsková, S. Ondrejovič, L. Molnár Satinská, J. Vrábl'ová) vykonávali aj v r. 2016 expertízu činnosť a iné služby pre štátnu správu a samosprávy. Išlo najmä o jazykovú a terminologickú expertízu zákonov, vyhlášok, nariadení a spoločensky závažných textov napr. pre Ministerstvo financií SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ministerstvo zdravotníctva SR, Ministerstvo životného prostredia SR, Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo spravodlivosti SR, Ministerstvo poľnohospodárstva a rozvoja vidieka SR, Úradu pre normalizáciu, metro-

lógiu a skúšobníctvo SR, Štatistický úrad SR či pre Slovenský ústav technickej normalizácie.

Zamestnanci ústavu boli tiež členmi terminologických, názvoslovných a odborných komisií rôznych vládnych aj mimovládnych orgánov, vypracúvali jazykové a terminologické analýzy a posudzovali rozličné dokumenty najmä z terminologického hľadiska.

VIII. VZDELÁVANIE V OBLASTI JAZYKOVEJ KULTÚRY A POPULARIZÁCIA JAZYKOVEDY

Stále je vysoký záujem o našu prednáškovú činnosť a jazykové vzdelávanie v rozličných inštitúciách a profesijných skupinách. Pracovníci ústavu (S. Mislovičová, L. Molnár Satinská, V. Benko, M. Šimková, K. Gajdošová, G. Múcsková, I. Vančová a ďalší) pravidelne prednášali pre zamestnancov ministerstiev, pre študentov vysokých škôl doma aj v zahraničí, pre novinárov, učiteľov, ale aj pre pracovníkov bánk a rozličných štátnych inštitúcií. V roku 2016 spolu uskutočnili 72 prednášok (z toho 44 vyžiadaných vo významných inštitúciách a 28 popularizačných pre verejnosť). Vzdelávacie aktivity vychádzali aj zo Slovenského národného korpusu a iniciatívy K. Gajdošovej, ktorá organizovala a realizovala praktické kurzy zamerané na prácu s textovými korpusmi.

Pokračovalo sa tiež v spolupráci s prekladateľskou zložkou Európskej komisie a Európskeho parlamentu v Luxemburgu, ako aj s Výskumným ústavom Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku v rámci podpory našich národnostných menšín v zahraničí. Formou spolupráce bola aj recipročná účasť na vedeckých projektoch, podujatiach a výmenné výskumné pobyty v rámci medziakademických dohôd (MAD).

V rámci *Týždňa vedy a techniky* sa 10. 11. 2016 v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV konal *Deň otvorených dverí*. Okrem prednášok (B. Chocholová, L. Molnár Satinská, M. Šimková, A. Karčová) pripravili pracovníci jednotlivých oddelení aj kvízy a súťaže pre návštevníkov, pri ktorých sa dozvedeli rozličné zaujímavosti o slovenskom jazyku a jeho výskume a mohli si overiť svoje vedomosti. V tento deň navštívili ústav okrem širokej verejnosti aj žiaci základných a stredných škôl.

Niektorí pracovníci ústavu (A. Žáková, K. Chlpíková a L. Molnár Satinská) prezentovali pracovisko na *Európskom dni jazykov* (26. 9. 2016). Dňa 30. 9. 2016 sa uskutočnil 10. ročník podujatia *Európska noc výskumníkov* v Starej tržnici v Bratislave. Aj tento rok bolo zastúpenie ústavu na tomto podujatí organizačne zabezpečené pracovníkmi Slovenského národného korpusu, ktorí pripravili stánok s názvom *Živá slovenčina*, ale aktívne sa na ňom zúčastnili aj zástupcovia ďalších oddelení ústavu. Návštevníkom predstavili prácu v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, osobitne prácu dialektologického oddelenia, poskytli im „živú“ jazykovú poradňu, po-

bavili ich vedomostnými kvízmi a predstavili verejne prístupné zdroje Slovenského národného korpusu a nástroje na vyhľadávanie jazykových informácií v rozsiahlych textových databázach.

Pracovníci ústavu aktívne spolupracovali na popularizačnej diskusii *Staré mesto stále mladé. Cestovanie časom*, ktorú moderoval D. Hevier. S. Ondrejovič tu predstavil dôležité udalosti v dejinách slovenskej jazykovedy, v rámci toho činnosť Ľ. Štúra, I. Hrubaničová, I. Vančová a D. Guričanová diskutovali o jazykovom poradenstve, K. Balleková zastupovala dialektológiu a Ľ. Králik etymológiu.

Viacerí pracovníci vystúpili s prednáškami a prezentáciami svojich diel na výstave Bibliotéka. Ľ. Králik predstavil *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, A. Jarošová ako hlavná redaktorka 3. zväzok *Slovníka súčasného slovenského jazyka*. K. Balleková a M. Smatana prezentovali monografiu *Rozpomätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materi*, I. Valentová monografiu *Čabianske priezviská*. S. Mislovičová absolvovala besedu na tému *Jazyk, vec verejná*, ktorú iniciovalo Vydavateľstvo Matice slovenskej (moderoval riaditeľ vydavateľstva S. Muntág). Pri tejto príležitosti prezentovala časopis *Kultúra slova*, ktorý vychádza už 50. rok.

Pracovníci ústavu sa aj naďalej zúčastňovali na akciách, ktoré podporujú pozitívny vzťah k slovenskému jazyku a vzdelávanie v tejto oblasti. A. Ferenčíková a D. Šimunová boli členkami hodnotiacej poroty 23. ročníka súťaže žiakov základných a stredných škôl s medzinárodnou účasťou *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*, ktorej organizátormi sú Ministerstvo kultúry SR, Matica slovenská, Spolok slovenských spisovateľov, Mladé letá a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. A. Šebestová bola členkou poroty súťaže *Prekladateľská univerziáda*, ktorú organizujú Literárny fond, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry a Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry.

V r. 2016 k popularizácii vedy a osobitne jazykovedy výrazne prispel mimoriadny úspech publikácie *Stručný etymologický slovník slovenčiny* Ľubora Králika, vďaka ktorému jej autora často oslovovali médiá s požiadavkou na rozhovor, besedu alebo prednášku.

IX. PREZENTÁCIA JÚLEŠ SAV NA INTERNETE

Webová stránka ústavu sa aj v roku 2016 priebežne aktualizovala a dopĺňala.

Databáza odpovedí v rámci webovej jazykovej poradne sa v roku 2016 výrazne doplnila a naďalej sa dopĺňa, v súčasnosti obsahuje vyše 5 500 odpovedí. Jej návštevnosť ustavične rastie, v r. 2016 to bolo mesačne priemerne 60 000 reálnych používateľov a 200 000 zobrazení stránky. Medziročný vývoj počtu reálnych používateľov a počtu zobrazení stránky vykazuje výrazný nárast – od 120 do 180 %.

V rámci vyhľadávacej časti stránky, na ktorej sa verejnosti sprístupňujú najmä lexikografické diela, bol v roku 2016 publikovaný *Ortograficko-gramatický slovník A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka)*.

Verejnosť má ďalej prístup k produkcii Slovenského národného korpusu i k samotnému korpusu textov, ako aj ku kompletnému archívu všetkých ročníkov časopisov z dielne ústavu (*Jazykovedný časopis*, *Slovenská reč* a *Kultúra slova*). Treba skonštatovať, že sprístupnenie vyhľadávania v takom počte lexikografických diel (od súčasných po historické) je aj vzhľadom na zahraničie ojedinelé a možno to pokladať za významnú službu verejnosti. Dôkazom jedinečnosti tejto služby je vysoká návštevnosť stránky a kladné ohlasy jej používateľov.

Facebooková stránka ústavu začala fungovať v r. 2015, jej administrátorkou je L. Molnár Satinská. Facebookovú stránku oddelenia Slovenského národného korpusu spravuje K. Gajdošová.

X. OCENENIE PRACOVNÍKOV JÚLEŠ SAV

V r. 2016 získal Ľubor Králik Cenu Nadácie Tatra banky za umenie 2016 (v kategórii literatúra) za *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Dekan Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave odovzdal Slavomírovi Ondrejovičovi pri príležitosti jeho životného jubilea Zlatú medailu Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a predseda SAV pri tej istej príležitosti Zlatú medailu Slovenskej akadémie vied. Za vedeckú a prekladateľskú činnosť dostal Slavomír Ondrejovič od primátorky mesta Lučenec ocenenie Čestný občan mesta Lučenec.

NOVÁ, MODERNEJŠIA UČEBNICA ŠTYLISTIKY

HORVÁTH, Miloš: Štylistika súčasného slovenského jazyka.

Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2016. 206 s.

ISBN 978-80-223-3997-1.

Ján Bosák

Bratislava, e-mail: jbosak39@gmail.com

Recenzovaná vedecká publikácia Miloša Horvátha (1981) je učebný text primárne určený poslucháčom filologických aj nefilologických odborov. Takáto publikácia je aktuálna, pretože doteraz najčastejšie používané – najmä Mistríkova *Štylistika* z r. 1997 a Findrova *Štylistika slovenčiny* z r. 2004 – už celkom nestačia držať krok s narastaním dynamickosti komunikácie v relatívne krátkom časovom období. Staršia, funkčne orientovaná štylistika pomaly „ustupuje“ komunikačno-pragmatickej teórii textu a štýlu (prieniky teórie komunikácie, sociolingvistiky, psycholingvistiky, rétoriky, pragmalingvistiky, textovej lingvistiky, kognitívnej lingvistiky a i.). M. Horváth sa napriek tejto komunikačnej pestrosti usiluje o znovuoživenie systematického štylistického výskumu, o rozvoj štylistiky v komunikačno-pragmatickom rámci. Nemožno s ním nesúhlasiť v tom, že aj pri komunikačnej rozmanitosti základom stále zostáva ovládanie elementárnych štylistických pravidiel a noriem. Tomuto prístupu zodpovedá aj členenie predloženého textu na kapitoly.

Originálny je hneď *Predhovor* (s. 5 – 7), v ktorom autor sugestívne informuje poslucháčov o svojej ceste k štylistike; naň nadväzuje *Úvod* (s. 8 – 12), akási „informácia“ o potrebe štúdia štylistiky. V prvej kapitole *Podstata a povaha štylistiky ako vedy (Teoretické a metodologické východiská jazykovednej štylistiky)* (s. 13 – 25) predstavuje metodologické východiská štylistiky. Potom nasleduje *Stručný náčrt dejín domácej a zahraničnej štylistiky* (s. 26 – 48), naozaj len stručný, lebo na malom priestore sa začína antickou fázou a končí sa domácou štylistickou tradíciou. V tretej kapitole *Základné pojmy a pojmové kategórie* (s. 49 – 72) aplikuje novú metodológiu na tradičné štylistické termíny, počnúc štylistickou normou a končiac textom a kontextom. V štvrtej kapitole *Konštitutívne princípy štylistiky* (s. 73 – 86) už predstavuje nový, explanačný model štylistiky. Inovačný prístup sa nachádza v najrozsiahlejšej kapitole *Paradigmatika štýlém* (s. 87 – 147), za ktorou nasleduje posledná kapitola *Štylistika formálnych modelových štruktúr textov* (s. 148 – 175). Ako Miloš Horváth oživuje tradičnú štylistiku?

Predovšetkým dôsledne pracuje s termínom *jazykovedná štylistika* (definícia na s. 15) – zdôrazňuje, že až po odhalení rozdielov a nuáns fungovania textov v rozličných komunikačných situáciách a následnom zovšeobecnení týchto špecifik možno pristúpiť k tvoreniu súvislých textov (ibid.). Presvedčivá je aj autorova argumentácia, že jazykovedná štylistika má atribút nadstavbovej vedeckej disciplíny a zároveň atribút jednej z jazykových rovín (s. 19 – 20). V rámci jazykovednej štylistiky je podľa autora účelné rozlišovať štylistiku teoretickú, interpretačnú a praktickú.

V kapitole o základných pojmoch a kategóriách v štylistike (s. 49 – 72) sa M. Horváth prikláňa k zaradeniu štylistickej normy medzi rečové (pragmatické) normy, v rámci ktorých sa potom aktualizujú nielen nevyhnutné pragmatické aspekty komunikácie, ale aj širšie normy verbálneho správania vzťahujúce sa na charakter danej komunikačnej situácie. Pri protichodných vymedzeniach pojmu *štyléma* M. Horváth odôvodnene nepokladá štylému za samostatnú systémovú jednotku (na rozdiel od J. Mistrika), ani štyléme neprisudzuje ako jeden zo znakov pasivity z neutrálneho pozadia (na rozdiel od J. Findru). Napriek moderným pragmatickým vymedzeniam *jazykového štýlu* v slovenskej teoretickej štylistike stále pretrváva jeho klasické, funkčné chápanie. Riešiť takúto závažnú problematiku nemožno v učebnici, M. Horváth (didakticky) v texte dôsledne používa podobu *jazykový (funkčný) štýl*. Metodologicky nové je aj vymedzenie termínu *sloho-tematický postup*, o ktorom sa viedli polemiky. Vychádzajúc z modernej pragmatickej lingvistiky (teórie textu), autor pracuje s termínom *expanzia témy*, ktorý najlepšie odráža mechanizmus uchopovania a postupného myšlienkového rozvíjania témy v texte. Aj problematiku slohového útvaru a žánru autor (aj formálne) rieši uvádzaním termínu *slohový útvar (žáner)*, pričom na rozdiel od tradície ich pokladá za synonymné. Náznorná hierarchická postupnosť (s. 64): jazykový štýl – slohový postup – žáner – útvar – text.

Štylotvorné činitele sú centrálnym bodom vo funkčne orientovaných štylistikách, o nich sa nevedú nejaké závažné diskusie. Náročnejšie je to s termínom *text*, keď sa po komunikačno-pragmatickom obrate v lingvistike na prelome 60. a 70. rokov za najväčšiu a najkomplexnejšiu jednotku začal pokladať práve text ako výsledok zámernej komunikačnej činnosti (autor sa mu venuje podrobnejšie). V tejto súvislosti je dôležitý aj *kontext* a M. Horváth rozlišuje užšie vnútrojazykový štylistický a situačný kontext.

Novým javom v slovenskej štylistike je autorov akcent na potrebu dať jej aj explanačný (vysvetľujúci) rozmer, ktorého východiskom je rozpracovanie problematiky vnútorných aj vonkajších princípov, ktoré riadia alebo aspoň regulujú („skryté sily“) samotný štylotvorný proces; autor vychádza z explanácie všeobecných princípov stavby, vývinu a fungovania jazyka, ako ho v slovenskej jazykovede vypracovali Juraj Dolník, Jozef Mlacek, Pavol Žigo a iní (porov. napr. Dolník – Bajzíkova – Mlacek – Tomajková – Žigo, 1999).

Možno niektorí štylisti nebudú celkom súhlasiť s uvádzaním termínu *paradigmatická štylistika*, ale M. Horváth – opierajúc sa o J. Findru – ukazuje, že práve systematizáciou a klasifikáciou štýlém jazykovedná štylistika nadobudla žiadaný synergický rozmer vo vzťahu k ostatným čiastkovým lingvistickým disciplinám – v kapitole autor opisuje a vymedzuje všetky typy štýlém.

Hoci už dávnejšie sa volalo po vypracovaní novej, komplexnej slovenskej štylistiky, až teraz prichádza Mgr. Miloš Horváth, PhD., s prvou takto orientovanou publikáciou, zatiaľ ako učebnicou: je to vydarená „fúzia“ starších štylistických koncepcií a nových pragmatických a kognitívnych prístupov pri vysvetľovaní procesu textácie. Po doterajších deskriptívnych opisoch sa podľa autora treba zamerať na systematickejší explanačný výskum. Štýl nie je jedinou náplňou štylistiky, dnes sa vyžaduje pracovať s pojmami ako princíp, prototyp, explanácia. Aj texty prestali byť doménou štylistiky, sú napríklad predmetom aj textovej lingvistiky, analýzy diskurzu, konverzačnej analýzy.

Publikácia splňa autorov cieľ – oživiť štylistické výskumy na Slovensku. Zároveň naznačuje, že aj rokmi „zastabilizované“ učebnice či príručky, ale aj lingvistické disciplíny si dnes nevyhnutne žiadajú inovácie.

NAJNOVŠÍ PRÍSPEVOK O SLOVENSKOM DIFERENCovanOM XENODISKURZE

FARAGULOvÁ, Alena: *Cudzosť, jazyk, Slováci*. Bratislava:
Univerzita Komenského v Bratislave 2016. 152 s.
ISBN 978-80-223-4205-6.

Perla Bartalošová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: perla.bartalosova@juls.savba.sk

Recenzovaná monografia vychádza z dizertačnej práce Aleny Faragulovej, ktorá v rokoch 2012 – 2016 pôsobila ako interná doktorandka na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Podobnosť názvu recenzovanej publikácie *Cudzosť, jazyk, Slováci* s názvom kolektívnej monografie *Cudzosť, jazyk, spoločnosť* (Dolník a kol., 2015) z dielne rovnakej katedry nie je náhodná, pretože Alena Faragulová je spoluautorkou spomínanej kolektívnej monografie a vychádza z rovnakého teoretického rámca. Dané skutočnosti už na úvod predznamenujú pragmaticky orientovanú lingvistiku. Publikácia pokračuje v sprístupňovaní výsledkov xenolingvistiky ladeného výskumu, čiže v skúmaní inakosti či cudzosti sociálnych skupín na pozadí xenovedy¹. Monografia nadväzuje na podobné výskumy pracovníkov a pracovníčok z uvedenej katedry slovenského jazyka. Okrem spomínanej kolektívnej monografie napríklad aj na publikácie *Cudzosť v slovenskom prostredí* (Dolník, 2014), *(In)tolerancia a jej jazykové signály ako problém humánnej bioetiky (Ilustrácia na príklade transrodovosti)* (Orgoňová – Bohunická, 2015) či *Intolerancia cudzosti/inakosti v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí. Aplikácia na diskurze o transrodovosti* (Bartalošová, 2015).

Publikácia pozostáva z piatich kapitol. Cieľ knihy, spomenutý v prvej kapitole, korešponduje s primárnym cieľom xenolingvistiky, ktorým je prispieť k takej zmene v spoločnosti, v ktorej bude inakosť vnímaná ako niečo normálne, ako prirodzená súčasť života. Autorka ponúka obraz o dôležitom a aktuálnom spoločenskom probléme, o marginalizácii a diskriminácii rôznych menšín. V tomto kontexte ako pozitívne možno hodnotiť vyjadrenie autorky v úvode, že v práci nechce zostať len pri deskripcii a explanácii marginalizácie menšín ako spoločenského problému, ale chce prispieť k zmene vnímania v spoločnosti, a to podnecovaním kritického uvažovania o jazykovej, kultúrnej či sociálnej inakosti ako o prirodzenej súčasť normality (s. 13), čím umocňuje aplikačný charakter monografie.

¹ Xenoveda alebo xenológia skúma cudzosť/inakosť a normalitu (Faragulová, 2015, s. 180 – 181) v istom časopriestore, pričom xenolingvistika sa bližšie zameriava na manifestáciu cudzosti/inakosti a normality v jazyku. Xenodiskurz chápeme ako taký diskurz, ktorý sa spája s cudzími entitami, napr. konkrétny výsek xenodiskurzu je diskurz o etnikách, o etnickej cudzosti/inakosti Maďarov, Rómov, Nemcov a iných etník.

V druhej kapitole s názvom *Cudzost'* autorka nadväzuje na teóriu xenolingvistiky, na základe ktorej môžeme vnímať cudzosť ako interpretovanú inakosť. Tá môže nadobúdať kladný alebo záporný hodnotiaci náboj až na základe jej následného hodnotenia, môžeme teda hovoriť o pozitívnom alebo negatívnom xenodiskurze. Autorka pritom prikladá interpretácii negatívneho xenodiskurzu väčší význam. Jej zámerom je odpovedať na otázku, aký je slovenský xenodiskurz v praxi.

V tretej kapitole, ktorá nesie názov *Xenodiskurz a moc*, autorka interpretuje cudzosť ako koncept moci na báze Foucaultovho chápania, kde sa vysvetľuje prepojenosť snahy o získanie a udržanie moci. Autorka správne uvádza, že problémom nie je samotná inakosť, pretože tá môže byť súčasťou diferencovanej normality, ale snaha presadiť mocenské záujmy a získať prevahu v spoločnosti cez kontrolu kultúrno-spoločenskej normality a inakosti. Iným problémom je zneužitie jazykového konania, keď samotné jazykové konanie obsahuje hodnotenie. Napríklad pri prezentácii heterosexuálnej orientácie v protiklade k homosexuálnej či inej sexuálnej orientácii, ako aj pri diskusii o iných „podradných“ rasách (v rámci ľudskej rasy), o kresťanoch a islamistoch či o „normálnych kresťanoch“ (s. 27). V tomto prípade hrá dôležitú rolu pojem generalizácie. V podkapitole *Moc a hierarchizácia* autorka v súlade so xenolingvistickými východiskami hodnotí kategorizáciu ako nebezpečný jav, lebo neberie ohľad na rôznorodosť menšín. Entity ako súčasti sveta vzniknutého interakčno-konstrukčno-hodnotiacou aktivitou sa často zjednodušujú na opozitá „dobré a zlé“ alebo „čiernie a biele.“ Pričom „nám“, teda príslušníkom vlastnej skupiny (ingroup), priradíme pozitívne vlastnosti, vnímame túto skupinu ako normálnu, a druhej skupine (outgroup) prisudzujeme negatívne vlastnosti a vnímame ju ako cudziu. Jednotlivec vníma normalitu a prežíva ako „takú, aká má byť“. Modifikácia diskurzu je možná, lebo normalita je konštruovaná a vo veľkej miere definovaná kultúrne či spoločensky prostredníctvom jazyka, čiže ide o kultúrno-spoločenský konštrukt (s. 17). Dané hodnoty a postoje sa premietajú aj do diskurznych stratégií, ktoré používatelia jazyka využívajú v komunikátoch o vybraných menšinách. Hovoriaci chcú danými stratégiami dosiahnuť zmenu postoja recipienta.

Inšpiratívna je podkapitola s názvom *Rečové stratégie „moci“*, kde sa autorka sústreďuje na interpretáciu jednotlivých diskurznych stratégií. Tieto stratégie systematicky zoskupuje do šiestich kategórií, a to: deklarovanie ohrozenosti väčšiny menšinami a právami menšín; povyšovanie postavenia normality vlastnej skupiny; spájanie vlastností jedného alebo viacerých príslušníkov outgroup s interpretovanou inakosťou celej skupiny; pripisovanie viny za jestvujúce problémy menšinám; kamuflovanie a ospravedlňovanie intolerancie – popieranie existencie neadekvátneho xenodiskurzu; znevažovanie inakosti. V slovenskej lingvistike vnímame nedostatok publikácií, ktoré by približovali súbor možných diskurznych stratégií využívaných používateľmi jazyka v komunikácii o vybraných menšinách. Z tohto hľadiska môžeme vnímať dielo ako originálne, invenčné.

Vo štvrtjej kapitole, ktorá je jadrom práce, autorka cieľavedome načrtáva slovenský diferencovaný xenoprofil². Treba oceniť jej rozhladenosť v prácach diskurznych analytikov vo svetovom kontexte. Autorka uplatnila kvalitatívne metódy kritickej analýzy diskurzu, sémantickej analýzy a etnometodológie a etnolingvistiky. Ide o vhodne zvolený postup, keď tematika aj metodológia práce harmonizujú so súčasnými trendmi v jazykovede ako humanitnej vede, inšpirujúcej sa interdisciplinárnymi stimulmi po teoretickej i metodologickej stránke. Autorka použila kombinovanú metódu neformálneho a naratívneho rozhovoru.

Pozitívom je, že A. Faragulová sa v rámci analýzy diskurzu zaoberá kategóriami, ktorým sa dosiaľ v slovenskej lingvistike nevenovala dostatočná pozornosť. Prvou kategóriou je „rasa“ či „etnikum“ s dôrazom na rómsku cudzosť. Ďalej sa zameriava na kategóriu „rod“ s dôrazom na cudzosť LGBTI či neslovenskú cudzosť vo firemných kultúrach. Autorka sústreďuje svoju pozornosť aj na kategóriu „náboženstvo“ so špecifikáciou v podobe islamskej cudzosti. V súčasnosti sa v slovenskom diskurze stretávame s kresťansko-islamskými ideologickými konfliktmi, čo zintenzívňuje dôležitosť diskurznej analýzy o danej kategórii.

Autorkin výskum prináša výsledky, na základe ktorých najväčším problémom v kategóriách „rasa“ a „islam“ je stereotypizácia, ktorá súvisí s hierarchizáciou, teda konštruovaním „podradenej“ a „nadradenej“ skupiny. Toto konštruovanie vyplýva z inštitucionalizovanej normality hodnotiacich, ktorú interpretujú ako správnu. Podľa autorky je potrebné zmeniť diskurz tak, aby sa začalo hovoriť o nenormatívnych skupinách a informovať tak, aby tieto kategórie mali charakter otvorenosti. Problémom pojmu je teda jeho nadmerná generalizácia (s. 67 – 68).

A. Faragulová nám ďalej ponúka svoj pohľad na „rod“ v súlade so súčasnou feministickou literatúrou a konštatuje, že silná inštitucionalizovaná, štandardizovaná a stereotypizovaná normalizovanosť tejto kategórie bráni uvažovať o „rode“ inak, ako je to vo feminizme či v rodových štúdiách, alebo ako ho interpretujú nenormatívni jedinci. Podľa autorky je potrebné zmeniť spoločenský dialóg smerujúci k pestrejšie chápanej problematike „rodu“ (s. 112).

V rámci neslovenskej cudzosti vo firemných kultúrach nadnárodných korporácií v Bratislave autorka na základe predstavených postojov informátorov k inakosti/cudzosti vníma tento pojem graduálne. Aj keď hodnotenie závisí od konkrétneho zamestnanca, vo všeobecnosti podľa autorky zamestnanci kladne hodnotia xenosy³ podporujúce vzájomné dorozumievanie s kolegami a pomáhajúce uľahčiť prácu a vytvárať dobré pracovné prostredie. Naopak, zamestnanci negatívne hodnotia xe-

² Slovenský xenoprofil – ide o zovšeobecnené slovenské vnímanie cudzosti/inakosti (Dolník, 2015). Diferencovaný xenoprofil chápeme ako rôznorodé vnímanie cudzosti/inakosti na škále od pozitívneho, cez neutrálny až k negatívnemu postoju k cudzosti/inakosti, napr. rôznorodé vnímanie Nemcov, Maďarov, Rómov či Fínov a pod.

³ Xenos sa chápe ako jav, ktorý je majoritou vnímaný ako cudzí, pričom cudzosť funguje ako parameter, na základe ktorého interpret navodzuje istý vzťah k tomuto javu (Dolník, 2012, s. 229).

nosy súvisiace s neprimeranou kontrolou a tie, ktoré vedú k dehumanizácii, teda v pracovnom prostredí ich zbavujú ľudského rozmeru (s. 134).

Možno súhlasiť s autorkinou konštatáciou v piatej, záverečnej kapitole, že cudzosť, teda inakosť nevieme (alebo nechceme) interpretovať ako súčasť diferencovanej a otvorenej normality, lebo tá vyplýva z inštitucionalizovanej, normalizovanej a represívnej interpretácie normality, brániacej uvažovať otvorenejšie. Triezve uvažovanie Aleny Faragulovej sa prejavuje aj v okamihu, keď uznáva, že očakávať, že inakosť prestane úplne podnecovať kategorizáciu, je utópia, ale určite sa dá k takémuto stavu v budúcnosti aspoň priblížiť a v základe tejto zmeny stojí predovšetkým vzdelávanie a spoznávanie. Ako autorka uviedla v úvode, jej cieľom je prispieť k zmene postojov spoločnosti podnecovaním kritického uvažovania o inakosti. V súlade s cieľmi Štátneho vzdelávacieho programu, aby „si žiaci uvedomovali jazykovú a kultúrnu pestrosť v rámci Európy a sveta, ale aj v rámci jednotlivých sociálnych prostredí“ (ŠVP, 2009, s. 15), sa Alena Faragulová snaží o vlastný prístup pri riešení problematiky, keď uvádza príklady, ako zmeniť postoj k inakosti zmenou interpretácie textov zameraných na vyvolanie negatívnych postojov voči Rómom. Kritická interpretácia týchto textov, čiže kritické uvažovanie by sa malo spájať ideálne s dialógom. To môže smerovať k zmene schopnosti chápať inakosť v zmysle „cudzost“ (presnejšie ako negatívna cudzosť) na inakosť ako súčasť diferencovanej normality. Autorka teda nezostáva len pri opise a vysvetľovaní problému, ale v duchu činnostného aspektu jazyka v rámci criticalkej diskurznej analýzy prispieva ku konštrukcii jedného z perspektívnych riešení sociálneho problému. Lingvistika sa v tomto kontexte dostáva na miesto, kde má možnosť dopomôcť k riešeniu spoločenských problémov. Práve v tom tkvie najväčší prínos recenzovanej monografie.

Na záver možno konštatovať, že celkový pohľad na recenzované dielo je veľmi pozitívny, pretože je nespochybniteľným odborným prínosom v oblasti slovenskej xenolingvistiky a adekvátne zachytáva problematiku cudzosti z rôznych uhlov pohľadu. Monografia *Cudzost', jazyk, Slováci* má potenciál poslúžiť ako jeden z inšpiratívnych zdrojov pre budúce xenolingvistické výskumy. Je určená všetkým záujemcom a záujemkyniam o xenológiu, xenolingvistiku, resp. širšie o lingvistickú pragmatiku, ako aj aktivistom činným v oblasti práv menšín, ale aj širšiemu okoliu, ktoré daná téma ako jedna z aktuálnych výziev hypermodernej doby zaujíma. Vďaka svojej interdisciplinárnosti môže práca osloviť širšie publikum. Je potešujúce, že lingvistika na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v duchu pragmaticky orientovanej lingvistiky napreduje k transdisciplinárnemu prepojeniu s inými humanitnými vedami, napr. so sociológiou, filozofiou, etnológiou či kulturológiou, a je rovnocenným partnerom na poli svetovej lingvistiky.

ZDRAVICA PROFESORovi JÁNOVI KAČALovi

*Juraj Glovňa**Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra, e-mail: jglovna@ukf.sk*

Prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc., oslávil v tomto roku v dobrom zdraví a v príslovečnej pracovnej kondícii osemdesiate narodeniny (narodil sa 8. apríla 1937 v Dobšinej).

Na limitovanom priestore spomenieme aspoň kľúčové míľniky z biografie Jána Kačalu. Po absolvovaní študijného odboru slovenský jazyk a literatúra na Vysoké škole pedagogickej v Bratislave začína v roku 1958 pôsobiť na strednej škole v Pezinku. Po piatich rokoch prechádza do Ústavu slovenského jazyka SAV v Bratislave (dnešný názov Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV), kde pôsobí v rozličných funkciách do roku 1992, v rokoch 1981 – 1991 ako riaditeľ. Tu získava akademický titul PhDr. (1969) a vedecké hodnosti CSc. (1968) a DrSc. (1983). V roku 1987 sa stáva členom korešpondentom SAV, rok nato členom korešpondentom ČSAV.

V roku 1992 sa vracia do školstva, tentokrát univerzitného. Pôsobí ako docent (habilitácia v r. 1993) a neskôr ako profesor (inaugurácia v r. 1995) na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a medzitým aj na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V akademickom prostredí odovzdáva svoje bohaté teoretické vedomosti z jazykovedy mladej generácii, zaúča študentov do tajov vedeckého bádania, školí doktorandov a vychováva tak úspešne nastupujúcu generáciu slovakistov. Ako školiteľ a oponent záverečných kvalifikačných prác (aj na iných vysokých školách na Slovensku) píše posudky, ktoré nemajú iba hodnotiaci rozmer, lež sú aj inšpiráciou a povzbudením do ďalšej práce. Je prísny, ale aj žičlivým pedagógom.

Ján Kačala patrí medzi kľúčové osobnosti slovenskej jazykovedy. Doteraz vydal dvadsať monografií a publikoval okolo 500 štúdií, článkov, recenzií, úvah, polemík a pod. Reč čísel je veľavravná. Početnosť aj kvalita vedeckých výstupov svedčia o jeho systematickej práci, húževnatosti a obdivuhodnej výkonnosti. Väčšina monografií je tematicky, spôsobom spracovania aj výsledkami originálna, predstavuje prvé práce svojho druhu na Slovensku. V nich spracúva najmä otázky syntaxe. Sem môžeme zaradiť monografie *Doplnok v slovenčine* (1971), *Sloveso a sémantická štruktúra vety* (1989), *Syntaktický systém jazyka* (1998), *Systém jazykových kategórií* (2006), *Zložené útvary v jazyku* (2010), *K podstate vety. Syntetický pohľad* (2012),

Syntagmatický slovosled v slovenčine (2013), *Teória vetného člena* (2015), ako aj tohoročnú publikáciu *Polopredikatívne konštrukcie v slovenčine (s osobitným zreteľom na prechodníkové konštrukcie)*.

Profesor Kačala sa rigorózne venuje systémovej lingvistike. Jazyk pokladá za systém systémov a v ňom rozhodujúcu úlohu zohráva gramatika. Počas dlhoročnej bádateľskej činnosti zostáva verný svojej metodológii, pomocou ktorej hľadá v jazyku dynamizujúce činitele, ale aj prvky a štruktúry, ktoré jazyk v jeho fungovaní v diferencovanej spoločenskej komunikácii stabilizujú. Sú to dve stránky tej istej mince.

Popri syntaxi programovo vstupuje Ján Kačala aj do iných sfér lingvistiky. Je uznávaným lexikografom. Zmysel pre dôslednosť, systémovosť, ba až minucióznosť využíva ako tvorca koncepcie a hlavný redaktor kodifikačného *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (4., dopln. a upr. vyd., 2003). Podieľal sa na tvorbe *Slovníka slovenského jazyka* (1959 – 1968), *Encyklopédie jazykovedy* (1993). Významný je jeho podiel na príprave kodifikačných *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1991.

S lexikografickou praxou je úzko prepojený Kačalov bytostný záujem o otázky normy a jej kodifikácie a s ňou súvisiace otázky jazykovej kultúry. Jazyk pokladá nielen za základný komunikačný prostriedok, ale aj za dôležitý nástroj s národnoreprezentatívnou funkciou. Podľa neho spisovná slovenčina dosiahla vysokú úroveň, porovnateľnú s úrovňou iných vyspelých jazykov. Je životaschopná a o jej osud netreba mať obavy. Zdôrazňuje zároveň, že „treba sa starať o jej sústavné vedecké poznávanie, o jej vedecký opis a kodifikáciu, ako aj o premyslenú jazykovú výchovu jej používateľov. U nich treba pestovať najmä pocit zodpovednosti za celonárodnú hodnotu [...]. Jednoznačne totiž aj v súčasnosti platí, že akí sú požívatelia, taký je aj ich jazyk“ (Spisovná slovenčina v 20. storočí, 2001, s. 81). A to všetko v súlade s platným zákonom o štátnom jazyku.

Dlhodobým predmetom Kačalovho odborného záujmu je súčasný literárny jazyk, ktorý predstavuje bytostnú dimenziu celého národného jazyka. Vydáva v tomto súvisе dve cenné monografie: *Slovenčina v literárnej praxi* (2006) a *Jazyk majstrov* (2014). Predkladá v nich svoje lingvistické a širšie aj literárno-kultúrne interpretácie literárnych diel súčasných slovenských autorov, charakterizuje ich jazyk a štýl. Svoje vývody dokladá početnými príkladmi. Treba dodať, že sám virtuózne ovláda jazyk, vie podať aj zložité teoretické postuláty prijateľnou a zrozumiteľnou formou, bez zbytočného mentorovania a terminologickej mystifikácie.

Profesor Kačala sa ako spoluautor podieľal na vydaní *Prehľadu dejín spisovnej slovenčiny* (spolu s R. Krajčovičom; 2011). Sám vydáva príručku *Spisovná slovenčina v 20. storočí* (1998, 2001).

Treba tiež oceniť ďalšie významné dielo, ktoré zapĺňa medzeru v slovenskej jazykovede. J. Kačala ako excelentný znalec situácie v slovenskej jazykovede vydal

v tomto roku publikáciu *Osobnosti slovenskej jazykovedy v 20. storočí*, ktorá je upravenou a rozšírenou verziou knihy *Profily slovenských jazykovedcov 20. storočia* (2011). Nájde sa v nej popri biografických údajoch inštruktívne informácie o dvadsiatich jazykovedcoch, ktorí výrazne zasiahli do rozvoja slovenskej lingvistiky. Je medzi nimi aj zástupkyňa našich Slovákov v cudzine – prof. Mária Myjavcová z Vojvodiny.

Pre Jána Kačalu sa stala slovenčina a jej výskum integrálnou súčasťou osobnosti. Na jeho veľké pracovné nasadenie v bádaní jazyka by sa dala s istou licenciou aplikovať zásada tvorivých vedcov s dôslednou pracovnou disciplínou *Non potest esse sepius dies, qui semel fuit* (*Včerajší deň sa už nevráti*).

Takisto zodpovedne pristupuje k náročnej pedagogickej činnosti. Chceme v závere zdôrazniť, že prof. Kačala nie je kabinetný typ vedca, ako by možno naznačovala jeho bohatá publikačná činnosť. Veľá síl venoval aj organizačnej a redakčnej práci. V rokoch 1995 – 1999 bol predsedom Akreditačnej komisie, poradného orgánu vlády SR. Je predsedom Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry. Dvadsať rokov bol hlavným redaktorom Kultúry slova, doteraz je členom jej redakčnej rady. Je členom viacerých domácich aj zahraničných vedeckých spoločností. O svojich výsledkoch rád prednáša na kongresoch a konferenciách. Jeho práce sa citujú a recenzujú doma i v zahraničí. Počas vedeckej činnosti bol hosťom viacerých európskych akademických a univerzitných inštitúcií.

Ján Kačala je nositeľom niekoľkých ocenení. Spomeňme tu štátne vyznamenanie – Rad Ľ. Štúra II. triedy, za mimoriadne zásluhy o rozvoj v oblasti vedy a školstva, osobitne v oblasti jazykovedy (2011).

Želáme pánu profesorovi Kačalovi do ďalších rokov dobré zdravie a ešte veľá tvorivých síl!

PROFESOR IVOR RIPKA OSEMDESIATROČNÝ

Miloslav Smatana

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: miloslav.smatana@juls.savba.sk

Pre početnú a zasvätenú rodinu slovenských lingvistov a osobitne pre nevel'kú, no o to bližšiu rodinu dialektológov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV je na pozadí dosluhujúceho leta a prichádzajúcej jesene 7. september v istom slova zmysle osobitý: každý rok si ho pripomína ako deň svojho narodenia dlhoročný pracovník tohto ústavu a emeritný profesor Prešovskej univerzity v Prešove PhDr. Ivor Ripka,

DrSc. V aktuálnom roku je táto príležitosť mimoriadne vzácna a jedinečná: od oslávencovho narodenia v r. 1937 ubehlo už 80 rokov a pán profesor ich oslavuje v zdraví, neustávajúcej činnosti a stálej čulej vedeckej aktivite.

Rodná Bratislava, ale i ďalšie mestá, v ktorých Ivor Ripka prežil istý čas mladosti, keď svojich rodičov sprevádzal na ich pedagogickej púti stredoškolských profesorov po Slovensku, zanechali odraz na jeho osobnom a profesijnom smerovaní. Azda najvýraznejšie starobylý Trenčín, ktorý sa v určitých súvislostiach ešte len objaví vo sfére jeho odborného záujmu, a istým spôsobom aj východoslovenský Kežmarok i Poprad zarezonujú v jeho budúcom dialektologickom vedomí. Ale ešte skôr predtým v Poprade zmaturuje (1955), vráti sa do Bratislavy, kde vyštuduje na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor slovenský a ruský jazyk (1955 – 1960) a po vojenskej prezenčnej službe (opäť v Trenčíne) sa vydá na vedeckú dráhu.

Na jej začiatku dostávajú myslené kontúry načrtnuté doterajšími skúsenosťami a mladíckym nadšením svoj konkrétny rozmer. Študijný pobyt a následná interná vedecká aspirantúra vo vtedajšom Ústave slovenského jazyka SAV privádzajú mladého aspiranta k dizertačnej práci, ktorej názov odkazuje na jedno z miest mladosti. Za obhájenie dizertácie *Dolnotrenčianske nárečia* získava Ivor Ripka v r. 1968 vedeckú hodnosť kandidát filologických vied a stáva sa vedeckým pracovníkom vtedy už Jazykovedného ústavu I. Štúra SAV. Ten sa mu stáva druhým domovom na viac ako 40 rokov. Plynutím času sa Ripkova odborná a vedecká špecializácia rozširuje, rozbieha viacerými smermi a súčasne vyhaŕňuje, formuje a brúsi.

V prvej línii jeho záujmu stoja slovenské nárečia, a to nielen užšie špecifikované na dolnotrenčiansku oblasť, ale aj nárečia v celoslovenskom chápaní. V čase bádateľského rozbehu mladého vedca naplno pracuje na jednom z najvýznamnejších projektov slovenskej dialektológie, *Atlase slovenského jazyka*. I. Ripka sa stáva spoluautorom 1. zväzku, neskôr – a to už vo funkcii vedúceho dialektologického oddelenia – organizačne zabezpečuje vydanie zostávajúcich častí diela a na vydaní posledného atlasového zväzku, spracúvajúceho lexiku, participuje ako recenzent.

Popri atlasových prácach sa systematicky venuje svojmu východiskovému nárečovému teritóriu a kumuluje ďalšie poznatky: v sérii odborných výstupov venovaných dolnotrenčianskym nárečiam dominuje knižná podoba jeho dizertačnej práce – monografia *Dolnotrenčianske nárečia* (1975) a *Vecný slovník dolnotrenčianskych nárečí* (1981). A keď o pár rokov neskôr opisy tejto nárečovej oblasti vedec vystuží ďalšími bádania a štúdiami, je na mieste tvrdenie, že dolnotrenčianska oblasť patrí k najlepšie opísaným nárečovým celkom na Slovensku.

V 70. a 80. rokoch minulého storočia pribúdajú do Ripkovej bibliografie položky, ktoré signalizujú skorý príchod ďalšieho fundamentálneho diela slovenskej dialektológie – *Slovníka slovenských nárečí*. Také sú napr. štúdie *O koncepcii Slovníka slovenských nárečí* (1976), *O niektorých problémoch klasifikácie a hod-*

notenia nárečovej slovnej zásoby (1980), *Ciele a možnosti celonárodného nárečového slovníka* (1986) a i. Len vďaka definovaniu základných lexikografických a lexikologických zásad koncipovania tohto diela mohol uzrieť svetlo sveta prvý diel (A – K, 1994) a o niekoľko rokov aj druhý diel (L – Povzchádzať, 2006) pôvodne naplánovaného trojdielneho slovníka nárečí na Slovensku. Práce na *Slovníku slovenských nárečí* vedie I. Ripka v rokoch 1973 – 2005, pod jeho odborným vedením vzniká a dotvára sa koncepcia tohto diela a za jeho prvé dva zväzky zodpovedá aj ako vedecký redaktor.

V tomto prvom, nazvime to bratislavskom období účinkovania vo svete jazykovedy, riadi oslávenec popri všetkých svojich vedecko-odborných aktivitách viac ako 30 rokov dialektologické oddelenie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a neskôr – ako vedúci vedecký pracovník vo funkcii riaditeľa – aj túto poprednú slovenskú vedeckú inštitúciu (1995 – 1999).

O vedeckom zábere svedčia jeho výpovedné teoreticko-metodologické výstupy, ktoré prispievajú k určovaniu smerovania modernej dialektológie (napr. *Metodické aspekty terénnych výskumov*, 1994), vypovedajú o postavení slovenských nárečí v súčasnej jazykovej situácii (napr. *Úloha slovenských nárečí v súčasnej jazykovej situácii*, 1990), mapujú vzťah nárečí k spisovnej forme národného jazyka z viacerých aspektov (napr. *Nárečia a jazyková kultúra*, 1994), predznamenávajú vedcove hlbšie sociolingvistické výskumy (napr. *Some Aspects of the Relationship between Czech and Slovak*, 1993; *O slovensko-maďarských interferenciách v nárečovej lexike*, 1994), príp. naznačujú možnosti spolupráce dialektológie so sociolingvistikou (*Ďalšie smerovanie teritoriálne zameraných výskumov*, 1996). Už v tom čase nadväzuje I. Ripka akýsi pomyselný dialóg s dištancujúcim sa svetom sociolingvistiky a usiluje sa o revitalizáciu a ujasnenie vzťahov medzi oboma disciplínami. Aj neskôr, po preklopení milénia, tak činí vo viacerých svojich vedeckých výstupoch. Tým ale predchádzajú dva zásadné počiny, ktoré sú rozhodujúcimi faktormi pri jeho ďalšom hľadaní sociolingvistických súvislostí a následnom bádaní v tejto oblasti.

Prvým z nich je Ripkova účasť na významnom medzinárodnom výskumnom projekte *Celokarpatský dialektologický atlas*. Od r. 1976, keď sa stáva členom Komisie pre jazykové kontakty pri Medzinárodnom komitáte slavistov, je až do vydania finálneho zväzku aktívnym spoluúčastníkom jeho realizácie: spoluvytvára koncepciu atlasového diela, je členom redakčného kolégia, autorom viacerých máp a komentárov a v tzv. bratislavskom 5. zväzku (1997) aj jeho vedeckým redaktorom.

Druhým počinom je účasť na projekte výskumu amerických Slovákov, ktorého výsledky I. Ripka prezentuje (v spoluautorstve s L. B. Hammerovou) v priekopníckej monografii o jazyku amerických Slovákov *Speech of American Slovaks/Jazykové prejavy amerických Slovákov* (1994). Monografia odštartuje sériu jubilantových príspevkov skúmajúcich otázky jazyka potomkov slovenských prisťahovalcov v Amerike.

Prvé obdobie činnosti nášho oslávenca sa pozvoľne prelína a prechádza do druhého vtedy, keď sa popri vedeckej práci začína vo väčšej miere venovať pedagogickej činnosti. Definitívnym odchodom z JÚLŠ SAV (2005) sa začína jeho druhá, takpovediac prešovská pedagogicko-odborno-vedecká etapa s prevládajúcim a aktívnym pôsobením na východe Slovenska. V r. 1999 získava vedeckú hodnosť doktor filologických vied, o rok nato sa habilituje na Fakulte humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, v r. 2002 tam získava vedecko-pedagogický stupeň univerzitný profesor a v r. 2010 sa stáva emeritným profesorom tejto univerzity.

Na prešovskom pracovisku pripravuje v spolupráci s M. Imrichovou vysokoškolskú učebnicu *Základy slovenskej lexikológie* (vyšla v troch vydaniach: 2003, 2004 a 2006) a knihu *Kapitoly z lexikológie a lexikografie* (2011). V Prešove mu pri jeho dvoch významných životných jubileách pripravili tamojší kolegovia darček v podobe knižných publikácií: *Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku* (2004) a *Jazyk je zázračný organizmus... Metamorfózy jazyka a jazykovedy* (2013).

V rokoch 1997 – 2005 vzniká celý rad článkov na tému nárečovej frazeológie, ktorou I. Ripka nadväzuje na svoje predchádzajúce výskumy v tejto oblasti. Takými sú napr. štúdie *Poznámky o klasifikácii nárečovej frazeológie* (1997), *Spracovanie frazeológie v celonárodnom nárečovom slovníku* (1999), *Niekoľko úvah o nárečovej frazeológii* (2002), *Variantnosť nárečových frazém* (2003) a pod.

Mnohé z Ripkových preferovaných nárečových tém dostávajú priestor v monografii, vlastne v jeho habilitačnej práci *Aspekty slovenskej dialektológie* (2002).

Celý blok Ripkovej produkcie predstavujú návraty k osobnostiam slovenskej jazykovedy. V rámci tejto témy venuje mimoriadne miesto P. J. Šafárikovi: v spolupráci s J. Skladanou prekladá jeho *Slovanské starožitnosti*, pričom naozaj pozoruhodné sú jeho viaceré podrobné sondy v statiach o tomto Šafárikovom diele.

Produkcia Ivora Ripku predstavuje široký záber, ktorý je vlastne reflexiou jeho vedeckých, odborných a kultúrnych záujmov. Dokazujú to príspevky začiatku druhého milénia, v ktorých prezentuje viacerými formami – na konferenciách, v periodikách, v masovo-komunikačných prostriedkoch – svoj postoj k rozličným jazykovedným otázkam a problémom týkajúcim sa spisovného jazyka, jazykovej politiky či kultúry, vzťahu jazyka a tradície pri formovaní národnej a kultúrnej identity.

Čitateľný je oslávencov podiel na organizácii života slovenskej jazykovedy, o čom vypovedajú funkcie a posty, ktoré oslávenec vo svojom živote zastával.

Významná je jeho redakčná činnosť: v rokoch 1997 – 2000 je hlavným redaktorom časopisu *Slovenská reč* a do r. 2005 členom jeho redakčnej rady, do r. 2006 pôsobí v redakcii *Jazykovedného časopisu* a od r. 2002 je istý čas členom redakčnej rady prešovského zborníka *Slovo o slove*.

Ivor Ripka bol v r. 1987 ocenený Striebornou čestnou plakétou SAV Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách a o desať rokov neskôr Zlatou čestnou plakétou SAV Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách.

Výpovedná je strohá bilancia čísel: pri šesťdesiatinách predstavuje oslávenec bibliografia 260 položiek, pri sedemdesiatinách je to už 450 položiek a pred 5 rokmi, pri príležitosti 75. výročia jeho narodenia, to už bolo viac ako 700 položiek. Všetko nasvedčuje tomu, že pri takomto neustávajúcom pracovnom tempe nebude v súčasnosti táto bilancia ďaleko od čísla 800.

Už pri svojej šesťdesiatke či sedemdesiatke človek nevdojak komplexne bilancuje to, čo mu život dal a čo on dal životu, a pomaly pomýšľa na pokoj jesene. Ako vidieť, toto neplatí o našom jubilantovi, pretože je toho naozaj veľa, o čom by sa v súvislosti s bilancovaním jeho života a diela dalo ešte hovoriť. Pánovi profesorovi úprimne prajeme, aby podobných bilancií bolo v jeho živote ešte niekoľko, a želáme mu aj to, čo sa pri takýchto príležitostiach zvykne želať najčastejšie: predovšetkým pevné zdravie, šťastie, vnútornú pohodu, trpezlivosť, pokoj, lásku a k tomu všetkému veľa tvorivých síl!

Mnogaja ljeta!

K PÄŤDESIATINÁM JAROMÍRA KRŠKA

Vladimír Patráš

*Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: Vladimír.Patras@umb.sk*

Letné obdobie nám v kalendári nasvietilo a pripomenulo prvý životný míľnik, ku ktorému doputoval vysokoškolský učiteľ, jazykovedec, kolega a priateľ, jeden z odchovancov, nasledovníkov a pokračovateľov v línii banskobystrickej lingvistickej slovakistiky prof. Mgr. Jaromír Krško, PhD. Narodil sa 12. 7. 1967 v Martine. V roku 1991 na vtedajšej samostatnej Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici absolvoval študijný odbor učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov v kombinácii slovenský jazyk a literatúra – občianska náuka. Po vysokoškolských štúdiách krátko pôsobil na Základnej škole J. Kollára v Mošovciach ako učiteľ a na Gymnáziu A. H. Škultétyho vo Veľkom Krťiši ako stredoškolský pedagóg. V roku 1992 nastúpil na Fakultu humanitných a prírodných vied novokonštituovanej Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici; dodnes funguje na jej nástupníckych pracoviskách – Fakulte humanitných vied a od r. 2014 na Filozofickej fakulte. V uplynulom štvrtstoročí vystúpil po všetkých schodíkoch akademickej kariéry: začínal ako asistent, onedlho od-

borný asistent, docent a napokon sa dopracoval pred brány profesúry. V roku 1994 zastával funkciu vedúceho oddelenia slovenského jazyka, v rokoch 1998 – 2004 pôsobil ako vedúci katedry.

Treba poznamenať, že v oslávencovom kvalifikačnom raste nešlo o zrýchlený proces, ale o postupný odborný vývin a osobnostné i ľudské dozrievanie. Dizertačnou prácou *Terénne názvy z Muránskej doliny* (knižne vyšla v r. 2001) úspešne nadviazal na bádania svojho vysokoškolského učiteľa J. Matejčíka a najmä na výskumy vlastných mien z dielni V. Šmilauera, R. Šrámka, V. Blanára, M. Majtána, I. Ripku, L. Kralčáka, P. Žiga a ďalších. Problematika proprií sa odvtedy stala preňho veľkou výzvou, ktorej ostáva verný dodnes. V roku 2004 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave bol vymenovaný za docenta vo vednom odbore slovenský jazyk. Zámery a poznatky z tejto fázy zúročil v práci vydané v Banskej Bystrici v roku 2005 *Spracovanie hydronymie Slovenska. (Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae)*. Výsledky výskumov z oblasti názvov vodných tokov vybraných slovenských poriečí synteticky uverejnil v podobe knižných prác *Hydronymia povodia Hrona* (2008), *Hydronymia povodia Kysuce* (v spoluautorstve s D. Veličkom; 2011), *Hydronymia horného povodia Váhu* (2011) a v spoluautorstve s A. Goótsovou a A. Chomovou *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu* (2014). V roku 2017 na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici predniesol inauguračnú prednášku *Od mikrosociálnych toponým ku komunikačným registrom národnej onymie*; príslušné vedecké rady následne schválili návrh na jeho vymenovanie za univerzitného profesora.

Krškove výskumy, projekty a publikované práce charakterizuje kontinuálny odborný záujem o jazykový systém a systémovú jazykovedu v synchrónnom a diachrónnom vymedzení, so zreteľnou, trvalo prítomnou lexikologickou bázou a onomastickou líniou vrátane ich korešpondencie so semiotikou, frazeológiou, dialektológiou, slovesnou kultúrou a kultúrou vyjadrovania. V takto viacúrovňovo vybudovanom vedeckom a publikačnom skelete sa nachádzajú axiómy slavistiky, porovnávacej jazykovedy a vedno s nimi interdisciplinárne rezonancie s primeranými, vhodnými, resp. priam požadovanými medziodborovými presahmi. Spojivom a argumentačným priestorom jubilantových vedeckých aktivít sa stáva spoločenská podmienenosť jazyka v celoplošne i teritoriálne diferencovaných komunitách jeho nositeľov a používateľov v ich kontrastoch, súbežnosti, ale aj v prirodzenej disparátnosti.

V propriálnej sfére – onomastike s rozvetvením pozornosti do oblasti antroponymie, toponymie a najmä hydronymie, spravidla s prínosnými presahmi do dialektológie, etnológie, dejín jazyka a kultúry – si J. Krško už získal odborné meno doma a prinajmenšom v stredoeurópskom zahraničí. Jeho autorské zámery, postupy a výsledky sa motivicky viažu, interpretačne preukazujú, zovšeobecňujú a prepájajú

v oblasti ľudskej komunikácie, sociolingvistiky, jazykových kontaktov, mediálnych štúdií a čiastočne aj elektronickej komunikácie. Jazykov(edn)é impulzy a výsledky pritom korelujú s pedagogickými a aplikačnými vedami. Takto poňatý autorský svet s teoreticko-metodologickými poľami a osobnostným potenciálom získava zreteľné všeobecnolingvistické kontúry, utvárajúc tak možnosti na produktívne posuny, kontrastívne analýzy a synergické interpretácie skúmanej problematiky.

Vedeckovýskumná činnosť, pedagogické pôsobenie a súbežné publikačné aktivity J. Krška si doteraz našli svoje miesto v týchto žánroch: 6 vedeckých monografiách, 2 vysokoškolských učebniciach, 21 vedeckých prácach, 75 publikovaných zborníkových a konferenčných príspevkoch doma a v zahraničí, 32 recenziách a odborných prácach. Zostavil a redigoval 4 knižné publikácie. Doteraz vykonal 80 konferenčných prednášok na medzinárodných a domácich vedeckých podujatiach; štvrtina jeho vystúpení bola pritom pozvaná. Pobudol na 9 výskumno-prednáškových pobytoch na zahraničných univerzitných a akademických pracoviskách. Na svoje práce doteraz získal pol tisícky (zistených) ohlasov. Motivoval, tvárnil a tvaroval doteraz 8 ukončených doktorandov.

Oslávenec okrem iných poverení a úloh pôsobí ako člen predsedníctva Slovenskej onomastickej komisie pri JÚLŠ SAV v Bratislave, podpredseda Slovenskej onomastickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, člen redakčnej rady vedeckého časopisu *Slavica Slovaca*, korešpondent onomastického periodika *Rivista Italiana di Onomastica* (Taliansko) za Slovenskú republiku, člen redakčnej rady časopisu *Prace Językoznawcze* (Olštýn, Poľsko); od r. 2016 funguje ako člen predsedníctva a tajomník Slovenského komitátu slavistov. Uplatňuje sa aj ako hlavný organizátor a spoluorganizátor vedeckých podujatí; vo svojej kariére pripravil a zúčastnil sa na príprave 12 domácich a medzinárodných konferencií.

J. Krško obohacuje svoje profesionálne aktivity a pôsobenie v univerzitnom vzdelávaní najnovšími poznatkami vo svojom odbornom zázbere. Nadobúda ich nielen stálym štúdiom, ale aj vlastnými vedeckovýskumnými aktivitami a systematickým pôsobením v špecificky vymedzenom vzdelávacom okruhu. V uvedených mantineloch kreoval a potvrdzoval svoj potenciál na osi od slovackistických medzníkov k všeobecnolingvistickému trasovaniu, kontrastívnej jazykovede a k interdisciplinárnym vedám. Úspešne sa špecializoval a vedecky a odborne dozrel. Sústavne odovzdáva získané poznatky, skúsenosti a zručnosti nielen v pedagogickom procese, ale ich obohacuje, aktualizuje a propaguje aj prostredníctvom medializovaných publikačných výstupov so vzdelávacím poslaním.

Do ďalších životných desaťročí prajme profesorovi Jaromírovi Krškovi, aby v dobrom zdraví, v ústretočných katedrových podmienkach a trvalom spolužití s lingvistikou aj naďalej rozvíjal a činnosť potvrdzoval odborné a osobnostné danosti nielen, ale najmä na doteraz obhospodarovanom bádateľskom území, aby tvorivo,

prínosne a kriticky postupoval po náročnej, ale pevnej trase doma a v zahraničí a aby sa i naďalej tešil s rodinou, priateľmi a známymi podnetnej a prajnej atmosfére v Banskej Bystrici i na oddychovom vidieckom pôsobisku v malebnom údolí Štiavnických vrchov.

ODIŠLA JARMILA ŠIKROVÁ

Slavomír Ondrejovič

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: slavomir.ondrejovic@juls.savba.sk

9. mája 2017 sme sa v bratislavskom Krematóriu navždy rozlúčili s našou bývalou kolegyňou Jarmilou Šikrovou (rod. Gavorovou), ktorá vo veku 62 rokov podľahla ťažkej chorobe.

Narodila sa 21. 3. 1955 v Piešťanoch a po rôznych pobytoch v zahraničí (v mladosti najmä v Grécku, neskôr aj v Holandsku) žila v Bratislave. Aj univerzitné štúdium (aprobáciu francúzsky jazyk – slovenský jazyk) absolvovala v r. 1975 – 1979 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po jeho ukončení začala hneď pracovať v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV – v dialektologickom oddelení. V r. 1997 – 2007 pôsobila na slovenskom veľvyslanectve v Haagu, kam odišla spolu s manželom Jurajom Šikrom, v tom čase pracovníkom Ministerstva zahraničných vecí SR. Po návrate na Slovensko v r. 2007 mala v pláne pokračovať v dialektologickom výskume a zapojiť sa do prípravy ďalších zväzkov nárečového slovníka. No z rôznych dôvodov to nevyšlo. Zamestnala sa preto na medzinárodnom odbore Generálnej prokuratúry SR, kde využívala svoju znalosť jazykov, najmä angličtiny, francúzštiny, gréčtiny a taliančiny, ale ťažila aj z lingvistického poznania, ktoré nadobudla v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. Jej hlavnou náplňou na tomto novom pracovisku bolo prekladanie a tlmočenie do rôznych jazykov a z rôznych jazykov. Vďaka tomu bola ako tlmočníčka či prekladateľka prítomná pri rôznych európskych programoch, ktoré sa týkali Slovenska a Európskej únie, napr. bezpečnosti Európskej únie.

Počas práce v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV pracovala v dialektologickom kolektíve, ktorý pripravoval *Slovník slovenských nárečí*. V 1. zväzku vypracovala väčšinu hesiel medzi *betúniou* a *bzunieť*. Zároveň sa však venovala aj „medzinárodnej“ dialektológii, najmä *Celokarpatskému dialektologickému atlasu* a *Európskemu jazykovému atlasu*. Jej práca bola dôkazom toho, že ani dobrý dialektológ sa nemusí nevyhnutne narodiť a vyrásť v nárečovom prostredí.

Ako odborníčka na Grécko napísala zaujímavú štúdiu o novogréčtine, ktorá vyšla v 3. zväzku edície *Sociolinguistica Slovaca* (1997). Gréčtine sa venovala aj ako prekladateľka. Preložila knihu Arisa Fakinosa *Vangelisov stratený svet* (Bratislava: Tatran 1991), za ktorú dostala cenu Slovenského literárneho fondu. V časopise *Revue svetovej literatúry* v r. 2011 publikovala i preklady viacerých ďalších gréckych autorov. Mala mimoriadne intenzívne a živé vzťahy s gréckou komunitou v Bratislave, ktorú učila po slovensky, no iných učila zasa gréčtinu a angličtinu. Neskôr prekladala aj z francúzštiny, napr. *Encyklopédiu alternatívnej medicíny* (Bratislava: Reader's Digest Výber 2010; spoluprekladateľka J. Piatková). Svoj jazykový cit využívala aj pri redigovaní viacerých kníh pre vydavateľstvo Kalligram.

Slovenská jazykoveda ďakuje Jarmile Šikrovej za to, čo urobila v slovistiky, hoci jej kariéra mala skôr rapsodický charakter, a oceňuje aj jej prekladateľskú a tlmočnickú prácu, ale rovnako si váži i jej „grécke“ aktivity. Osobitne si ctí jej emancipovanosť a tolerantnosť, ktorými bola známa u všetkých, čo ju poznali.

Češť jej pamiatke!

HĽADANIE VÝZNAMOVEJ BLÍZKOSTI SLOV NEMÁ ĎALEKO K HĽADANIU BLÍZKOSTI MEDZI ĽUĎMI

Rozhovor s Máriou Pisárčikovou¹

Jana Wachtarczyková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: jana.wachtarczykova@juls.savba.sk

PhDr. Mária Pisárčiková je jednou z najskúsenejších a najvšestrannejších slovenských lexikografiek a zároveň legendárnou osobnosťou jazykovej osvety – hlasom i duchom jazykovej poradne Československého rozhlasu šesťdesiatych až osemdesiatych rokov minulého storočia.

Narodila sa 23. 1. 1937 v obci Hul v okrese Nové Zámky. Študovala na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave slovenský jazyk v kombinácii s ruským jazykom. Svoju profesionálnu kariéru začala v roku 1958 ako redak-

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0118/15 *Premeny jazyka a jazykovedy očami slovenských jazykovedcov*.

torka v Československom rozhlas v Bratislave, ale až od nástupu do vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka SAVU v Bratislave v roku 1961 sa začína odvíjať jej vedecká dráha. Nepretržite na tom istom pracovisku pôsobila až do odchodu na odpočinok v roku 1997, ktorý neznamenal koniec, iba útlm jej odborných aktivít.

Akademická pôda ukotvovala vedeckú prácu M. Pisárčikovej celých 36 rokov, no táto práca sa priebežne zhodnocovala aj v rozhlasovom poradenstve, vďaka čomu získavala „éterický rozmer“. Harmonické oscilácie medzi prísnou a presnou jazykovedou na jednej strane a prístupnou, vľúdnou a vtípnou osvetou v rozhlas predstavujú špecifický vklad M. Pisárčikovej do slovenského jazykovedného diskurzu.

Podstatou tejto harmónie je schopnosť premietnuť vedecké poznanie do používateľskej praxe. Lexikografické diela ako ťažisko práce M. Pisárčikovej sú ideálnym prostriedkom na prezentáciu bohatstva slovnej zásoby jazyka a nástrojom na kultivovanie jazykového správania používateľov. M. Pisárčiková bola spoluautorkou všetkých lexikografických diel, ktoré z dielne JÚLŠ SAV vyšli po roku 1963. Počnúc 3. zväzkom *Slovníka slovenského jazyka* (1963; ďalej aj SSJ) cez *Česko-slovenský slovník* (1979; ďalej aj ČSS), kodifikačný *Krátky slovník slovenského jazyka* (1987; ďalej aj KSSJ) až po *Synonymický slovník slovenčiny* (1995; ďalej aj SSS). S praktickými otázkami súviseli vždy aj teoretické a koncepčné práce M. Pisárčikovej. Sú venované najmä mikrosystémovým celkom a vzťahom v slovnej zásobe, napr. knižným slovám (*Knižné slová v slovenčine*, 1982), subštandardným slovám (*Miesto subštandardných slov v slovnej zásobe*, 1988), synonymám (*Synonymické rady ako východisko pri štúdiu lexikálnej synonymie*, 1976), opozitám (*Vnútroslovná antonymia*, 1980) či nárečovým slovám (*Nárečové slová v slovníkoch spisovného jazyka*, 1999). Významne spoluautorsky prispela aj do kolektívnej monografie *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989) a do *Encyklopédie jazykovedy* (1993).

Rozhlasová práca M. Pisárčikovej môže byť príkladom zákonitosti, keď vedecká informácia je nadľahčovaná silou záujmu verejnosti, do ktorej sa poznatok ponára. Ako externá redaktorka Československého rozhlasu pripravila do vysielania stovky príspevkov a ich výber zostavila do publikácie *Jazyková poradňa odpovedá* (1988). Obdivne formy jazykovej osvety kultúrna verejnosť kladne vítala a oceňovala.

M. Pisárčiková za svoju prácu získala viacero cien a uznaní: v roku 1996 *Cenu SAV* a *Cenu Literárneho fondu* za *Synonymický slovník slovenčiny*. V roku 1997 jej Ministerstvo kultúry SR udelilo *Poctu Antona Bernoláka* za tvorivé spoluautorstvo na lexikologických a lexikografických dielach, za rozhlasovú poradňu a odbornú jazykovednú publicistiku. V tom istom roku jej Ministerstvo kultúry SR udelilo aj *Prémium Jána Stanislava* za prípravu 3., doplneného a prepracovaného vydania *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1997).

Rozhovor sa uskutočňuje pri príležitosti významného životného jubilea PhDr. Márie Pisárčikovej.

J. W.: Patríte k osobnostiam slovenskej jazykovedy, ktoré sa ani po odchode z pracoviska neprestali zaujímať o dianie v odbore, o prácu kolegov, neprestali reflektovať diela, ktoré vychádzajú, a ostali ste aj v osobnom kontakte s mnohými spolupracovníkmi z JÚLEŠ SAV. S pracoviskom ste sa lúčili v roku 1997, no vaša prítomnosť pretrvala – jednak v podobe diela, ktoré ste v ústave zanechali, ale aj tým, že vás možno občas vidieť aj na našich konferenciách a podujatiach. Čím bola pre vás práca v ústave, čo znamenalo tých 36 rokov na jednom pracovisku?

M. P.: Práca v ústave bola pre mňa potešením, naplňala ma pokojom a vyrovnanosťou, preto sa odvážim povedať, že bola mojím pravým povoláním. Po celý čas som pracovala v žičlivom a bezkonfliktnom prostredí, ktoré len podporovalo pocit istoty a zmysluplnosti práce. Je zákonité, že s odstupom času sa minulosť javí v ružovejších farbách, ale ja som pri svojich povahových danostiach vnímala atmosféru ústavu práve tak.

Počula som o „zlatých časoch ústavu“ a o družnej atmosfére v kolektíve. Na čom bola založená?

Kolektív mimoriadne stmelovali zážitky zo spoločných zájazdov organizovaných a platených odborovou organizáciou. Osobitne musím spomenúť J. Doruľu (neskoršieho riaditeľa), ktorý z titulu svojej funkcie v ROH organizoval viacero nezabudnuteľných ciest po Slovensku a Česku. Pracovníci ústavu sa však stretávali predovšetkým pracovne na pravidelných poradách. Programom týchto stretnutí bývali referáty o nových trendoch v jazykovede (tie sa k nám dostávali cez sovietskú odbornú literatúru), rozoberanie problémov jednotlivých oddelení, plány na nasledujúce obdobie atď.

Myslela som skôr na tie neformálne aktivity, ktoré zanechali pocit spolupatričnosti, ktorý sa už nezopakuje.

Áno, viaže sa to na sviatočné chvíle – posedenia pri rozličných jubileách alebo pri dnes už sprofanovanom MDŽ a pod. Bývali pritom aj husle, veľa spevu, ba aj tanec. Dušou posedení býval Ivan Masár, ktorý pripravoval svoje komentáre k aktuálnym udalostiam ústavu a s humorom ich interpretoval v štúrovskej slovenčine. Postupne sa však tento duch vytrácal a v 90. rokoch už bolo všetko inak.

Začínali ste však v Československom rozhlase ako redaktorka. Aké boli tie tri „rozhlasácke“ roky 1958 – 1961? Čo si máme predstaviť pod prácou mladej redaktorky? Práca v rozhlase vždy súvisí s jazykom, ale súvisela nejako aj s jazykovedou?

Do Československého rozhlasu som prišla ešte ako študentka 4. ročníka FF UK – v hudobnej redakcii potrebovali literárnu redaktorku. Vtedy tam pracovali také známe osobnosti ako O. Demo, L. Paulovičová, K. Elbert, Z. Cón, A. Lieskovský, A.

Očenáš a pod. Veľký počet redaktorov denne zapíňal vysielanie nielen hudbou, ale aj sprievodnými vzdelávacími textami. Týmto textom som mala dávať jazykovo kultivovanú a najmä rozhlasovú podobu, pretože mnohí redaktori neboli jazykovo pripravení alebo pochádzali z českého prostredia. Náplňou mi bolo ustrážiť aj spisovnú úroveň nahrávaných textov vtedajších „tanečných“ piesní. Sama som vytvorila mnohé hudobnovzdelávacie pásma zo života skladateľov, ako aj vtedy nevyhnutné „angažované“ relácie (k MDŽ a pod.). Čítavali ich také herecké hviezdy ako L. Chudík, K. Machata, čo ma ako 22-ročnú napĺňalo nečakaným sebedovodomím.

Kedy ste si uvedomili, že sa chcete venovať vedeckému výskumu slovenčiny?

V práci som sa naozaj realizovala, ale uvedomovala som si, že to nie je povolanie na celý život. Za rohom ulice, kde bol rozhlas, sídlil Ústav slovenského jazyka. Pracoval tam už môj vysokoškolský kolega F. Kočíš, ktorý ma upozornil na voľné miesta v ústave. Dlho som neváhala, hoci sa mi ťažko odchádzalo z rušného, zaujímavého prostredia. Prevažila však túžba pracovať s jazykom hlbšie a celoživotne.

Mali ste nejaké vzory, šťastie na učiteľov? Čo zavážilo pri rozhodovaní o vašej profesijnej orientácii? Bola to náhoda alebo jasný zámer?

Určite ma formovalo uvedomené rodinné prostredie. Detstvo som totiž prežívala na okupovanom území, ktoré sa náhle ocitlo pod maďarskou horthyovskou nadvládou². Bolo to v obci Hul pri Nových Zámkoch, kde sa narodil aj V. Blanár (ten z rodiska odišiel ako 2-ročný, ja až ako 10-ročná). Otec ako Slovák a vyštudovaný človek (chodil do gymnázia v Nových Zámkoch, kde o trocha neskôr študoval J. Ružička) nedostal primerané zamestnanie, a tak sa počas vojny musel chytiť pluhu. Mňa v prvých dvoch rokoch ľudovej školy zastihlo povestné bitie po prstoch, keď niektorý žiak nevedel, čo je „ablak“ a čo „ajtó“. Vracala sa maďarizácia. Pochopiteľne, že to vytvorilo obranný reflex vlastného jazyka voči cudzím prvkom.

Z Hulu ste napokon odišli. Kam?

V dôsledku zrušenia gymnázií som po skončení primy v roku 1948 odišla do Bojne, kde žila stará mama a kde môj strýko pôsobil ako farár. Tu som bola „ďivonkou z fary“. V Bojne pôsobili školskí bratia³ s vypracovaným pedagogickým

² V novembri 1938 na základe Prvej viedenskej arbitráže sa Česko-Slovensko muselo vzdať svojho územia na juhu Slovenska a na Podkarpatskej Rusi, ktoré pripadlo Maďarskému kráľovstvu. Išlo o územie s rozlohou 11 927 km², s viac než miliónom obyvateľov a mestami ako Komárno, Nové Zámky, Lučenec, Levice, Rožňava, Rimavská Sobota a iné (pozn. aut.).

³ Školskí bratia (Fratrum scholarum christianarum – FSC) je rehoľné spoločenstvo učiteľov založené v r. 1684 vo Francúzsku Jánom de La Salle. V roku 1901 prišli do Bojne pri Topoľčanoch, kde učili najskôr v ľudovej škole, neskôr zriadili meštiansku školu s internátom pre chlapcov a pre svoj dorast zriadili juvenát a noviciát (pozn. aut.).

systémom a náročnosťou na žiakov. Šťastie na učiteľov – ako ste to nazvali – som mala aj na gymnáziu (neskôr jedenásťročná stredná škola). Učil ma veľmi zapálený slovenčinár Ján Holý, neskôr vysokoškolský pedagóg a vedec. Toto sú však iba vonkajšie okolnosti, pravda je taká, že ma vždy fascinovalo všetko, čo súviselo s jazykom (čítanie, slohové práce, recitovanie, ba aj diktáty atď.). Preto sa nazdávam, že moje zakotvenie v jazykovede nebolo náhodné, ale nebolo ani výsledkom jasného zámeru.

Ako ste vnímali prostredie vedeckej inštitúcie? Do akého kolektívu ste prišli, čo vás najviac ovplyvňovalo, formovalo a viedlo smerom k lexikografii?

Prišla som do kolektívu zloženého z najstaršej generácie jazykovedcov (J. Ružička, J. Štolc, E. Jóna, Š. Peciar, J. Horecký, G. Horák, J. Oravec), strednej (V. Blanár, L. Dvonč, M. Majtán, I. Masár, F. Buffa), ale aj najmladšej generácie, ktorá je v súčasnosti najstaršia. Zlom bol priam fyzicky hmatateľný. Rozhlas bol plný ruchu, zmien, napätia, tu sa osem hodín sústredene mlčalo.

Klára Buzássyová v medailóne na vašu počesť v roku 2007 v Slovenskej reči napísala, že vám patrí unikátny primát, pretože ste sa podieľali na všetkých lexikografických dielach týkajúcich sa spisovnej slovenčiny, ktoré vznikli v JÚLŠ SAV. Stihli ste sa zapojiť ešte aj do prípravy 3. zväzku Slovníka slovenského jazyka pod vedením Š. Peciara.

Áno, dostala som sa do slovníkového oddelenia s vedúcim E. Jónom, prácu na *Slovníku slovenského jazyka* však viedol riaditeľ Š. Peciar. Hneď som začala koncipovať heslá, kolektív bol veľmi rôznorodý, od 1. zväzku SSJ veľmi premenlivý. Boli v ňom však aj stálice ako M. Šalingová, E. Smiešková, V. Slivková, Š. Vragaš, F. Kočiš – tí poslední mi boli ochotnými radcami pri zvládnutí lexikografickej techniky. Musím neskromne povedať, že Š. Peciar mi prvé skoncipované heslá vrátil bez povestných ironických poznámok na okraji.

Príbeh SSJ ste nám priblížili na konferencii v roku 2012 na počesť 100. výročia narodenia Š. Peciara v príspevku Realizácia prvého výkladového slovníka slovenčiny. Vo svojom článku ste vyzdvihli rýchlosť, s akou sa SSJ zostavoval, a to, že vznikol v rekordne krátkom čase. Pripomenuli ste ideologický tlak, akému bol vedúci redaktor vystavený, pridali aj zaujímavý detail o štýle práce – stovke hesiel v baličku. Celkom neuveriteľné sa nám dnes zdá, že kedysi niekomu prekážalo, že za heslom „marxisticko-leninský“ nasleduje výraz „máry“. Zároveň s odstupom času vidíme, aká to bola dobrá anticipácia. Aká bola atmosféra v ústave?

Atmosféra na pracovisku v 60. rokoch bola predovšetkým pracovne vypätá, veď sa intenzívne pripravovala *Morfológia slovenského jazyka* (1966) a postupne

vychádzali štyri diely *Slovníka slovenského jazyka* (III. – VI. v rokoch 1963, 1964, 1965, 1968). Pracovalo sa už aj na pripravách historického a nárečového slovníka. Ústav sa členil na oddelenia, ktoré jestvujú v obdobnej podobe dodnes: gramatické (súčasný jazyk), nárečové, historické, lexikologicko-lexikografické a osobitne sa vyčleňovalo terminologické oddelenie.

Bol v rámci ústavu priestor na odlišný odborný názor, postoj či presvedčenie?

Určité napätie vládlo medzi vedúcim gramatického oddelenia J. Ružičkom, ktorý predstavoval veľkú odbornú aj prirodzenú autoritu a stál v istej opozícii aj v zmysle uvoľnenejšej politickej klímy v 60. rokoch voči dovtedajšej línii zosobnenej Š. Peciarom. Tomu sa vyčítal (ako je známe z dobovej literatúry) na jednej strane príklon k češtine a na druhej strane vysúvanie niektorých prvkov zo spisovného jazyka k nárečiam. Ako jedna zo spoluautorov posledných dielov SSJ môžem potvrdiť, že sme sa mnohí vzpierali prílišnej závislosti od *Příručného slovníka jazyka českého*, ktorý hlavný redaktor Š. Peciar často dával ako návod pri riešení mnohých lexikografických aj vecných otázok. Pravdaže, aj Š. Peciar podliehal „vyššej moci“, veď za vydanie V. zväzku musel bojovať iba preto, že jeden z autorov – Š. Vragaš – emigroval.

Spomínate si aj na iné príklady toho, ako vtedajšia politika vstupovala do odbornej práce jazykovedca? Ktoré obdobie bolo z tohto pohľadu (pre vás) najťažšie? Cítili ste nejaký tlak napr. pri normalizácii v 70. rokoch?

V položených otázkach ste vlastne zahrnuli aj moje odpovede, ktoré som formulovala pri 100. výročí narodenia Š. Peciaru. Nemôžem povedať, že by sa na lexicografiu v 70. a 80. rokoch, keď sa pripravoval *Česko-slovenský slovník* a *Krátky slovník slovenského jazyka*, bol vyvíjal dajaký osobitný politický tlak. Ten bol všade, bol súčasťou nášho života, v ktorom panovala istá samoregulácia. Táto ideologická „opatrnosť“ sa prejavovala určite aj pri koncipovaní hesiel a „opatrný“ musel byť najmä vedúci diela. Z dnešného pohľadu sa táto rozpoltenosť ducha už nedá ani pochopiť. Za najhorší zážitok pokladám povinnú účasť na tzv. straníckom školení, na ktorom som sa ako nestraníčka musela pravidelne zúčastňovať z titulu „kádrovej rezervy“. Bolo ponížujúce počúvať mojich kolegov a aj priateľov, ako s vážnou tvárou opakujú ideologické frázy. Vrcholom bol návrh toho najhorlivejšieho (už nežije), aby každý osobne pred všetkými povedal, ako sa vyrovnal s náboženstvom. Aj sa to rozbehlo, ale na mňa už neprišiel rad. Bolo to koncom 80. rokov a viacerí žijúci to môžu potvrdiť.

Pracovali ste aj na Česko-slovenskom slovníku pod vedením G. Horáka. Pri Krátkom slovníku slovenského jazyka ste už boli spoluautorkou jeho koncepcie a Sy-

nonymický slovník slovenčiny je predovšetkým vašim dielom. Poznáme a využívame všetky spomínané diela, ale zároveň vieme, že každé je iné, každé vznikalo za iných okolností, v inej dobe, a tušíme, že každý slovník má svoj príbeh. Ako vy vnímate príbehy spomínaných slovníkov z pohľadu človeka, ich tvorca, dnes by sme povedali „insidera“, ktorý bol vždy pri tom? S čím (osobným aj dobovým) sa vám spájajú tieto slovníky, práca na nich? Čo by sme o vtedajších súvislostiach mali vedieť, aby sme za každým dielom videli (a nezabúdali si všímať) aj odraz doby, jej nálad, politických vplyvov, stavu jazykovedného poznania, požiadaviek verejnosti atď.? Čím sa navzájom odlišovali tie slovníkové príbehy a čo majú spoločné?

Ak mám charakterizovať to spoločné, čo všetky slovníky spája, je to tá úmorná práca, ktorá sa vo výsledku odráža iba minimálne. Lexikograf musí byť (mal by byť) dobre orientovaný vo všetkých rovinách jazyka: gramatickej, výslovnostnej, slovo-tvornej, sémantickej, štylistickej (funkčnej), ale musí brať do úvahy aj historické a súčasné spoločenské okolnosti. Spracované heslo v slovníku musí byť v súlade s komplexnými poznatkami o príslušnom slove a to je často náročné. K tomu prístupuje aj umenie, istá lexikografická zručnosť podať všetky tieto informácie v skoncentrovanej a jasnej podobe. Z tohto hľadiska *Slovník slovenského jazyka* bol priekopnícky, hoci časté zmeny v autorskom kolektíve a aj istý vývin v koncepcii sa podpísali na rozdielnom charaktere jednotlivých dielov. Nemožno mu však uprieť prvenstvo v komplexnom opise slovenskej slovnej zásoby. Na prácu na tomto diele si rada spomínam. Šesťdesiate roky neboli už natoľko politicky vypäté ako päťdesiate roky, ale fungovala v nás automaticky istá autocenzúra (najmä pri výkladoch a hodnotení slov). Ak by zlyhala, bol tu hlavný redaktor, ktorý za všetko niesol zodpovednosť. Týkalo sa to predovšetkým ideologicky citlivých, resp. niektorých náboženských hesiel. Obdobie normalizácie sa už SSJ netýkalo, vtedy sa už pracovalo na *Česko-slovenskom slovníku* a na KSSJ.

Česko-slovenský výkladový slovník bol asi jediným prekladovým slovníkom, na ktorom ste pracovali. A opäť K. Buzássyová (2007) pripomína, že ste k realizácii tohto diela organizačne prispeli nad rámec svojich povinností. Čo všetko si v tom rámci a nad rámcom môžeme predstaviť?

V 70. rokoch ten istý kolektív pracoval na príprave ČSS. Keďže jeho hlavný redaktor G. Horák nebol lexikografom, v technickej a sčasti aj organizačnej zložke som vedúcemu kolektívu aktívne pomáhala. Jednoducho som sa snažila, aby práce rýchlejšie napredovali. Možno to mala na mysli K. Buzássyová. G. Horák však so svojou výbornou znalosťou slovenčiny vedel dobre „ustrážit“ slovenské ekvivalenty českých slov, ba vedel pridať aj veľmi originálne slovenské náprotivky. Po vestných sa stalo sloveso „trbúlat“, ktoré pridával ako ekvivalent viacerých českých, pomerne neutrálnych slovík. Dodnes neviem jeho presný význam, zato sme

ho s humorom používali pri každej príležitosti. S odstupom vnímam toto obdobie ako pekné a tvorivé, späté so živou a nevyhnutnou spoluprácou s českými akademickými kolegami. Myslím, že ani dnes, takmer po 40 rokoch ČSS nemá konkurenciu.

Dá sa povedať, že najdlhší príbeh ste prežili s Krátkym slovníkom slovenského jazyka? Jeho 1. vydanie vyšlo v roku 1987 a 4., zatiaľ posledné, v roku 2003. To znamená, že tento slovník je v službách verejnosti už 30 rokov a plní svoj cieľ z pred-slovu autorov k poslednému vydaniu – je „neobíditeľnou pomôckou“ pri práci s ja-zykom. Zároveň preklenuje dva protichodné politické režimy a odráža veľmi prudko sa meniacu predmetnú skutočnosť. Vidieť to asi najvýraznejšie na lexike v 3. vydaní (1997), ale aj na metodike lexikografickej práce, ktorá pri príprave 4. vydania zača-la využívať počítačovú techniku a jej možnosti pri spracovaní materiálu. Čím boli špecifické jednotlivé vydania KSSJ?

Moje „príbehy“ sa striedali po desaťročiach. V 80. rokoch to bol *Krátky slovník slovenského jazyka*, pripravovaný pôvodným (hoci trocha obmeneným) kolektívom. Padla na mňa ťarcha zodpovednosti, a to osobitne za lexikografickú stránku. Celý čas to bola úporná snaha spracovať (relatívne) celú slovnú zásobu tak, aby sa zachovala veľká výpovedná hodnota slovníka. Viedlo to často k úzkostlivej stručnosti, k rozličným skratkám, dokonca sa šetrilo aj na bodkách (nepísali sa napr. pri skratkách označujúcich gramatický rod – m, ž, s), no to sa neskôr zmenilo. Súvisí s tým aj istá lakonickosť výkladov. Zmeny oproti SSJ sa prejavili aj v hodnotení slov v zmysle kritiky, ktorá sa vzniesla na tento slovník na konferencii v Smoleniciach v r. 1966. V KSSJ sa zdôrazňovalo normatívne hľadisko, pretože bol určený predovšetkým školám a okruhu používateľov, ktorí mali jazyk ako pracovný nástroj. Pravdaže, časť zodpovednosti som rada nechávala na J. Kačalu ako hlavného redaktora, vtedajšieho riaditeľa.

S ktorými druhmi zmien ste sa vyrovnávali najťažšie? Ako sa zmeny prejavili (napr. zmeny v predmetnej skutočnosti, zmeny v jazyku, zmeny v spôsoboch opisu jazyka – počítačová a korpusová lingvistika)?

Prevrat v r. 1989 spôsobil priam šok v slovnej zásobe, mnohé slová nadobúdali iný význam, vracali sa slová a významy slov, ktoré platili ešte pred rokom 1948, ale pribúdali najmä celkom nové slová, ktoré vyplývali nielen z nového spoločenského postavenia, ale aj z celkového civilizačného posunu smerom k informatizácii. Nao-pak, mnohé slová vypadli zo slovnej zásoby priam zo dňa na deň. Naša autorská trojica (J. Kačala, M. Považaj, M. Pisárčiková) v nových vydaniach slovo za slovom konfrontovala slovnú zásobu s jej súčasnou zmenenou podobou a usilovala sa v 3. a 4. vydaní predstaviť jej aktuálny stav. Požehnaním bolo vstúpenie počítačovej

techniky do lexikografie. Umožnilo aktualizovať heslár s využitím práve budovaného počítačového súboru textov slovenčiny, pomohlo koordinovať mnohé systémové javy, čo sa predtým robilo úporným porovnávaním na jednotlivých excerpčných listkoch. Tak ako v iných odboroch, aj v lexikografii možno hovoriť priam o revolúcii. Autori na takýto zvrat neboli pripravení, počítačový primát tu patrí vynikajúcemu odborníkovi V. Benkovi, ktorý potom úspešne spolupracoval aj na ďalších slovníkových dielach Jazykovedného ústavu.

Ešte je tu ďalší typ zmien, a to na strane používateľov jazyka – na jednej strane kultivovanie jazyka, zvyšovanie úrovne jazykovej kompetencie vďaka vzdelávaniu, na druhej strane určité hrubnutie komunikácie, rozvoj tzv. občianskej publicistiky, keď vo verejnom priestore môže ktokoľvek napísať čokoľvek (a akokoľvek zle), vplyv globalizácie na používanie slovenčiny a relativizácia hodnôt všeobecne... Očakávania verejnosti a jej potreby vo vzťahu k práci jazykovedcov sa iste tiež vyvíjajú. Vnímali ste pri svojej lexikografickej či poradenskej činnosti, že sa očakávania verejnosti menia? Vidíte nejaké rozdiely medzi používateľmi slovníkov kedysi a dnes? Mala by lexikografia slovenčiny v budúcnosti viac vychádzať v ústrety používateľom a prispôsobovať sa trendom, alebo naopak, mala by nastavovať kritériá, ktorým by sa rozličné trendy v jazyku prispôbovali?

Tieto dve protichodné tendencie, ktoré ste naznačili, fungujú v spoločnosti už dlho, raz prevažuje jedna, inokedy druhá. Dnes je príznačné „hrubnutie komunikácie“ – ako ste to nazvali. Je to súčasť celkového „hrubnutia“, čo sa týka morálky, vzťahov, správania, dodržiavania pravidiel atď. To však neznamená, že nejestvuje aj druhá strana mince – poriadok, potreba mať jasné pravidlá, nevyhnutnosť mať isté normy, ktorými by sa spravovali veci v príslušných oblastiach. Takáto tendencia v spoločnosti určite jestvuje. Dôkazom toho je aj reakcia verejnosti na jazykové zakopnutia napr. verejného činiteľa. Svedčí o tom aj moja dlhoročná poradenská skúsenosť, aj súčasné denné otázky v rozhlase týkajúce sa vždy „správnosti“ alebo „nesprávnosti“ istého jazykového prvku. Všeobecne známa je síce nízka jazyková úroveň napr. internetovej komunikácie, ale sotva by sa jej účastník rovnako vyjadroval v oficiálnom prejave. Chcem tým povedať, že kultúrnosť vo všeobecnosti predpokladá aj kultúrnosť v reči. Kto to nedodržiava, sám vydáva svedectvo o sebe. To vnímajú vari všetci používatelia jazyka, aj keď mnohí majú k nemu laxný prístup. Prirodzene, jazyk sa stále vyvíja, jeho nové „trendy“ sú predmetom jazykovedného výskumu, ktorého výsledky sa potom zachytávajú aj lexikograficky. Nemyslím si, že ide o „vychádzanie v ústrety používateľom“, v hesle slovníka by sa malo skoncentrovať odraziť všetko, čo sa o jednotke slovnej zásoby vyskúmalo, a to z hľadiska všetkých jazykových rovín. Je to veľmi náročné, ale práve tieto informácie používateľ v slovníku hľadá.

Vy tvrdíte, že každý lexikograf je chtiac či nechtiac normotvorcom. Ale je aj kodifikátorom? KSSJ je, na rozdiel od Slovníka súčasného slovenského jazyka¹, oficiálne uznanou kodifikačnou príručkou. Obidve diela reprezentujú normu, ale vzhľadom na rozsahové, koncepčné a temporálne dôvody zároveň každý trochu inú normu, iné hodnotenie jazykových prostriedkov a iný rozsah jazykového materiálu. V akom vzťahu by mali byť tieto normy a aké by malo byť napr. ďalšie vydanie KSSJ, aby boli tieto reprezentatívne diela v súlade?

Načreli ste do háklivej témy zachytenia normatívnej stránky slov v slovníkoch. Aj *Slovník súčasného slovenského jazyka* sa vyjadruje k hodnoteniu slovnej zásoby z tejto stránky, a to podobným spôsobom ako KSSJ, teda vyčleňuje nespisovnú lexiku ako subštandardné slová, slangové, ďalšie označuje ako menej vhodné alebo ako priamo nesprávne. V jednotlivostiach sú, pravdaže, aj rozdiely, ale to súvisí možno aj s tým, ako hovorieval E. Pauliny, že systém slovnej zásoby nie je taký pevný ako iné jazykové systémy (sú v ňom ustavičné pohyby) a že niekedy je to jednoducho „božská moc“. Na tento výrok si mimoriadne jasne spomínam a veľa ráz mi pomohol. A je tu aj nejednotný pohľad na isté mimojazykové javy a zaiste aj rozdielny cieľ oboch diel – KSSJ vznikol z potreby verejnosti mať poruke praktickú kodifikačnú príručku.

Z hľadiska chronológie je završením vašej lexikografickej práce Synonymický slovník slovenčiny, ktorý veľkolepo rozvinul svojho predchodcu – Malý synonymický slovník z roku 1973, vypracovaný vami a Š. Michalusom. Aj od 1. vydania SSS (1995) už uplynulo veľa času, presne 22 rokov. Tento slovník vyšiel v troch vydaniach, naposledy v roku 2005. Vieme, že ste hlavnou redaktorkou diela a autorkou jeho koncepcie. Vieme, že problematika synonymie je vašou životnou témou. Ale čo je za tými faktami, aké súvislosti? Kde sa začína váš záujem o synonymiu, prišiel sám od seba alebo vás niekto motivoval? Ako sa vyvíjala myšlienka pripraviť slovník a ako sa vytvárala koncepcia? Čo všetko predstavuje pozícia hlavného redaktora? Hlavnou redaktorkou ste boli už aj pri KSSJ, ale spolu s J. Kačalom. Aké to bolo niest' celú zodpovednosť, manažovať kolektív a práce na projekte? Bolo možné použiť nejaký osvedčený model (režim) z prác na predchádzajúcich slovníkoch alebo na účely SSS ste museli vytvoriť vlastný model?

Ak mám hovoriť o synonymických slovníkoch, musím spomenúť riaditeľa J. Ružičku, ktorému som z pobytu v Nemecku (1967) doniesla dva menšie synonymické slovníky, na ktoré on reagoval: „To ma nezaujíma, doneste mi slovenský synonymický slovník“. Použil to asi len ako kontaktnú formulu, ale ja som to pri svojej vrodenej prehnanej zodpovednosti vzala ako silnú motiváciu. Relatívne v krátkom čase *Malý synonymický slovník* (robil sa mimo pracovného plánu) aj vyšiel, ale po-

¹ *Slovník súčasného slovenského jazyka* (A – G, 2006; H – L, 2011; M – N, 2015; pozn. red.).

chvaly som sa nedočkala, naopak, iba kritiky, že som sa uviedla ako prvá z autorov (za spolupracovníka som si vzala usilovného Š. Michalusa). Synonymia ma zaujala aj teoreticky, a preto asi bolo prirodzené, že mi nakoniec „prischla“ aj zodpovednosť za kolektívny *Synonymický slovník slovenčiny*. Treba však objektívne pripomenúť, že vedúcou kolektívu som sa stala až po dvoch vedúcich tohto diela. Najskôr bol určený F. Kočiš, neskôr J. Doruľa, ktorí sa však tejto funkcie po čase vzdali. Napokon som – akosi z núdze – prišla na rad ja. Pamätám sa, ako som vtedy prvý aj posledný raz v robote plakala. Pod ťarchou zodpovednosti a pochybností, či to zvládnem. Ale predsa som to prijala. Pri vedení som mohla využiť skúsenosti z práce na KSSJ. V kolektíve som stávala na dobrom priateľskom vzťahu, hoci sa jeho členovia viac ráz menili, a tak sa veľa ráz začínalo od začiatku.

Dá sa povedať, že je pre vás preto príbeh SSS najosobnejší? Že váš vzťah k tomu slovníku je blízky – dôverný – tesný – úzky – bezprostredný?

Vidíte, ani jedno zo synonym môj vzťah nevyjadruje. To je pravda, že som pri tvorbe koncepcie nevychádzala z nijakého podobného diela a pociťovala som aj úzkosť, ako odborná verejnosť prijme túto kombináciu synonymického slovníka s prvkami výkladového slovníka. Napokon sa všetko dobre skončilo. S odstupom času je môj vzťah k tomuto dielu skôr neutrálny.

Je to vôbec možné? Ak vieme, že autor a hlavný redaktor má od začiatku k práci citový vzťah – robí to, čo má rád a robí tak najlepšie, ako sa len dá. Ako vo výsledku môže byť neutrálny vzťah?

Zohral tu svoju úlohu aj čas od vyjdenia slovníka a niekedy aj sklamanie, keď za ním siahnem a nenájdem ten maximálne vhodný výraz, aký hľadám. Priznávam však, že ma tešilo a stále teší, ako kladne slovník prijala verejnosť. Vnímam to za každým, keď sa napr. v médiách citujú celé synonymické rady alebo keď sa v istých súvislostiach spomína priamo slovník, resp. keď sa narába so synonymami ako so zaujímavou zložkou slovnej zásoby. Alebo keď prídu vnučky zo školy a povedia: „Stará mama, dnes sme sa učili o tvom slovníku...“ Áno, tam sú emócie. Ale tie sa netýkajú samotného slovníka.

Čo je pre vás ako pre jazykovedca a lexikografa teda najväčšou satisfakciou? Napríklad to, že sa vaše meno stalo synonymom lexikografického spracovania slovenskej synonymie alebo tá dodatočná radosť zo spätnej väzby cez vaše vnučatá?

To ste s tým „synonymom“ prehnali, hoci sa to v reči o synonymách vtipne ponúka. Nevravím to zo skromnosti, ale ide predovšetkým o kolektívnu prácu. V kolektíve boli vynikajúci, tvoriví autori, presnejšie autorky, ktoré ma svojim spracovaním synonymických radov vedeli nielen potešiť, ale doslova prekvapiť. Stačí spo-

menúť spracovanie niektorých prídavných mien s ich originálnymi výkladmi, ktoré sa v dovtedajších slovníkoch nevyskytovali. Myslím, že je dobre, že sa v slovenčine oblasť synonymie slovníkovo spracovala. Ale zásluhu na tom naozaj má celý kolektív, ktorého členovia tpežlivo prechádzali celou slovnou zásobou (podľa slovných druhov) hľadajúc významovú blízkosť jednotlivých výrazov. Hľadanie významovej blízkosti nemá ďaleko ani k hľadaniu blízkosti ľudskej.

Ako vnímate „konkurenciu“ v tejto oblasti? Mám na mysli Obrátený slovník cudzích slov od Petra Oravca (Epos, 2007). Uvádza v ňom cudzie slová ako ekvivalenty k slovenským výrazom. Čo hovoríte na myšlienku využiť kontrast domáce – cudzie výrazové prostriedky na predstavenie jazykovej synonymie z iného pohľadu?

Konkurencia by mi ani nezišla na um. Teším sa každému novému pohľadu na slovnú zásobu, lebo to pozdvihuje, zveľaďuje našu kultúru. Spomenutý *Obrátený slovník cudzích slov* je zaujímavou kombináciou synonymicko-výkladového slovníka so slovníkom cudzích slov. Ak je to pre používateľov prospešné – prečo nie?

Keď tak s odstupom času pozeráte na všetky vaše slovníkové príbehy, z čoho máte dobrý pocit?

Všetky slovníky z času na čas používam, lebo vždy si treba čosi overovať, ale priznám sa, že si len málokedy uvedomím svoju účasť na nich. Býva to vtedy, keď som s danou informáciou natoľko nespokojná, že si overím autora, a keď som ním ja, vtedy veru nemám „dobrý pocit“. Inak som naozaj šťastná, že som žila v takom žičlivom čase pre tvorbu slovníkov, robila som to rada.

Hoci sa doterajšie otázky týkali len vašej lexikografickej práce, spektrum vašich aktivít je omnoho širšie a pestršie, preto ich v rozhovore nemôžeme obísť. Ste autorkou mnohých vedeckých štúdií, recenzií a bezpočtu (alebo poznáte počet?) príspevkov z oblasti jazykovej kultúry. Za 32 rokov pôsobenia v rozhlasovej relácii Jazyková poradňa ste napísali a odvysielali hodne/sporo/plno popularizačných príspevkov. A neúrekom/dúže/drahně/na stovky článkov ste uverejňovali v jazykových rubrikách časopisov a novín. Aké boli ohlasy na ne?

Jazyková kultúra mi bola naozaj blízka, možno aj preto, že bola mojou prvou pracovnou náplňou ešte v rozhlase. Gejza Horák, ktorý túto oblasť úspešne spopularizoval v rozhlase už od 50. rokov známymi „päťminútkami“, asi vytušil môj vzťah k takémuto popularizovaniu jazykových otázok a odvážne mi – ešte veľmi mladej – zveril túto reláciu, ktorú som potom viedla celé desaťročia. Vtedy sa otázky jazykovej kultúry pretriasali v mnohých denníkoch a iných časopisoch, takže bolo treba tieto rubriky aj zapĺňať. Myslím, že ľudia témy o vlastnej reči sledovali, často reagovali listami do ústavu, čo bolo podnetom aj na rozhlasové relácie.

V úvode k publikácii Jazyková poradňa odpovedá píšete, že prácu v oblasti jazykovej kultúry robia jazykovedci s potešením. Darilo sa vám robiť ju vždy s potešením?

To som asi trochu publicisticky prehnala, lebo autorov som často musela priam naháňať a prosieť o príspevky. Ale ja som potom týmto príspevkom rada dávala istý rozhlasový punc, t. j. zložité písané jazykovedné výklady som prispôbovala hovornému slovu, ktoré je prístupnejšie poslucháčovi. V knižke Jazyková poradňa odpovedá som autorské poldruhastranové príspevky zostručňovala na niekoľkoriadkové odpovede nezaťažené komplikovanými komentármi. To som robila naozaj s potešením, hoci niektorým autorom sa to nepáčilo.

Knihu Jazyková poradňa odpovedá možno čítať aj s pobavením. Myslím najmä na originálne členenie práce, ktoré evokuje situáciu a pôsobí vtipne – napr. Keď sa nám stavajú do cesty predložky alebo Keď pri ohýbaní slov narážame na tvrší materiál... V odpovediach okrem neutrálnej informácie o jazykovom jave, o odporúčanom tvare atď. cítiť aj zmysel pre humor a akúsi ľahkosť či hravosť. Vnášali ste ich do textov zámerne alebo mimovoľne? Čo hovoríte na súčasné jazykové poradenstvo – jednak inštitucionálne (JÚLŠ SAV), a jednak všeobecne? Je osvety o jazyku v médiách dosť? Alebo inak – prečo sa jazykové rubriky z médií vytratili?

Určite som chcela odborný jazykovedný výkladový štýl odľahčiť. Takéto úsilie je zjavné aj v súčasných rozhlasových odpovediach na jazykové problémy, hoci dnes je na to k dispozícii minimalizovaný priestor. Ale vidieť, že ľudia otázky okolo jazyka stále zaujímajú. Všeobecne je však jazykovej osvety málo. Myslím si, že publicisticky príťažlivo podať objasnenie jazykových zákonitostí, zaujať vysvetľovaním zložitých systémových, historických, etymologických, slovotvorných, funkčných atď. súvislostí vôbec nie je jednoduché, naopak, je to ťažké a náročné a určite treba mať na to osobitnú danosť. V tom práve vidím najväčší dôvod absencie jazykových rubriek, pretože mediálne atraktívne príspevky o jazyku by asi nemali problém s uverejňovaním.

Nie som presvedčená, že je to len absenciou osobností. Pravda, nemáme mediálne a živiálne jazykovedné celebrity, ako sú napr. v Poľsku profesori Markowski, Miodek a Bralczyk, ale osveta u nás prúdi teraz inými kanálmi, inými smermi a v trochu inej podobe než v minulosti. Ústav organizuje a zapája sa do mnohých podujatí pre verejnosť, ako napr. Noc výskumníkov, Deň otvorených dverí, Deň európskych jazykov. Mladí vedci sú výraznými osobnosťami, ale nevenujú sa jazykovej kultúre v tradičnom duchu a v tradičných mediálnych „formátoch“. Pôsobia na Facebooku, angažujú sa v mimovládnych organizáciách, začleňujú slovenskú jazykovedu do medzinárodného výskumu. Myslíte si, že mladí ľudia ešte majú záujem o tú tradičnú jazykovú osvetu?

Asi som sa nevyjadрила dosť zreteľne. Vôbec som nemyslela na absenciu jazykovedných osobností, tých je naozaj dosť už vzhľadom na počet slovakistických

pracovnísk. Skôr som mala na mysli nedostatok takých mediálnych popularizátorov jazykovedy, akých ste spomenuli z poľského prostredia. Takých sme však, žiaľ, doteraz ani nemali. To, či mladí ľudia majú záujem o „tradičnú jazykovú osvetu“, neviem posúdiť. Len sa domnievam, že je stále užitočná, hoci tá hlavná zodpovednosť za ňu spočíva na školách.

Ako vnímate úroveň jazykovej kultúry dnes? Sledujete niektoré médiá? Čo vás v nich teší a hnevá?

Ja nie som taká skeptická a ani taká prísna pri posudzovaní jazykovej kultúry, ako by sa asi patrilo. Prieči sa mi predstava, že by som mala niekoho opravovať pri „nesprávnom výraze“ vo výslovnosti alebo v pravopise. V médiách oceňujem pohotovosť vo vyjadrovaní, isté zdravé sebavedomie a schopnosť postaviť sa pred mikrofón alebo kameru. Veľa ráz ma poteší vedomé úsilie vyjadrovať sa kultivovane a jazykovo poučene. Sú, pravdaže, aj opačné prípady, ale tam chýba profesionalita a isto aj hlbšia jazyková príprava, ktorá by mala byť zodpovedná, najmä pri výslovnosti a lexike.

Okrem množstva globálnych a celospoločenských úkazov (napr. dematerializácia kultúry, uvoľňovanie noriem správania vrátane verbálneho, relativizácia tradičných hodnôt, spochybňovanie autorít, transformácia tradičného modelu vedy na Slovensku...) dnes pozorujeme aj stratu prestíže humanitných vied, v tom jazykovedy aj jazykovedcov. Má podľa vás inštitucionalizovaná jazykoveda svoj význam alebo jej funkciu môžu nahradiť napr. univerzity alebo iné slovaskistické pracoviská? Môžu úlohy akademickej lexikografie prevziať napr. vydavateľstvá, ktoré si budú prenajímať vedcov na plnenie svojich edičných plánov? Aké úlohy by mala plniť akademická inštitúcia v budúcnosti a na čo by sa mala zameriavať?

Zdá sa mi, že to sú otázky skôr do parlamentu a na najvyššie vedecké fóra, takže na takú závažnú otázku sa ani neodvážim odpovedať. Som však presvedčená, že kdekoľvek sa jazykoveda pestuje, rozvíja, mala by byť spoločensky primerane oceňovaná, mali by sa v nej uplatňovať ľudia vedecky zdatní, oddaní svojmu odboru. To platí aj pri lexikografii, ktorej výsledky sú tým kvalitnejšie, čím je užšie spätá so základným výskumom. To, že humanitné vedy sú skôr na okraji záujmu súčasnej spoločnosti, chápem ako prechodný jav po vpáde informatizácie a následkom iných príznakov doby.

Máte svoje životné krédo? Na čo by nemali zabúdať ďalšie generácie jazykovedcov a lexikografov?

Ak takéto krédo mám, leží hlboko v mojej podstate. Ak by som sa predsa k nemu dostala, našla by som tam najskôr to známe biblické „Miluj svojho blížneho

ako samého seba“. To je, pravdaže, veľmi všeobecné, ale zahŕňa všetko dôležité. Našiel by sa zaiste aj most k jazykovede, a tak budúcim generáciám želám pokojnú, trpezlivú prácu, ktorej objektom je živý a stále sa meniaci jazyk. Ten si vo svojej neopakovateľnosti zaslúži, aby sa mu venovala všestranná pozornosť sprevádzaná stále hlbším výskumom a aby sa výsledky tohto poznania premietali do budúcich lexikografických diel. Lexikografi by mali pamätať, že práve ich diela sú jedinečným a najbližším spojivom medzi výsledkami výskumu jazyka a jeho používateľmi. A že práve ich diela prežijú možno najdlhšie.

*zostavila Júlia Behýlová, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: julia.behylova@juls.savba.sk*

Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materí. Eds. M. Smatana – K. Balleková – M. Kopecká – D. Šimunová. Bratislava: Veda 2015. 259 s. ISBN 978-80-224-1495-1.

Monografia o vojnovej kataklizme spred 100 rokov z dielne Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV ponúka v dvoch na seba nadväzujúcich častiach (štúdie a pramene o nárečiach) svedectvo o histórii, zachytené v archíve zemepisných nárečí, akými sa hovorilo v 1. polovici 20. storočia. Obsah textovej antológie dopĺňa diferenčný výkladový slovník z oblasti militárií, ktorý čitateľovi zjednodušuje zrozumiteľnosť dobových rozprávání. Autori jednotlivých kapitol (lingvista, folkloristka, historik) interpretujú, každý z pohľadu svojej vednej disciplíny, pramenný nárečový materiál sprístupnený v kritickom vydaní v najrozsiahlejšej časti monografie – v antológii textov rozčlenenej do 5 tematických častí. Nárečové spomienkové rozprávania, zaznamenané v rámci dialektologických výskumov v 30. – 70. rokoch 20. storočia, tvoria vzácny súbor slovesných prameňov, ktoré dokumentujú národnú históriu cez osobnú prizmu zážitkov účastníkov 1. svetovej vojny, a tak tvoria pilier a neoficiálny dokument nehmotného kultúrneho dedičstva. Významnou pridanou hodnotou publikácie je jej interdisciplinárnosť. Lingvisticky zameraný, populárno-vedecky ladený prístup dialektológov pri predstavení nárečí z územia takmer celého Slovenska naznačuje ďalšie výskumné možnosti pre folkloristiku, históriu, sociálnu antropológiu a iné vedné odbory.

OBSAH ROČNÍKA 82, 2017/CONTENT OF THE VOLUME 82, 2017

ÚVODNÍK/EDITORIAL

- 3–7 **ONDREJOVIČ, S.:** Slovenská reč roku 2017, jej odkazy a metamorfózy (Slovak Language in 2017, its Connections and Metamorphoses)

ŠTÚDIE A ČLÁNKY/STUDIES AND ARTICLES

- 233–248 **BODNÁROVÁ, M.:** Kolektívny monológ a jeho deiktické aspekty v súkromnej a náboženskej komunikačnej sfére (Collective Monologue and its Deictic Aspects in the Private and Religious Communication)
- 41–51 **FERENČÍKOVÁ, A.:** Pohľad na slovenské častice z geografického aspektu (View of the Slovak Particles from the Geographical Aspect)
- 129–138 **GERGEL, P.:** Formulár trnavských meštianskych závetov prvej polovice 19. storočia zo štylistického hľadiska (Form of the Testaments Written by Citizens of Trnava in the First Half of the 19th Century Considered from a Stylistic Point of View)
- 249–255 **GERGEL, P.:** Slovenská právna terminológia v trnavských meštianskych závetoch prvej polovice 19. storočia (Slovak Legal Terminology in Testaments Written by Citizens of Trnava from the First Half of the 19th Century)
- 103–115 **JAROŠOVÁ, A.:** Problémy vymedzenia statusu komponentu *sa* v konštrukciách typu *umývať sa* a *vidieť sa* (Problems in Defining the Nature of *sa* Constituent in the Constructions like *umývať sa* and *vidieť sa*)
- 33–40 **MLACEK, J.:** O syntaktickej interpretácii frazém v Ružičkovej *Skladbe neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku* (On Syntactic Interpretation of Phrasemes in Ružička's Book *The Syntax of Infinitive in Slovak Standard Language*)
- 8–14 **ONDREJOVIČ, S.:** Portrét Jozefa Ružičku (1916 – 1989) (Portrait of Jozef Ružička [1916 – 1989])
- 24–32 **PEKAROVIČOVÁ, J.:** Jozef Ružička a *Studia Academica Slovaca* (Jozef Ružička and *Studia Academica Slovaca*)
- 15–23 **RIPKA, I.:** Jozef Ružička – *spiritus actor* slovenských jazykovedných spoločností (Jozef Ružička – *spiritus actor* of Slovak Linguistic Societies)
- 116–128 **SOKOLOVÁ, J.:** Sémanticky rezonantné atribúcie prvej, druhej a tretej prenominálnej zóny (1. časť) (Semantically Resonant Attributions of the First, Second and Third Prenominal Zones [Part I])
- 221–232 **SOKOLOVÁ, J.:** Sémanticky rezonantné atribúcie prvej, druhej a tretej prenominálnej zóny (2. časť) (Semantically Resonant Attributions of the First, Second and Third Prenominal Zones [Part II])
- 65–77 **ŠIMKOVÁ, M.:** Sporné otázky slovenskej morfológie: malé pripomenutie po 60 rokoch (The Issues of the Slovak Morphology: Reminded after 60 Years)
- 52–64 **VAŇKO, J.:** Morfológické a syntaktické kategórie – väzby a súvislosti (Morphological and Syntactic Categories – Links and Relationships)

DISKUSIE A ROZHĽADY/DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 264–281 **BARANCOVÁ, M. – BÍROVÁ, J.:** Sonda do života krajanov v Španielsku (Probe into the Life of Slovak Compatriots in Spain)
- 282–295 **PETRÁŠ, P.:** Plurálové podoby s cudzou gramatickou koncovkou *-s* v slovenčine (Plural Forms with the Loan *-s* Ending in Slovak)

- 159 – 168 **PUKANEC, M.: K pôvodu Kyjevských listov z akcentologického hľadiska** (On the Origin of the Kiev Leaflets from an Accentological Point of View)
- 139 – 158 **VALENTOVÁ, I.: Obec Oslany a katastrálne územie Osl'any alebo štandardizácia verus štandardizácia** (1. časť) (The Municipality *Oslany* and the Cadastral Area *Osl'any* or Standardization versus Standardization [Part I])
- 256 – 263 **VALENTOVÁ, I.: Obec Oslany a katastrálne územie Osl'any alebo štandardizácia verus štandardizácia** (2. časť) (The Municipality *Oslany* and the Cadastral Area *Osl'any* or Standardization versus Standardization [Part II])

SPRÁVY/REPORTS

- 78 – 83 **BARTALOŠOVÁ, P.: Aktuálne otázky slovenského jazyka** (Topical Issues of the Slovak Language)
- 169 – 174 **JANOČKOVÁ, N.: Univerbizácia a 18. zasadnutie Komisie pre slovenskú slovotvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov** (Univerbisation and 18th Session of Commission for Slavic Word-formation of the International Committee of Slavists)
- 303 – 313 **ONDREJOVIČ, S.: Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2016** (Activity Report of Ľudovít Štúr Institute of Linguistics SAS for the year 2016)
- 296 – 302 **VALENTOVÁ, I.: Jubilejná 20. slovenská onomastická konferencia** (20th Jubilee Slovak Onomastic Conference)

RECENZIE/REVIEWS

- 317 – 320 **BARTALOŠOVÁ, P.: Najnovší príspevok o slovenskom diferencovanom xenodiskurze** (New Contribution to the Slovak Differentiated Xenodiscourse)
- 314 – 316 **BOSÁK, J.: Nová, modernejšia učebnica štylistiky** (New, More Modern Textbook of Stylistics)
- 181 – 183 **KOVÁČ, P.: Ako vyzerajú súčasné žánre v slovenských spoločenských týždenníkoch** (How Do Contemporary Genres Look in Slovak Weekly Social Magazines)
- 84 – 85 **ONDREJOVIČ, S.: Vydarená sonda do slovenskej situácie v univerzitnom prostredí v Maďarsku** (Successful Probe into the Slovak Situation in the University Environment in Hungary)
- 175 – 180 **SMATANA, M.: Ďalší výhonok žirnej ratolesti slovenčiny z Nadlaku** (Another Branch of the Fruitful Slovak Sprout from Nadlak)

KRONIKA/CHRONICLE

- 184 – 188 **DOLNÍK, J.: Jubilejný rok profesorky Eugénie Bajzíkovej** (Jubilee Year of Professor Eugénia Bajzíkovej)
- 321 – 323 **GLOVNÁ, J.: Zdravica profesorovi Jánovi Kačalovi** (Greetings to Professor Ján Kačala)
- 190 – 194 **HABIJANEC, S.: K nedožitým deväťdesiatinám Izidora Kotuliča** (The 90th Anniversary of Izidor Kotulič's Birth)
- 188 – 190 **ONDREJKOVÁ, R. – LALIKOVÁ, T.: Významné životné jubileum Rudolfa Kuchara** (Remarkable Life Jubilee of Rudolf Kuchar)
- 330 – 331 **ONDREJOVIČ, S.: Odišla Jarmila Šikrová** (In Memoriam: Jarmila Šikrová)
- 89 – 90 **ONDREJOVIČ, S.: Zomrel Peter Baláž** (Peter Baláž Has Died)
- 327 – 330 **PATRÁŠ, V.: K päťdesiatinám Jaromíra Krška** (On the Occasion of Jaromír Krško's 50th Birthday)

- 194–198 **PATRÁŠ, V.:** **Za docentom Pavlom Rohárikom** (In Memory of Pavel Rohárik)
 86–88 **SKLADANÁ, J.:** **Eubor Králik, veľká postava slovenskej jazykovedy, oslávil päťdesiatku** (Eubor Králik, an Outstanding Personality of Slovak Linguistics, Celebrated His 50th Birthday)
 323–327 **SMATANA, M.:** **Profesor Ivor Ripka osemdesiatročný** (Professor Ivor Ripka Celebrates his 80th Anniversary)

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY/MISCELLANEA AND INTERVIEWS

- 199–205 **HAŠANOVÁ, J.:** **Adjektívne okazionalizmy s formantom *-oidný*** (Adjective Occasionalisms with the Formant *-oidný*)
 206–218 **HORVÁTH, M.:** **Blahoslavení tí, ktorí hovorili, ale nepovedali viac, ako povedať mohli v dňoch sviatočných. Rozhovor s Jozefom Mlackom** (Blessed Are Those Who Spoke but Did Not Say More Than They Could Say in the Festive Days. Interview with Jozef Mlacek)
 332–346 **WACHTARCZYKOVÁ, J.:** **Hľadanie významovej blízkosti slov nemá ďaleko k hľadaniu blízkosti medzi ľuďmi. Rozhovor s Máriou Pisárčikovou** (Searching for the Semantic Relation among Words is Not So Far from Seeking Close Connections among People. Interview with Mária Pisárčiková)

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA/BIBLIOGRAPHER'S NOTES

BEHÝLOVÁ, J.:

- 91 Človek a jeho jazyk. 3. Inšpirácie profesora Horeckého
 92 Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty. Jazykovedné štúdie XXXII
 93 Prechýľovanie: áno – nie? Jazykovedné štúdie XXXIII
 94 DIVIČANOVÁ, Anna – CHLEBNICKÝ, Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta – VALENTOVÁ, Iveta: Čabianske priezviská
 95 Slovenská jazykovedná spoločnosť. Minulosť a prítomnosť stavovskej organizácie slovenských jazykovedcov. Spisy SJS 1/2014
 96 Jazyková kultúra a terminológia. Zborník štúdií venovaný Matejovi Považajovi
 97 GARABÍK, Radovan – KARČOVÁ, Agáta – ŠIMKOVÁ, Mária – BRÍDA, Radoslav – ŽÁKOVÁ, Adriána: Skloňovanie podstatných mien v slovenčine s korpusovými príkladmi
 98 Fenomén Ďurovič. Philologica. LXVII. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave
 99 OLOŠTIAK, Martin – GENČI, Ján – REŠOVSKÁ, Soňa: Retrográdný morfematický slovník slovenčiny
 100 Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie k 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra
 347 Rozpomätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materí

OBSAH ROČNÍKA 82, 2017/CONTENT OF THE VOLUME 82, 2017

348–350 BEHÝLOVÁ, J.

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia **Slovenskej reči**, časopisu pre výskum slovenského jazyka, uverejňuje recenzované, dosiaľ nepublikované príspevky. Súčasťou príspevkov do rubrik **Štúdie a články** a **Diskusie a rozhľady** je preklad názvu príspevku, abstrakt (asi 100 slov) a kľúčové slová (3 – 10) – všetko v anglickom jazyku. Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Príspevky prijímame na adrese: **slovenska.rec@gmail.com**.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty prosíme predkladať v elektronickej podobe vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5.
- V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf alebo vytlačený.
- Pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť tituly a pracovisko.
- Text príspevku má byť zarovnaný z ľavej strany, slová na konci riadka sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadka sa používa len na konci odseku.
- Odseky sa začínajú zarážkou.
- **Polotučné písmo** sa spravidla používa pri nadpisoch, podnadpisoch a kľúčových pojmoch.
- *Kurzíva* sa spravidla používa pri uvádzaní príkladov, názvov štúdií, publikácií a pod.
- Na poznámky v texte prosíme používať automatickú funkciu textového editora „poznámka pod čiarou“ (uvádzané na každej strane, nie súhrnne na konci textu).
- Odkazy na literatúru v texte sa uvádzajú v zátvorke v podobe: priezvisko autora, rok vydania a číslo strany, napr. (Ďurovič, 1999, s. 102). V prípade citovania dvoch odlišných publikácií jedného autora, ktoré vyšli v tom istom roku, za rokom vydania uvádzať malé písmeno, napr. (Ďurovič, 1999a, b).
- Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkach pod čiarou) v abecednom poradí. Ak obsahuje viac položiek jedného autora, jednotlivé položky sa radia chronologicky. V zozname je iba literatúra, ktorá sa v článku cituje alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

Bibliografické odkazy:

- **knižná publikácia:**
DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. 2. dopln. vyd. Bratislava: Veda 2013. 432 s.
- **článok v časopise:**
HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovies *ísť* a *chodiť*. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.
- **štúdia v zborníku:**
ONDREJOVIČ, Slavomír: Medzi purizmom a glocalizmom. In: Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistica Slovaca. 8. Eds. J. Wachtarczyková – L. Satinská – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2015, s. 25 – 32.
- **slovník:**
Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- **korpusový odkaz:**
Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- **internetový odkaz:**
JAMRICHOVÁ, Petra: Poznámky z družiny. Dostupný na: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html> [cit. 4. 11. 2011].
- ostatné pramene (mapy, kartotéky a pod.) sa uvádzajú abecedne v rámci literatúry.